

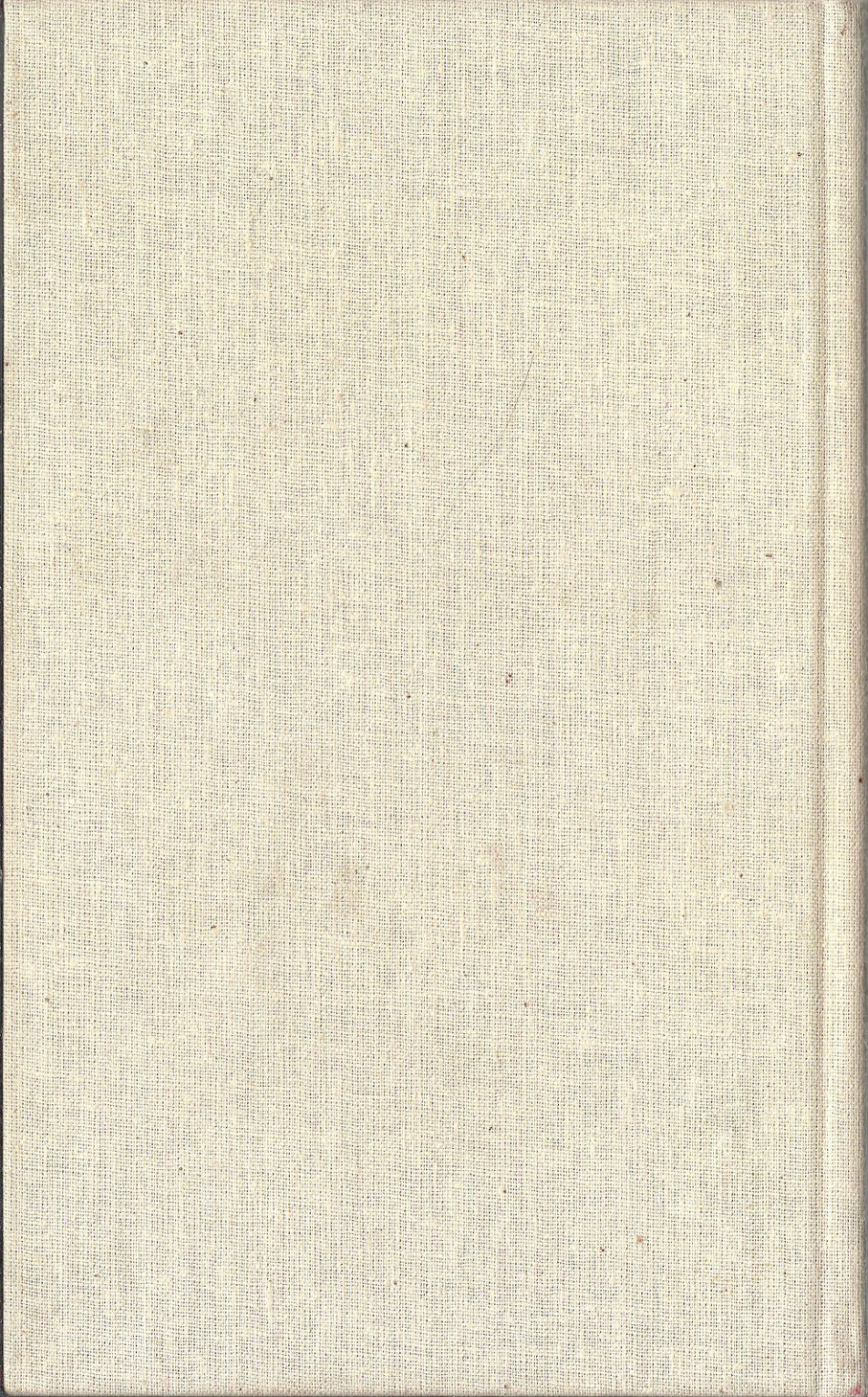
821.161.2

0-54

БОРИС
ОЛІЙНИК

Влада

Вірші
та поеми

Борис ОЛІВНИК

ШЛЯХ

*Вірші
та поеми*

ПЕРЕДАНО В ДАР
БІБЛІОТЕЦІ
Гозерацька В.О.

КИЇВ

1995

Укладач М. В. ЛУКІВ

Нова збірка відомого поета і політичного діяча, академіка Національної академії наук України Бориса Олійника "Шлях" — це його творчий звіт до свого 60-річчя. До неї, окрім нових, увійшли поезії попередніх років, в яких б'ється живий пульс сучасної митцю епохи, яскраво розкривається наше історичне минуле й непросте сьогодення, відображено злет людського духу, синівське почуття любові до рідної землі — джерела творчої наснаги обдарованої особистості поета, змальовується краса світлих людських стосунків, віра в щасливе грядуще буття українського народу.

Редакція мовознавства та словників

Редактор *Ю. І. Бойко*

О 4306010000 - 060
221 - 95

ISBN 5-12-004625-8

© Б. І. Олійник, 1995

По завершенні шостого, з виходом на сьомий виток життєвої спіралі, якось по-новому сурмить читане-перечитане Шевченкове:

У всякого своя доля і свій шлях широкий ...

Шлях мій почався 22 жовтня 1935-го у селі Зачепилівці, що на Полтавщині. Майже рівно за шість літ по народженню, у вересні 1941-го, разом з матір'ю, у якійсь напіввійськовій, заблукалій автоколоні, куди вона впросилася, втікаючи од німців, я потрапив у полон. Це було десь біля Чутово, знов-таки на Полтавщині, де востаннє бачили мого батька восени 41-го. Похоронка на нього прийшла теж через ... сім років.

Звідтоді кабалістичне число сім стало знаком моєї долі. Цей знак мене супроводжує все свідоме життя: від першого друкованого вірша в районці (1948) і — донині. Був ще Шевченків університет, де мені випало починати шлях у літературу з Василем Симоненком, Тамарою Коломієць, Миколою Сомом, Станіславом Тельнюком, Василем Діденком, Василем Захарченком, Вадимом Пепою, Борисом Мар'яном (Молдавія)...

Тих вже нема, а ті — далеко...

Університет подарував мені щастя, хоч зоддалеки, запізнатися з класиками нашої і

світової літератури: Остапом Вишнею, Андрієм Головком, Петром Панчем, Павлом Тичиною, Максимом Рильським: вони часто влаштовували літературні зустрічі з студентами нашої альма-матер. А Павло Григорович навіть сказав про мене добре слово.

З деким, із цього ряду незабутніх і неперехідних, доля дарувала мені високу честь бути особисто знайомим: з Павлом Тичиною, Володимиром Сосюрою, Олесем Гончарем, Андрієм Малишком, Миколою Бажаном, Олексою Коломійцем. Я гордий і щасливий з того, що одним із моїх рекомендувачів до Спілки письменників був неповторний і неперевершений Володимир Сосюра; я вдячний Миколі Бажану — цьому справдешньому енциклопедистові, який із своїх академічних висот не гребував писати рецензії-рекомендації на мої скромненькі рукописи.

Я вже не кажу про світлої і вічної пам'яті Олеся Терентійовича Гончара, котрий як духовний батько оберігав нас, молодших, від протягів з Банківської, виводив у люди і літературу цілі покоління.

То — мої Вчителі.

Вони вчили мене бути вірним сином свого роду і народу. Стояти твердо в обороні честі і гідності України. І водночас застерігали — ніколи не вивищувати свій рід в богообранця, упосліджуючи інші народи. Всі нації і племена рівні перед Богом, — вчили вони мене.

Чому навчило мене життя? Мені випало бути і на верхах — аж до Кремлівських, і на низах — аж до червоної риси, за якою вже світилася "казенна дорога". У мене була можливість перед цією рисою, аби порятуватися, якщо й не зрадити і друзів, і недругів, то, принаймні, переступити їх; випало побувати у гарячих точках міжнаціональних протистоянь, під фронтальним, косоприціальним і фланговим вогнем. Знову ж таки у мене була

можливість ухилитися: хай, мовляв, ще інші спробують.

Маючи досить досвіду в політичних баталіях, я міг би вельми вправно поміняти свої світоглядні позиції на угоду кон'юнктури і таким чином убезпечити себе від наскоків розмаїтих опонентів і, зрештою, мати неабиякий зиск, моральний та й матеріальний.

Дякувати Богові, я не скористався жодною з цих можливостей: не переступив друзів і недругів, не ухилився од громадянського обов'язку, не витер чоботи об знамена, під якими наші прадіди, діди та батьки захистили нас від коричневої смерті.

Що ж до поезії і, взагалі, моєї творчості, то про її вартість судити читачам. Єдине, об чім би хотів сказати: можливо, деякі вірші нині я написав би по-іншому. Але від жодного з них не відмовляюся і переписувати не збираюся.

Все, сказане вище, хай не сприйметься як хизування чимось особливим. Просто так "по совісті жити" навчила мене мати, моя земля, мій батьківський родовід.

Мене не цікавить, що і хто з опонентів говорить і ще скаже про мене. Для мене найважливіше — не погрішити супроти своєї совісті, сумління і честі.

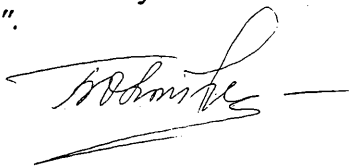
Ця тріада для мене уособлюється в Україні.

Не збираюся когось учити. Хочу лише молодшим на сьомому витку нагадати древнє як світ: хто зрадив чи відступився один раз, той зрадить і вдруге, і втретє... і далі, за текстом Святого Писання.

Але то вже — особиста справа кожного.

І — право вибору. Оскільки — "у всякого своя доля і свій шлях широкий".

Серпень 1995 року

Автор висловлює щиру подяку
за допомогу у виданні книги

Президентові Національної академії наук України
академіку

Патону Борисові Євгеновичу

Президентові корпорації "Республіка"

Бакаю Ігорю Михайловичу

Президентові Української асоціації "Укравіапром"

Солдатенку Борисові Васильовичу

Президентові фірми "Інвестнафта"

Лихобабі Миколі Михайловичу

*Сурми
Совісті*

БЛАГОСЛОВІННЯ

В горньому граєві
райдуга
В сім кольорів не згоря.
Світе, Європо,
возрадуйся:
Сходить новітня зоря!

Миром, і хлібом, і злагодою
Під тулумбасовий грім
Разом з святою Елладою
Вічний віта її Рим!

Світе єдиний, не куплений, —
Руки, мов крила, здійми,
Ніжно, як батько, із купелі
Юну державу прийми!

Дивна коса,
як мальована,
В'ється ще з Київ-Русі...
Звідки ж ця сиво-згорьована
Нитка
у карій косі?

О, не питайте,
брати, її...
Там, з-під її сивини —
Вихрипи коней Батисєвих,
Зорані списом лани.

Отчі святині споганені,
Храми плюндровані вщерть.

Через віки заарканену
Мову рокують на смерть.

Та з попелища диявола, —
Горня, свята і земна, —
Самовідродженням явленням
Вічно вставала вона.

Горем її не оковано,
В серце не вкралася лють.
Співом, ласкавою мовою
Всяк обдаровує люд.

Люди, всією родиною
Браму відкрийте з добром
Перед моєю Україною.
Перед живлющим Дніпром!

Родові не переводиться,
Бджоли гуртують рої.
Тихо сама Богородиця
Благословляє її.

СУРМИ СОВІСТІ

... І весело ж допродують
 лукаві
Минувшину святу.
 За півціни:
Зорю Героя і Солдатську Славу
Із медальйоном смертним
 старшини.

Скипає пам'ять
 від ганьби і болю...
І серед ночі, в сизім тумані,
З архангельською віщою трубою
Встає сурмач,
 убитий на війні.

Скликає тужно
 на Велику Раду
З усіх фронтів —
 полеглих од меча.
І шерхне шепіт над полками:
 "Зрада," —
І рветься крик із горла сурмача:

"За що ж ми, браття,
 голови зложили?
Невже за те, щоб ситі байстріюки
Пустили наші мощі і могили
Лабазникам нечистої руки?!"

Хіба минуле з молотка продати?
Хіба на честі приторгуєш честь?
У всі віки присяга у солдата
Однакова:
 "Вітчизна, або — смерть!"

Коли ж солдатську ратницьку святиню
Виносиш під полою на базар, —
Ти право продаєш своєму сину
Тебе й Отчизну
спродать, як товар.

В грядущє зри!
Ти бачиш, як безжурно,
Діставши гаманці і гамани,
Рушник од неньки, дідову бандуру
Тобою ж вчені,
спродують сини?

Уже дістали булаву з-під лави;
Уже твій хрестик тичуть гендюру;
Затим вторгують на козацькій славі,
Потому пустять — і саму —
Державу,
Як ти сьогодні —
Батьківську Зорю.

... Щоночі,
на дванадцятім ударі,
Гримить сурмач у забуття сліпе:
"Коли минуле спродав на базарі,
Ти вже продав
грядущє і себе!"

АФГАНЦЕВИ

Об чім ти замислився,
білий, мов лунь,
Обернений ликом печальним на Схід,
Де впаяний круто в небесну латунь,
Ісламський півмісяць обстежує світ?

Ти юний.
У вусах видзвонює мідь.
Твій чуб ще недавно, мов сонях, яснів...
Об чім же,
обернений ликом на Схід,
Ти нині замислився,
сивий, як сніг?

Підперши лівицею
думу тяжку,
Вдивляєшся тоскно за межі бескидь,
Де в тім, загадковім, афганськім піску
Правиця твоя самотньо лежить.

Ти — справжній вояк,
Ти — пружкий, мов стилет.
Ти шастав у горах нечутно,
як тінь.
Тебе не здолав би повік моджахед,
Аби розгадав ти
одну із таїн.

Ти вишкіл дістав у вогні і воді.
А він був, на диво, — невмілий стрілець.
Ти чергою сік його дні молоді,
А він воскресав
і виходив на герць.

Та гріх цей відпустить тобі моджахед,
Якщо ти, нарешті, осягнеш урок:
Чому твій надійний,
як смерть, кулемет,
В чужому краю —
лиш металу шматок?

Коли осягнеш, що з уставом своїм
Не ходять в чужий монастир ачи дім,
Що колір зелений ісламських корогв
Не владні змінить ні вогонь, ані кров, —

Тоді лиш повірить тобі моджахед.
І ти, спогадавши вітців заповіт,
Побачиш,
як сходить над мирний хребет
Півмісяць і Хрест
в золотий небозвід.

... Ти юний.
У вусах видзвонює мідь,
І чуб ще недавно, мов сонях, яснів.
Об чім же,
обернений ликом на Схід,
Ти нині замислився,
сивий, як сніг?

ПЕРЕВДЯГАННЯ ДУШ

I

Тих відспівають,
а вони — живі
У наших душах, квітах, у крові...
А ці співають! —
хоч душа в них — яма.

...Дивлюся,
як поважно, хазяями
Вони статечно всілись на траві
В непогрішимої вірі, що — живі.

Та й спритно ж ви нової затягли!
Не встигли обізватись треті півні,
Як над устами, що співали пінку,
Козацькі вуса з викрутом лягли.

А покажіться, хлопці, як ви є —
Мої, колись близькі, тепер — колишні?
Гай-гай, видовище таки невітшне,
Та що подієш — час бере своє:

Сивесенькі.

І зуби вже — не креш.
І серце ледь не вискочить з орбіти.
То нащо б так за молодими бігти?
Себе і час, на жаль, не обженеш.

Онуки, у загонистій ходьбі,
Оглянувшись на вас,
беруть на жарти:
— Пощо мінять їм, як штани,
штандарти?
Вже ж треті поміняли, далєбі,
Впродовж лише останньої доби, —

Та й зникли за юначий обрій свій...
Сидять, захекані, мої колишні.
— Не наздогнали? — запитав утішно. —
А, може, і не варт смішити світ?

А, може б, дати серцю одійти
Від міньбища корогвами на стяги?
Бо вернуться онуки із розваги —
І не впізнають, де чий діди? —

...Та раптом з Волги потягло —
і враз
Загелготіли, як сполошні гуси, —
І вмить сховалися козацькі вуса
Під борода, косоворотки й... квас.

З Дніпра війнуло — матінко моя:
У змиг злиняли злякані кафтани,
І вже тіла їх облягли жупани —
Ну хоч пиши з натури Мамая!

Дихнуло Еміратами — і вмент
Уже клянуться ревно на Корані.
І над чалмою
в правовірній шані
Зелений стяг розкрилюється в лет!

А як Сінайський шматонув парчу, —
Ураз припали до Звізди Давида.
І ти ж дивись:
устигли ще завидна
Переметнутись до Стіни Плачу!

Війнуло з Півдня...
І пішло по колу
Перевдягання душ.
А душі ж — голі,
Як в морзі...
Але те вже — не столу.

Бо що це ми і справді завели?
Уже й Шевченкові до кольок смішно:
Мовляв, зійшлися начебто ж... колишні,
А й досі не сідають за столи?

II

Ану-м, стинай "московській" яничарці
Голівку з пліч,
та булькнем в три стволи!
То що, колеги,
вдаримо по чарці
За те, що ви
живі...
колись були?

...За п'ятою
оплачемо Україну.
Та зчинимо гризню
за булаву,
І спишемо
недолю і руїну
На клятих інородців та Москву.

А як не стане вранці похмелиться
(Ще й сало закотилось у траву),
Одне одному вчідим по мазницях
І пошлемо когось...
по мирову.

Під щедрим кумпанійським Водолієм
Ми знову зберемося за столи.
І десь, на третій, раптом прохмелієм:
Чи ми жили,
чи просто... відбули?

...Та вихор знявся — і пішло кружляти
Перевдягання душ і тілесе.
І хтозна: вус чи бороду чіпляти,
Чи — про випадок — вкупі те і се?

Кому годити і кого судити —
Не добереш без пляшки і... Москви.
То краще наливайте вже, сусіде,
Та й почнемо із першої глави.

І — разом:

Ану-м, стинай "московській" яничарці
Голівку з пліч, та булькнем в три стволи!
Та що, колеги, вдаримо по чарці
За те, що ви живі... колись були?

ТАЄМНА ВЕЧЕРЯ

I

День був якийсь непевний.

Щось по колах округ бродило —
Незримо, хиже і обережне.
Сторожко темніло.

Учні нервувалися:

“Де ж Він?!”

(...I тоскно, як олень,
поранений смертно,
Він скрикнув у небо,
позначене смерком:
— Отче!

Невже не обійде
мене

Чаша сія...

від Тебе?! —

Глухо мовчало Небо.

I Він прочитав

Із німотної сині:

— Не обійде...,

Сину...).

Учні нервувалися:

“Де ж Він?!”

Хтось м'яв механічно
Порожню пачку “Прими”.
Куриво дорожчало панічно:
Іла інфляція.
Інші тинялись,

Немов у прострації,
Тамуючи внутрішню дрож.
Спросоння
Просіявся дощ...
Пробудило смоковницю.
Хитнулася тінь на околиці.

— Нарешті, —
прошелестіло полегко,
як шовк.

...Прийшов.

Так, ніби нічого й не сталося:
Він таки умів триматися!
Навіть у пустелі,
Коли спокушав Його
сам лукавий, —
Стояв так,
що дивувалися скелі.

Обвів громадку
Відчуженим взором:
Б а ч и в і з н а в,
Н е д о с т у п н е учням.

Ладнались до вечірньої учти.

...З н а в, що сподіється вранці,
Коли Його п о в е д у т ь.
І раптом — зніковів,
ніби школяр,
що підгледів те,
об чім не дано їм відати.

"Не відають, що... вчиниться!?" —
Обпекло гнівом.
Але спохопився:
"Чи винні, що їм не дано?"
Зітхнув,
всепрощєнно і скорбно.

II

Решта все було за Писанням.

Ізняли його страдницьке тіло
з хреста,
Плащаницею згорено вкривши.
І занесли у склеп,
і поклали Христа
На погребне, холодне узвишся.

А на третій,
як діви прокрались у склеп,
Щоб оплакати і помолиться, —
Вже його не було.

Тільки сиве крило
Опустила сумна плащаниця.
І невимовний подив єство їм опік,
Як за спинами
Вісником Бога
Горній Янгол постав,
і суворо прорік:
— Хто шука серед мертвих
живого? —

III

...Мертві піють і п'ють.
Тягнуть цвяхи з хреста
На колекції та сувеніри...
Перейшли у Апостоли
учні Христа,
Запаливши світильники віри.

Мертві грають в політику,
"водять козу"
Та дівок загрянницею манять.
Оббирають, як липку,
народ і казну,
Обирають себе на гетьманів.

І вже так Україні прилипли до губ,
Так її закохали, пролизи,
Що — дивися — небавом
якийсь перелюб
І за пазуху неньці полізе.

IV

Вже тасмна вечеря
ішла до кінця,
Коли, гостро відчувши колюччя
Від болючих тернин рокового вінця,
Він удруге сповідався учням:

— А сьогодні один з вас
мене вже продав...

V

Решту знаємо за Писанням.
Вірую...

Одначе:

Що Його розп'яли на покуту усіх, —
То тяжка, але — істина, люди.
Лиш єдине гризе —
хай проститься мій гріх! —
А чи й справді повісивсь...
Іуда?

VI

Владно сіли в шинку
вже нові хазяї:
Сам Хрещатик їм слався під ноги.
Всі однаково гожі.
Достоту — свої,
З напівслова познаша свогого.

Налили у чарки

за удатний оброк.

А шинкарка ж, як фея, облесна!

Тепло й сито.

Та раптом якийсь холодок

Перебіг поза спини і чресла.

Хтось засовався не по чину.

Хтось невміло впустив чарчину.

Третій раптом гукнув:

— Тримайтеся! —

...Двері були відчинені:

На порозі стояв...

тринадцятий.

"Добривечір", — сказав.

Свій крават розв'язав.

(Дещо й справді на зашморг подібний).

По-свояцьки окинувши поглядом зал,

Сів до столу.

Як рівний.

І — рідний.

VII

А Хрещатик новітній гудів, як базар.

...Під шинком,

прихилившись до муру,

Очужіло сидів провінційний кобзар,

Застібнувши на гудзик бандуру.

— І надовго зібрався мовчати, дідусь? —

Зблазнював молодий переблуда.

Посміхнувся кобзар

у замислений вус:

— Вже недовго...

До Страшного Суду.

* * *

"Гряде пророк!
Пророку — лета многа!" —
Волає ревно
православний люд.

...Левина грива.
Борода — з Толстого.
І лиш в очницях кубляться волого
Нехристиянські блуд, і страх, і лють.

Так хто ж еси?
Яку іще подобу
Сховав нараз
від мертвих і живих
Під арештантську маскувальну робу, —
Ти,
мічений у списках потайних?

Та око правди прозира наскрізно...
І твій зіщулений,
тваринний страх —
Довічна мста за спродану Вітчизну,
За всіх,
засвідчених у таборах!

Втікав, як тать,
в чужинницькі пенати...
А за тобою
мітою біди
Звивався с л і д,
який ти приховати
Жадав би і на Страшному Суді.

О, вічна тяга,
котра кримінала
На темне місце манить, як магніт!
Вона тебе і за бугром дістала, —
І в отчий край жене на суд і звіт.

ГЕЙ, СЛОВ'ЯНИ!

Прямовисним багнетом
розкривши серпень,
Сонце круто ввійшло
у боснійський граніт...
Причащаються серби.
Прощаються серби —
Від малого до сивого...
Небо гримить.

Чорні ризи отців.
Біла паморозь болю...
Пам'ять важко долає
баюри й корчі —
Через шість віковіч
та на Косово Поле,
Де над сербською тугою
стогнуть сичі.

Брате сербе...
Ти знову стоїш наодинці
У двадцятому віці
на смертній межі.
Тільки й те, що сьогоднішні
хижі ординці
На "фантоми" змінили
горбаті ножі.

Схаменілось,
братове по вірі прадавній!
То не важить,
чиїх ми племен і родів:
Сатана замахнувся
на світ православний,
На чертоги і храми
отців і дідів!

Так удармо ж у дзвони,
допоки не смеркло, —
Хай скликають до гурту
слов'янську сім'ю.
Бо коли не врятуємо сербів
од смерті,
Ми погубимо совість і пам'ять свою!

Осінившись триперстям,
у вірі — єдині,
Ми укріпимо злагою
душу і плоть!
І якщо навіть світ
нас полишить, як нині, —
Ми — незборні, бо з нами
Господь!

Стягам порфіровим
вклонимось.
На ратоборців помолилось,

І возвістуєм литаврами
Всім на широтах земних,
Як ми Дев'ятого Травня
В образах ратників праведних
Вперше впізнали ... святих!

●
Як, небесами повінчаний,
Вклавши у піхви меча,
Їх перед Брамою Вічності
Сам Змісбор
зустріча!

* * *

Не погасне висока потуга Дніпра,
Не змаліє в отецьких криницях вода,
Доки є на землі хоч краплина добра,
І Марія Ісуса з небес вигляда.

Сатана, перекинувшись у крамаря,
Наші душі не зманить на діло криве,
Доки є на землі хоч зернина добра
І надія на Друге Пришестя живе.

Перебудеться горе і туга-жура,
І на камені зійде трава молода,
Доки є на землі хоч росина добра,
І вмива Україну йорданська вода.

Приторкніться до струн золотих, кобзарі.
Ви повідайте предків святий заповіт:
Родять щедро пісні тільки в зладі-добрі,
На добрі, як на вірі, тримається світ.

Мій борз

ВИБІР

Над штормом, над шабельним зблиском,
Над леготом теплим в житах
Гойдається вічна колиска
Маятником Життя;

Життю — ні кінця ні начала.
І вічно по колу землі:
Комусь — лебеді від'ячали,
Комусь — ще сурмлять журавлі.

Один передбачливо очі
Прикрив ще за крок від межі,
Ввійшовши клітиною ночі
Тихенько: чи жив, чи й не жив?

А інший — на кроки не міряв:
Летів, і гримів, і... згорів,
І люди відкрили в сузір'ях
Зіницю нової зорі.

Коли б загадали: — Хочеш,
Одне лише слово твоє —
І вища — лаврова! — почесь
Чоло твоє обів'є, —

Я б вибрав найвищу почесь:
У чистім і чеснім бою
На чорному мармурі ночі
Зорю записати свою!

1963

ЯК УПАВ ЖЕ ВІН...

Як упав же він з коня
Та й на білий сніг...

П. Тичина

Як упав же він
на білий
На останній сніг весни, —
Налетіли гуси
та й сіли
В узголов'ї, мов сні.

А із сну виходить мати
На тесові на мости.
“Гуси, гуси, гусенята,
Візьміть мене...” —
і затих.

Стрепенулись гуси з ляку
Та й на гук вожака:
Загорівся сніг
маками
Під грудьми у вояка.

Гей полинули ж далеко
Ув останній тихий сон,
Де вимощують лелеки
Гнізда колесом.

Вийшла мати в синій вечір,
А з високої їмли
Впали гуси їй на плечі
І заплакали.

Похитнулася, мов колос,
Без ридання і молитв,
Тільки сивим квітом коси
Материні зацвіли,

Тільки десь за верболозом,
На калиновім мосту,
Пропекли дівочі сльози
Білопінную фату.

Знову гуси у заплави
Гублять втому голубу...
Виросли сини біляві,
Тільки ж він русявим був.

І питають матір хлопці,
І питаються гостей:
— А чому, як сходить сонце,
Сніг багрянцями цвіте!

Не питайте її, милі,
Не будіть далекі сни...
Він колись упав
на білий,
На останній сніг весни.

1963

ЖИВИМ — ОД ПОЛЕГЛИХ...

Смертю смерть здолавши,
Ми говорити хочем:

— Ви
 не забули
 наші,
Спалені порохом,
 ночі?

Ви,
 що родились в мирі,
Після останніх залпів?
Наші шинелі сірі
Сушаться десь на Альпах.

В наших старих пілотках
Носять сини каштани,
Наші цупкі обмотки
Вточені в меридіани.

Нас не діждались сині,
Нас не діждались карі...
В ночі терпкі осінні
Ми злітаєм з марень

Листом із осокорів
В думи дівчат красивих...
Тільки чому ж так скоро
Стали ви зовсім сивими?

А-а, ми й забули.
 Стійте,
Як же це ми забули,
Що не дійшли до стрічі
Рівно на відстань дула!

Не доповзли на ліктях...

Трохи...

останні...

дюйми...

Ви ж не забудьте тільки:

Рівно на відстань дула.

1963

НА БЕРЕЗІ ВІЧНОСТІ

В колонах.

Поротно.

Крізь попіл, і бронзу, і мармур.

З непам'яті.

З пам'яті,

з виру морського і суші

Солдати,

матроси,

ефрейтори і командарми

Суворо проходять повз нас,

і грядущих, і сущих.

Проходять

поротно

в погонах, у личках, в петлицях.

Біжать до воріт

матері, наречені, дружини.

І дивляться,

дивляться в лица,

як злякані птиці,

Шукають, питають:

хто мужа, хто брата, хто сина.

Проходять повільно,

неначе тумани осінні.

Велике мовчання стоїть,

як гора, над світами.

І раптом цю тишу

навиліт пронизує: "Сину-у!"

І десь із колони,

як з берега вічності: "Мамо-о..."

Встають.

І нема серед них ані других, ні третіх.
У списках Планети
однині усі вони — перші.

Велике мовчання стоїть,
як гора позахмарна.
І в тиші оцій, коли чутно,
як сходить пшениця,
Охриплі в окопах, закуті в бинти командарми
Говорять нам Слово
і віщо вдивляються в лица:

— Сини наші вірні.
Брати, матері наші й сестри,
Не треба печалі: ми падали в січах без ляку.
Над нами ніколи не плакали тужно оркестри,
Бо з наших плацдармів живі починали атаку.

За те, щоб земля не зійшла з голубої орбіти,
Щоб в юному світі
і нині, і присно, і завше,
В правічному ритмі
за травнем приходило літо,
Щоб ваші сини не були од батьків своїх
старші.

Ми чесно своє одробили на ратному полі.
Нам легко, бо ми
уже пам'яттю вашою стали.
Дивіться ж, нащадки:
в долоні синівської долі
Вручаємо світ ми
і наших знамен краснотали!

...Велике мовчання
росте обеліском з граніту.
Колони
поротно
відходять в тумани осінні.

І ми стоїмо
при началі своєї орбіти,
І я відчуваю,
як досвід приходить до сина.
Нам випало, сину,
досіяти і долюбити
Отецькеє поле —
і стати нового початком...
І я відчуваю,
як доля великого світу
На наші рамена
ляга,
наче батькова скатка.

ФОРМУЛА

Вірі Іванівні Левкович

Віро Іванівно, спогадом перевисаю,
В класну кімнату, де цифри гудуть, як рої...
А за вікном голуба розтривоженість маю,
І в мене в щоденнику двійка похмура стоїть.
Я був нагороджений нею в той ранок по праву
За те, що не взяв Піфагорових гострих вершин.
І сумно зітхала праворуч сусідка білява,
А сонце сміялось, хоч скаргу на нього пиши!
Я плутався у формулах, наче в тропічних ліанах,
Я, наче сліпий, натикався на кути пірамід,
І всі мінуси мої спроектувалися рано
На вашім обличчі у зморшки до болю прямі.
Ах, Віро Іванівно, гуси ячать над землею,
І роки, мов гуси, зникають за вічний кордон...
А вам уже в коси не личить тендітна лілея,
Й мені вже нелегко зробити в "дев'ятку" кидок,
І наші сини вже шкільну припасовують форму
Під дзвін малиновий нових вересневих світань...
А я ж іще й досі не вивів найважчу формулу:
Як повернуть вам розгублені в класах літа.

ПРО ХОРОБРИСТЬ

У колгоспі зітхають корови печально,
Бо я дядька везу в лікарню.
Він лежить на гарбі, як святий із Почаєва,
Сивий-сивий і мудро безхмарний.

Поперек йому біль пропікає та ломить,
А він ще й шелестить губами:
— Ти давай через ліс, щоб поменше
знайомих,
Бо невдобно — лежу, як барин.

І мені зрозуміла тривога дядькова,
І ніяковість зрозуміла:
Він уперше в житті не править конякою,
А лежить на гарбі без діла.

І од того лице його полум'ям дише,
І зривається з уст трійчатим:
— Це ж сказитися можна, туди його
в дишло, —
Цілі дні без роботи качатись!

Потім тихо, сховавши в зіницях болі,
Нахваляється дядько на завтра,
Що оце хоч книжок начитається вволю
Про любов та про космонавтів...

Шкандибає гарба по бруківці райцентру,
Пропускаючи авто коректно.
І стоїть край дороги забута церква
Як невдалий макет ракети.

А ми їдем двадцятим сторіччям

конякою,

І мій дядько глаголить істину:

— Це ж подумать, яким треба быть одчаякою,
Щоб рішитись в ракету сісти?!

І лежить він на возі, важкий і нароблений,

І сіда йому сонце на лоба.

І незвісно, кому треба більше хоробрості:

Космонавту чи хліборобу?

ПЕРСТЕНЬ ДОЛІ

Мені доля вручила перстень
І сказала, що вже до смерті
Я розмічений і заверстаний
В наростаючу круговерть.

Що однині не буде спокою
Ні вночі мені, ані вдень,
І життя моє піде боком,
А не так, як у всіх людей.

Що й кінець мене жде печальний —
Не в оточенні пра-пра-пра,
А, говорячи фігурально,
Од свого ж таки пера.

Або інший хтось точним випадом
Укоротить мій родовід.
Або винесуть, в кращім випадку,
Десь на станції рядовій...

Ех, ти, доле моя, циганко,
Не лякай мене тузом пік!
Одного я боюсь: цигаркою
Продиміть на чужій губі.

МАТИ

Зупиніться, поети!
Чекайте, не треба...
Мати вийшла на ганок
і дивиться в небо.
Мати дуже висока,
древніша од космосу.
На плечі в неї райдуга
гнеться коромислом.
Приймачі підбадьорливо
сипають прогнозами.
Мати мовчки ковтає
просолені сльози.
Мати вірить не дуже
професорським викладам:
Ще ж немає од серця
точнішого приладу.
І тривога їй кригою
пада на серце:
"А як з космосу чорного
син не повернеться?"
О, тоді він для хлопців —
одвічною зіркою,
Будуть пафосні вірші
і оклики в збірках!
Будуть довгі романи
й поеми, як ринви...
Лиш ніколи не буде
у матері сина.
І тому вона йде
за село, на околицю,
І стає на коліна,
і небові молиться.
Та не супте ви брів
і не хмартесь осінньо:
Мати молиться в небо...
на рідного сина.

1962

* * *

На гострі брили кинули його
І прикували боговою люттю
За те, що в муках праведних вогонь
Він передав на добре діло людям.

Брели віки. На дугах віражів
Хиталися, блудили в катакомбах.
Хотів для добрих...

Але ви скажіть:

Чи можна на вогонь поставити пломбу?

Ми славим в одах вогнище святе,
Та всіх пускають до нього ще нам рано:
Адже вогонь, що викрав Прометей,
Спалив колись великого Джордано.

РОМАНТИЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

Л. Тендюку

Я родивсь безнадійним романтиком —
Дон-Кіхот у масштабі села...
А любов моя з синім бантом
До практичнішого пішла.

Потім хтось по секрету (між нами!)
Передав мені з уст в уста:
"Я до нього з серйозним наміром,
А він — чуєте?! — вірші чита!"

Але я не пославсь на рейках
І до циніків не помчав.
...Тільки пізнім осіннім рейсом
Завітала до мене печаль.

Журавлиним крилом ласкаво
Повела: "Не сумуй, відболить".
І на спомин у зуб русявий
Заплела сріблянисту нить...

Дон-Кіхоте, гідальго мужній,
Що ж це кінь твій баский поник?
Часом важко бува нам, друже,
В цей двадцятий практичний вік.

Скільки їх, од вдоволення сонних,
Добре вигладжених, як плац,
Приміряло на стіл кухонний
Твій легкий романтичний плац.

Чуєш: он вони, добре влаштовані,
І за всяких умов — "на коні", —
Із своїх умебльованих шголень
Пропонують програму мені:

— Що ти, хлопче, розводиш паніку
І нервуєш людей щораз?
Ну, нехай Казахстан.

А Іспанія?

Що вона тобі — тітка, сестра?!

Рвешся в бій. А кому це нада?
Хочеш грому — сходи в кіно.
І, між іншим, уже барикади
Вийшли з моди давним-давно.

Дон-Кіхоте, давай-но пісню,
Та поділим на двох плаща...
А їй-богу, вона залізна,
Древня логіка у міщан.

Може, справді і нам вже треба
Якоритись на супокій?
Почекайте: а як же небо?!
А дорога, а вірний кінь?!

А земля, що петляє колесом,
А фіалки, а солов'ї!
А іще ж не відкриті в космосі
Орхідеї мої й твої!

І не всі теореми доведені,
Недочитані всі казки.
І не вся ще земля заметена
І побілена на святки.

А іще...

За далеким квітнем,
Аж на станції Солов'ї,
Жде мене Дульсінея в блакитному
Із моїх заворсклянських країв...

Дорозмножуйтеся в теплім болоті,
У помірність одягши свій ляк...
Я кажу:

не було б Дон-Кіхотів,
Вже б давно посивіла земля!

* * *

Од квіту вишень стало в світі біло так
І чисто так, хоч вікна — навстіжень.
...А "друзі" вчора злякано розбіглися,
Блідіші од прасованих манжет.

Давай-но, серце, ми печаль облишимо —
Усі негоди одцвітуть, як дим.
Я лиш прошу тебе, сестрице вишенько,
Поганим людям ягід не роди.

А коли вродиш добрим людям рясно, то
Постукай в шибку причілкову знов,
Як вечір-грішник у блакитній рясі нас
Почне благословляти на любов.

Тоді я вийду до своєї вишеньки
Через пісень калинові мости.
А наді мною буде, наче вишивка,
Високе небо зорями цвісти.

Ах, ти даремно, серце, так забилося,
Що хтось маленький морщить люто лоб, —
Ще не була земля такою білою,
І чисто так ніколи не було.

БАЛАДА ПРО ВОГОНЬ І ПРИНЦИПИ

І підступно нашіптував сумнів:
Джордано Бруно,
 подивися згори,
Озирнись на всі
 чотири сторони:
Папа нависає,
 мов хижий гриф,
Кардинали в чорних суганах,
 як ворони.

Джордано Бруно...
 А час витіка,
Смерть, мов командор,
Крокує бруком.
Скоро невмолимий,
 як зло, Ватікан
Смолоскип до ніг
 покладе твоїх, Бруно.

Джордано Бруно,
 а для чого все це?
А для чого все це,
 Джордано Бруно?..
Розпадеться попелом
 твоє серце,
Як у суховій
 ординарна брунька.

Може, й не згадає
 ніхто ніколи...
Тільки буде небо,
 як завше, виснуть.
Колисатимуть
 голубі гондоли

Про чисьь кохання
одвічну пісню.

Джордано Бруно!
Подумай востаннє,
Слухай-но...
В житті, як у лотереї...
Істині од того
гірше не стане,
Коли ти відмовишся
від неї.

Ах, чом він не покався, дивак,
Ну, не навправжки... тільки на трибуні.
І все було б: життя і... переляк,
Хіба що не було б Джордано Бруно.

* * *

Ти — зорею. А я — кленом...

Ти — зорею...

Ах, коли б так і лишилось у віках!

І ходив би поміж небом і землею

Білий вітер у пухнастих чобітках.

А дівчата у проектних інститутах

Ставлять клени і у профіль, у анфас.

Підрівняють, підпиляють і підкрутять,

Позаяк у них порядок і асфальт.

Вони нас цивілізують і навчають,

Щоб не пхалися в Європу навпростець,

А в колоні понад шляхом.

І, звичайно ж,

Щоб чуприни — під єдиний гребінець.

Ну, а ми в житті немало попотерлись,

Бо іще до літаків і показух

Своїх діток садовили на пропелери,

І попробуй нас усіх організуй.

Тож не бійся, не печалься,

моя нене:

Нас не втримає асфальт на якорях.

Ти — зорею... А я — кленом...

Будуть клени!

Тільки б ти не загасала, як зоря...

РИНГ

І гнів, і жах. І білі маски
Облич.

І злами рук, як ринв.
І от затихло.

Тільки пласко
Лисніє квадративий ринг.

Там не суперник мій,
а ворог
Зіперсь бундючно на канат.
Над ним у чорному,
як ворон,
Чаклує хижий секундант.

Той ворог хитро, як лисиця,
Мені готує рішенець.
Нахабно в праву рукавицю
Кладе для певності свинець.

Суддя те бачить.
Та... не баче.
Вони у змовинах давно.
Та й переможців же тим паче
Не судять потім все одно.

А зал, як тур, реве безжально.
Назад одрізано путі:
Мій секундант у роздягальні
Лишив рушник на видноті.

Що ж, буде бій.
Важкий. Без правил.
Мій ворог — публіки владар —

Мені вцілятиме ізправа
Під серце зважений удар.

Він буде бить мене, як схоче:
І знизу, й справа, і згори.
І нижче пояса. І очі
Схова продажний рефері.

Я все стерплю в жорстокім герці,
Аби лише, зберігши стиль,
Не пропустить удару в серце.
Не пропустить... Не пропустить...

Ще буде потім раунд третій.
І вже коли в канатний скрут
Я буду ворогом припертий
І загнаний в четвертий кут,

Коли, нахабний і безкарний,
Повірить він у мій кінець
І для останнього удару
Зведе з правицею свинець,

Я визбираю в жмуток силу
Своїх поразок і удач —
В ім'я отця, і духа, й сина
Обрушу з лівої удар

Такий, що раптом ляже
тиша.

І стануть зайві лікарі.
І марно буде, наче миша,
Метатись підлий рефері.

То буде бій...

А зараз мертво
Лисніс холодом квадрат.
Іду. І поруч твердо
Крокує Честь — мій секундант.

1967

ЯЛИНКА

І сірий зайчик,
такий маленький,
такий... один.
І вовчик-братик,
і біла білка,
і хитрий лис...
Куди розбіглись,
куди сховались —
агей, куди?
Не чуть нікого.
Скінчилась казка
давно...
колись.

Над синім бором,
над сивим бором,
в рудих корчах
Мела-крутила,
ревла і рвала
крута зима.
Прибіг сховатися
під ялинку
малий зайчак.
Заплакав гірко,
бо вже ялинки
тії нема.

Купив я вчора
її на торзі
і в дім заніс.
Поставив гордо:
вона сягнула
верхів'ям крокв.
Круг неї грають

в дитячу щирість
лукавий лис,
Лякливий заєць,
кокетка білка
і лисий вовк.

Ах, що зі мною?
І як це сталося,
і де, й коли,
Що я всміхаюсь,
де треба бити,
щоб стигла кров?!
Мене ж по спині
по-братськи ляска
лукавий лис,
Лякливий заєць,
кокетка білка
і лисий вовк.

Вони не з казки,
вони реальні,
як п'ятаки.
Вони все ділять,
вони все важать,
кому дають.
І я між ними,
а отже, й з ними
у дві руки
Жбурляю казку
на рахівницю
і... продаю.

Так що ж це сталося
зі мною, друзі,
і де, й коли?!
Я вийду з хати
у срібний вечір
до яворів.
Порожнє серце
моє не гріє
і не болить.

Порожні зорі,
порожній місяць,
що одгорів.

Згоріла казка...
Прийшли турботи,
сухі, як хмиз...

Це хто ще шепче
і припадає
до рукава:
— Дивись... Дивися.
Он за ялинку
сховався лис,
І вовчик-братик
біжить до нього
погостювать...

— Це ти, мій синку?..
Ти віриш в казку?!
Стривай... посидь...
Ти віриш... Вір же —
і ні на хвилю
не похитнись!..

Я не відкрию,
що то сусідські
жирують пси,
Хай буде вовчик,
хай буде братик
і хитрий лис.

Ти візьмеш, сину,
мене з собою
в моє колись?
Ми підем разом
із малюками
у царства ті,
Де два ведмеді
горох молотять
і ходять лис.

І білка лущить
горіхи дивні
і золоті.

Це буде завтра...
А зараз, сину,
я повернусь
У сити хату,
де з лисим вовком —
лукавий лис.

Там з перехрестя
сумну ялинку
я виверну,
Візьму на руки
і понесу її
в мудрий ліс.

І прийде ранок,
і сонце буде,
і сніг, і день.

І казка буде,
і буде білка,
і хитрий лис.

І сірий зайчик
своїми лапками
припаде
До ніг ялинки,
що повернулась
в моє колись.

Простіть, синочку,
і біла білко,
і хитрий лис,
Що я на хвильку
згубив дорогу
і... постарів.

Дивись: вертають
з полону меблів
ялини в ліс...

І ми вертаєм...
у вічну казку...
до матерів.

* * *

В снах безжурного дитинства смак польоту я відчув:
Аж до сонця головою діставався я тоді.
І, напевне, з того дива став рудий у мене чуб,
І лишилися на лобі сонценята золоті.

А вона у білій стрічці, в чорному струмкові кіс,
Наче ластівка, од мене утікала і втіка...
Доганяв. Не здоганялось. Чи й наздожену колись,
Бо вона втіка од мене, наче ластівка...

Одлетіли дні за днями. Одлетіли і літа.
Став я важчим — чортів досвід мої крила
запліта.

Я все нижче над землею обережно підлітав,
Наче селезень під осінь, обережно підлітав.

Потім я у снах лінивих не летів уже, а біг.
І вона од мене бігла... так, щоб я догнати зміг.
Тільки знову чортів досвід ліктем товк мене
під бік:
Обережніш. Зирять люди. Доженеш — вони
на сміх.

Все ж одного дня я зваживсь доторкнутись
білих рук:
Її брови стрепенулись, наче крила дивних птиць.
Поманила, обережно озирнувшись доокруг,
І відчув я... досвід жінки в глибині її зіниць.

Я промовив їй "добридень". Проминув і заспішив.
Щось в мені перегоріло до сухого попільця.
І заплакало, забилося давнє й чисте у душі:
Що, якби почати знову, я б не прагнув до кінця.

ЧАРІВНИК

М. Т. Рильському

Через біле-біле поле
йде веселий дідуган.
Довкруг нього зайці хвацько
витанцьовують аркан.
Із рамена дубельтівка
похилилась дулом вниз.
Вірний пес несе статечно
на багаття сизий хмиз.
Зайченя замість патронів
носить йому жолуді:
— Стрельте, діду, по вороні,
щоб не каркала біді.
— Зараз стрельнем жолудями,
халамидники малі!
Отже, разом: заряджаймо! —
А зайці гукають: — Плі!
— Але де ж ота ворона?
— Полетіла...
— Та невже?!
Не біда... Зате патрони
ми назавтра збережем.
Згода, сірі та вухаті?
— Згода! — крикнули зайці.
— Ну, то я пішов до хати. —
І... просяяв на лиці:
З дубельтівки в небо чисте,
з голопузих жолудів
Визирали першим листям
два дубочки молоді.

* * *

Я в центрі кола, визначенім сонцем,
Заглиблю руку в чорний чорнозем —
І стеля над готичним храмом сосен
Спаде на мене зливою озер.

Я почекаю... Засурмлять джерела...
Ще почекаю... Пісня в мозолях...
І як відчую, що мене земля
Приймає, мов напровесні дерева;

Що вже мене на цифри не розкласти,
Бо пальці переходять у бруньки,
Що маю право на верховне щастя:
Рости, не спрограмований ніким, —

Тоді гукну:
— Беріть планети з бою,
Ламайте світ дюралевим крилом,
А я лишуся на землі вербою,
З якої перше колесо пішло.

1966

* * *

Ти гукай не гукай,
а літа не почують.
Все біжать та спішать —
хоч співай чи ридай...
От би взнать: а вони ж хоч човнами кочують
Чи наосліп женуть, як глуха череда?

А навіщо? Хай діти оцінюють чесно.
Ми жили. І дарма, що не всі ми орли,

Як покличуть на звіт,
ми спокійно воскреснем.
Хай Історія судить. Жили, як змогли...

Та воно-то гуртом під Історію можна:
Там — проскочиш, а там — проведуть ордени.
Інша справа — сини.
Чи наважиться кожен
З нас воскреснуть,
коли зажадають сини?

* * *

...І з черепа п'яного Святослава
П'є вже вино тверезий печеніг.

Микола Зеров

О ви, з одвертим поблиском очей,
Свободи й честі піддані і слуги,
Ви йшли на кривду з праведним мечем,
Нерідко забуваючи кольчуги.
Од власної сп'янівши чистоти,
Себе жбурляли долям на терези.
І нишком посміхалися тверезі:
"Полеглим — слава. Нам — тесать хрести".

І так спадають дні, немов дощі,
Гамують біль...

Та знов на браннім полі:
Сп'янілі часом забувають щит,
Зате тверезі рахівниця —
ніколи.

1966

* * *

Страшно зустріти смерть.
Страшно — не будьмо лукаві,
В славі там чи в неславі —
Страшно зустріти смерть.

Страшно безсило-малим
Чути себе перед смертю.
Але страшніше,

КОЛИ

Ні за що вмерти.

* * *

Усе поспішає: експреси, ракети й смереки,
І тільки хатини припнуті к землі на' віки.
Далеко-далеко (те знають хіба що лелеки)
Розкидала доля кептарики і сіряки.

Неонові ночі обох діловитих Америк,
Сіднея й Торонто рекламно чужий колорит...
Гуцули і лемки в гучних сорочках із паперу
Спішать не по-наськи в безжально машинний
ритм.

А дні шаленіють в реторті двадцятого віку,
І щось забувається, щось засина й відмира...
Та якось негадано дух діловий чоловіка
Прониже, проклоне жажка журавлина жура.

І в ночі такі від Чікаго до Щеціна й Гдині,
Від прятівських стріх за Сіднея задимлений прут
Під модним нейлоном застогне ляна Україна
Всіма журавлями, що висповідались Дніпру.

А дні облітають, а ночі згоряють на ранки,
І падають зорі на дно Амазонки й Дніпра.
І щось відмирає, і час заколисує рани,
І все ж таки
щось не вмира!

1967

* * *

Оспалі віршарі з-за постаментів
Ліниво сварять рацію прогресу:
Мовляв, минулося, коли поетів
Виводили на п'єдестал Дантеси.

Обскубали романтику до фактів,
Нудьга та діловитість.

Ще й не писни,
Коли якийсь засмиканий редактор
Застрелить твої вірші з самописки!..

Зіпершись ліктем на карниз багетів,
Сміється класик із турбот прогресу.
Отож-бо й є... Щоб заслужить Дантеса,
Спочатку, певне, треба бути поетом.

1966

ВІДЛУННЯ

Якби ж було можна
сховати луна до конверта (...конверта...),
Ми стільки б такого узнали,
чого ще не знаємо (...знаєм...).
А то, розумієте, постріл останній —
і мертво (...і стерто...).
Умерла луна. Хтось глухо упав.
А відлуння немає.

— Патронів — по три. Безкозирки — за пояс! —
команда (...шаланда...).
Остання атака. Остання цигарка.
І попіл (...в окопі...).
— Хто вийде живий —
хай розкаже в бригаді (...балада... лада).
— То що — докурили? Прощай, Севастополь...
Прости, Севастополь...

Ніхто не пройшов.
І в тому була своя правда (...і право...).
Луна заблудилась навіки
в глухих катакомбах.
Зоставсь тільки захід,
як жалібний прапор (... над прахом...).
До чого тут прах,
коли їм насудилася бомба ?!

Одна на усіх.
І просто як знала: під ноги.
Зраділа — аякже!
Аж землю підкинула гінко.
І все. І нічого.
Умерла луна. І — нічого...

МІЙ БОРГ

Я тим уже боржник,
що українець зроду:
Бо доля, певне, в гуморі була,
Коли у посаг нам давала землю, й воду,
І голубого неба в два крила.

Мій ситий чорнозем плодючий, наче жінка.
Історія глибока, аж отерп.
Це, мабуть, тільки в нас
на золоті обжинки

Завжди напихваті
зі сміху литий серп.

Зайди в моє село — куди твому едему:
Ставок. Хрущі. Гаїв зеленограй.
А молодик такий, хоч зараз в діадему
Даруй своїй Чурай.

Багата моя Січ була не п'яним скопом —
Могутніми синами! І коли
Панічно борсалась перед врагом Європа,
Я вислав їх на смерть,
щоб ми і ви жили.

Міцнюща моя кров! Жаркіша від огнива.
І, певно, не дарма татарський людолов
Вогонь моїх дівчат висмоктував хапливо,
Щоб освіжить свою уже осінню кров.

Женуть потужний сік мої гучні городи
В округлість кавунів, картоплі й цибулин.
Заходь і вибирай, як в тебе недороди.
У двері входи.
У вікна вже були.

Я всевіту боржник: не кожному вточило
Такого, як мені, пісненого вина.
То пригощаю: пий і прилучай до сили,
Хмелій і веселій — доволі вам і нам.

Не кожному така судилась
вечорова
Тужава туга — неба досягти.
То я подарував у всевіт Корольова —
Нехай і вам щастить безмежжя осягти.

Ні, я не обраний на ролю месіанську.
Усе, що мав, і все,
що на віку
Дісталось мені від долі-посіванки,
Несу його на спільну толоку.

Це щастя — мати у вселенськім домі
Свої борги і місце у строю...
Я всевіту боржник!
Але комусь одному —
Не був. Не є. Й не буду.
І на тім стою!

1968

СТОЮ НА ЗЕМЛІ

"Мамо! Егей, чуєш мене
крізь морози,
прогнози,
заноси,
покоси
і перекоси?"

Чуєш?
Може, ти спиєш?
Бо вже пізня година.
Калина,
ялища
і Україна

сплять...
Та не всі.
В нас тут, у місті,
останні вісті
про все чисто
на білому світі
радіо чистить

густо.
Послухай:
плани,
"на грані",
ракетоплани,
новини екрана

й літаючі блюдця;
та ще про:
зони,
циклони,

тонни патронів,
число похоронних

з В'єтнаму;
та ще про:

хунту
і хутра,
всіляких ультра,
англійські фунти
(украли хуру)

і про девальвацію;
та ще про:

грози,
погрози,
електровози,
серйозний симпозіум,
"Проблеми корозії" —

бесіда академіка;
та ще про:

акції,
нації,
ескалацію,
дезінформацію,
інсценізацію

класичних творів;
та ще про:

сіно,
доїння,
спортивні новини,
маневри і зміни.
Остання хвилина —

прогноз погоди.
Північ. Але:

дзвонять трамваї,
пари блукають,
в театрах світає,
сон утікає,

і я пишу тобі.
Ти вже пробач,
що так спритно,
як спринтер,
петляю між літер,
порожні, як вітер,
слова незігріті
кладу на палітру,

бо все ніколи.
Вік такий, мамо:
скажений,
шалений,
шосейний,
атоми й гени
ловлять генії, —

одне слово, двадцятий.
А ще про вірші.
Слухай, як вийшло:
“Білі вишні —
як білі вірші”.
Отак ми пишемо!
Здорово вийшло,

правда ж?”

Мати читала,
Головою хитала,
Навіть зітхала.
Взяла олівець
Та й прописала:

“Здрастуй, сину. Я ж тобі казала,
дитино, аби добре вкутував шию,
бо застудишся. А таки допарубкувався!
Мабуть, у тебе жар, бо половини
з твого письма не второпала.
А вишні, їй-бо ж правда, білі.
Мабуть, рясно вродять, бо як молоком
облиті.

Так ти, мо', приїхав би? Га?"

Їду!

Вагони,

перони,

прогони

і

перегони.

Нарешті Зачепилівка.

Вийшов на Бабенковій. І одразу:

— Синочку!!! —

Мати...

Баби...

(Діди повмирали).

Тітки...

Дядьки...

Родичі...

— Здрастуйте, мамо. Оце ж і я.

(Ти диви: заговорив нормально!)

Стою на своїй землі.

1968

ПРИТЧА ПРО НОГИ

Рокоче Рим. Поміж гуртів зівак
Чутки й плітки, як псища, колобродять:
Маляр славетний, визнаний народом,
Узявся папу малювать.

Дива!

Хихикали: "Оце так непідкупний!"

Сюсюкали: "Оце так неприступний!"

А сталося так: маестро вліз у борг.
Прочув те папа — та хмизку в багаття:
Мовляв, живе без грошей тільки бог.
І маляр мусив... зрозуміти натяк.

Вже як воно було — те не про нас,
Але маестро видали аванс.

Вже й рік минув, а ще ледь перший жест
Окреслювався, як рельєф на мапі.

Сивів і сохнув з нетерплячки папа,
Але ж мистецтво вимагає жертв!
То мала бути картина із картин!
На полотні, оклично і суворо,
Стоятимуть святі. За рангом. Сорок.
А збоку папа: у святі кортить.

Минали дні — зістарився митець.
Брели літа, а скільки ще до крапки!
Старому папі просурмив кінець,
І заступив його новіший папа.

Новий прийшов оглянуть полотно.
Сказав: "Ну що ж, я відчуваю розмах".

Шепнув митцеві радник:

"Майте розум!

Приткніть нового — вам не все одно?

Не в повен зріст, а десь на місці голому
Посеред гурту домалюйте голову".

"А біс із ним, — махнув на те художник, —
Домалювати голову ще можна".

По всьому, врешті, і вінець за впертість.
Та вже як малося звершитись чудо,
Із жахом пересвідчився маестро,
Що між апостолів лишивсь... Іуда.

Отак невчасно зіпсувати свято!
Ще довелося голову міняти.

А потім ще... Та, зрештою: "Кінець!" —
Оголосив, заплутавшись, митець...

"Живи в ім'я отця, і духа, й сина", —
Перехрестив закінчену картину.

І... нагло зблід. І мало не зомлів,
У розпачі тусаючи підлогу,
Коли помітив, що до ТИХ голів
Забув як стій домалювати ноги.

Та пізно: вже від папи йшли гінці.
І він спокійно виринув із трансу,
Відчувши срібний дзвін у гаманці
ТИХ ТРИДЦЯТИ

з останнього авансу.

КУМИР

Прийшов з вербово-степових країв,
Де все таке безмежне і зелене.
І втиснута в квадратну раму сцена
Його гнітила реготом вогнів.

Спочатку слухачам своїм навстріч
Виходив по-косарському понуро.
І театральний модний однострій
Лякався його могутньої статури.

Та голос був — позаздирив би й Гомер!..
Він потрясав колони, як підпорки.
Ревла у дикім захваті гальорка,
І навіть млів досвідчено партер.

А час минав. По килимах афіш
Усе певніше він ступав на сцени.
І з кожним днем м'якіше і ладніш
Лискучий фрак всідався на рамена.

Зійшла засмага. Між колег обтерсь,
Осмыслив жести на вагу і доторк:
Уклін глибокий — в голубий партер,
Демократичний помах — на гальорку...

Бувало, проклинаючи салон
І фанатичну відданість гальорки,
Він наїздив у батьківське село
Відчути степ і вирій без підпорки.

І знову — сцени голений паркет,
Автографи, коханки і зальоти...

Вже не співав — обігрував партер
І загравав обачно до гальорки.

І вірив, що юрба — олімп і дно —
Раби його примхливої химери,
Незчувшись, як попавсь уже давно
На поводок гальорки і партеру.

Та якось — чи забракло в нього сил,
Чи переграв, чи ще якась холера, —
Зірвався голос. Обів'яв і сів
До хрипу рядового контролера.

І зал його, немов плювок, розтер,
Роздерши криком тишу на пацьорки.
— Ганьба! — гукав досвідчений партер
Під свист і тупіт юної гальорки.

І він зійшов. І тої ж миті вмер
Для тих, із кими торгувався щиро...
Тим часом вже на іншого кумира
Націлились гальорка і партер.

МИКОЛІ КИБАЛЬЧИЧУ

Дивакуватий містечковий піп
Зо зла на сан, нелюбий до зчорніння,
Хоч тим зумів дійнять святий Чернігів,
Що народив дітей поважний сніп.

Линиво плив собі заштатний Короп
Чумацьким шляхом — гей та соб, воли.
Попові діти як з води росли —
На добрий ґрунт натрапив сербський
корінь.

...Він ріс, і нетутешня смагота
На лицях пробивалася спроквола.
Охрещений тутешньо на Миколу,
Тутешню казку з молоком всмоктав:

Виходив з бору хмарний Кармалюк.
В крутих бровах жахтіла засторога,
І панство, налягаючи на ноги,
Давно йому напитувало сук.

— Таки попавсь, злодюга. У Сибір!
Під землю! В землю! До чортів!!
Під чобіт!! —

Та, на стіні намалювавши човен,
Він виплав знову на подільський бір...

Були казки. І зорі на весь світ,
Такі домашні у серпневі ночі!
І пульсували чорносливні очі
По колах ще не пізнаних орбіт.

О небо, небо! Під опуклим лобом
Ікарова жага йому пекла...
Та на землі були такі діла,
Що мусив крила перелить на бомбу.

Котилась бомба, як нова зоря,
Нечуваного для охранки смислу.
Нарешті стріла батюшку царя,
І з того щастя серце її... трісло.

— Таки попавсь! Варнак... Бандит!
На сук!!! —
Котились Петербургом "охи-ахи".
І спішно готував мобільну плаху
Швидкий на руку і неправий суд.

Солдати клякли в сірому каре.
В квадраті смерті коло час доводив.
І спурхували панночки з карет,
Ховаючи під парасольки подив.

А він радів: старанням жандаря
Від справ буденних вільний у в'язниці,
Він знов дитинно в небо слав зіниці.
І в камеру його текла зоря.

Вона була ще ближче, аніж смерть,
І далі, аніж ідеальна форма...
І піднятий з-за столу криком формул,
Біля стіни він прояснів, мов кметь:

На плюсклий камінь лінія лягла,
А потім — друга. Вигин. Перетнуло...
І перший порух юного крила.
І — другий помах: космосом війнуло!

Коли вже корабель його лягав
На колесо орбіти,
озирнувся:
Сумлінний кат удавку одягав
Йому на шию...
Дух ішов по курсу.

1968

БІЛА МЕЛОДІЯ

Глянув: лелечко, лілії!
Світ мій в білому-білому.
Я в сні?

Ні-таки, ні-таки ж!..

Ліг

сніг... Срібною ниткою
В'ється тиша між вільхами,
Пахне юною вільгістю,
Пахне чистою вільгістю,
Пахне... вічністю... даль.
Небо — вигнутим дзеркалом.
Зорі тонко подзенькують:
"Дзінь-дзінь", — дзвінко подзенькують,
Мов на люстрі кришталі.
Я один,

а тільки тіні бігають,
Сам-один у цій біблейській білості,
Тільки іній невагомо скапує,
Хтось плече моє торкає лапкою.
Хто ж це так голубить лапки лапкою?
Озираюсь —

тільки тінь.

Тільки тінь біла

біло

бігає.

Скік на гілку голубою білкою.
Скік на гілку.
Да скік із гілки...
Гілка в гілку.

І я один.

* * *

Над Полтавою — літо бабине.
У Санжарах — падолист...
Що ж ти, мила, зі мною бавишся:
Став я тінню — подивись!

Я біжу, аж іскри порскають.
З-під років, як з-під чобіт...
Ну навіщо мені ти Ворсколю
Зав'язала білий світ?

Я ж не камінь, та я ж не дерево.
То допоки — одвічай:
Я на цім, ти на тому березі,
Посередині — печаль?

Може б, я до якої горлиці
Перекинув тихий міст,
Але ж ти мені, мила, Ворсколю
Зав'язала білий світ.

* * *

І звідкіль воно хмара волохатая
А моє серце тужно облягає?..
— Ох, б'уло б тобі перше, чим кохатися,
Та напиться води аж із Дунаю...

— Та було б, мамо, та було б, розумнице,
Та було б слухать — серце не питається.
А тепер мені тополина вулиця
За четвертою хатою кінчається.

А вже в тій хаті відбули заручини,
Відпюгукали старости з боярами.
І зосталося лиш моє засмучення
На причілкові одиноким явором.

І летять гуси, і летять журавлики,
І літа мої листом осипаються.
Тільки й досі ще молода жура моя
За четвертою хатою кінчається.

ЗОЛОТІ ВОРОТА

Під Золотими воротами...

(Рота —

за ротою.

Рота —

за ротою...)

Під Золотими воротами

Липи лапаті

танцюють з каштанами.

Над Золотими воротами

Котиться сонце,

мов диня баштанами.

Під Золотими воротами

Миля малеча лепече

і...

(Рота —

за ротою. В землю — по плечі.

В шанці...)

Під Золотими воротами

Миля малеча

лепече і кублиться.

Під Золотими воротами

Ми зупинились,

од щастя розгублені.

Ти цим каштанам — ровесниця...

Так мені хмільно і сонячно так мені...

(В землю — по плечі.

Ракети — в ракетницях...

Стихли перед атакою).

Ти цим каштанам — ровесниця.

Так мені хмільно

і лагідно так мені.

Очі твої перевеснені,

ПРО СЕРЕДИНУ

З усіх надбань людського досвіду
Одне,

стабільної ваги,
Не підлягає змінам досвітів
І примхам лівої ноги.

Довічну мудрість зосереджено
У непохитний припис цей:
"Немає у житті середини.
Є тільки фланги, й тільки — центр".

...Бо якось на плацу зволоженім,
Де кулемети зусібіч,
Тринадцять молодих заложників
Зі смертю стали віч-на-віч.

А смерть була з арійським профілем,
Носила вензелі "СС".
В її очах, манірно-проханих,
Дрімала голуби́нь небес.

Той офіцер любив доконаність
І в одязі, і... взагалі.
І певен був, що узаконений
На цій розхитаній землі.

І діло знав!..
Як личить скептику.
Він не мінився на виду,
Коли на черговому смертнику
Спинявся його вибір:
— Du!

*
Ти! (Нім.)

І взагалі ця клята нація
Хоч і вмирала,
та не так,

Як би того йому хотілося:
Щоб зойки і мольба при цім.
Та де? Межи очі дивилися,
Неначе брали на приціл...

І настрої був, як після хворості,
І дощ підмочував ефект.
І обвисало не за формою
Його високе галіфе.

Тож, власне, гра була завершена:
Бо він, аби не гаять час,
Одразу вибрав справа першого,
Що надто впевнено тримавсь.

Відтак, уже лише за звичкою,
Він міряв посірілий плац.
Хоч знав, що це мовчання вивчене
Не розітне ні зойк, ні плач...

Аж раптом щось таке з'явилося...
Такого досі не було.
Воно у центрі народилося,
І ворушилось, і росло.

Були то очі, жахом білені,
Уперше він такі зустрів.
Вони металися і бігали,
Вони втікали в хащі брів.

Вони просили, вони плакали
І скавучали із орбіт.
Двома побитими собаками
Повзли покірно до чобіт.

Волали: — Плюй на нас багнукою,
Онучі нами просуши!
Топчи, як хочеш, закаблуками,
Але за це живим лиши!

Це так хилилось до сенсації,
Так з норми випадало це,
Що офіцер аж клацнув пальцями
І рушив переможно в центр:

Бо хоч один — із сотні, з тисячі! —
А все ж таки він виграв бій...
Та нагла лють, на скроні тиснучи,
Спинала очі голубі.

Є гідність, зрештою, й у ворона.
Своя і в офіцера є:
Він все ж хотів зламати в о р о г а,
Який би мав л и ц е с в о є.

Бо справжня радість просинається
Від споглядання з висоти,
Коли характери ламаються,
Що мають гідність і хребти!

А тут було щось неокреслене,
Якесь тваринне, дalebі.
Воно звивалося улесливо,
Хвоста кусаючи собі.

Були то очі, жахом білені, —
Уперше він такі зустрів.
Вони металися і бігали,
Вони втікали в хащі брів.

Вони просили, вони плакали
І славучали із орбіт.
Двома побитими собаками
Повзли покірно до чобіт...

Дванадцять, як завжди, нахмурено
Пекли очима револьвер...
І він відчув себе обдуреним,
Як ще ніколи дотепер.

І, масці зрадивши цяцькованій,
Позеленілий на виду,
Він ткнув у погляд той зацькований
Не пальцем —

п'ятірнею: — Du!!!

* * *

Гей, дуби мої — зелені хмарочоси...
А мені уже дорога на похил.
Карі очі? Гойні брови? Чорні коси?..
Де ж ви, коні мої вірні?! Тільки пил.

Щось у білім... Хто се в білім? Хтось у білім...
А мені уже на осінь — жовтий лист.
Киньте, врешті! Ви коли-небудь любили?
Ви кого-небудь любили, мораліст?

Що це ззаду?.. Хтось позаду... Там, позаду,
Сірий вітер заміта мої сліди.
Ах, облиште! Що ви знаєте про зраду,
Коли зорі б'ються в шибку, як сліпі?

Вам би, мила, пасувало тільки чорне.
Тільки чорне вам пасує. Але ж ви
Окружили навіть гетевського чорта
Театральним поворотом голови.

Ця майстерність прибиратися у біле,
Голубино-непорочна білизна!
Ви б давно мене зіницями убили,
Коли б я себе в зіницях не впізнав.

Полиняло, оджовтіло, зголубіло.
Всі печалі мої встигли на експрес...
Ви б давно мене медовістю убили,
Коб я вчасно від отрути не воскрес.

1968

НІЧ МАСОК

Панорама

Розпластавши крилами руки, входить в сон,
як у мертву петлю, випробувач літаків;
по-хазяйськи надійно, мов плуг,
підійма перелогі сну хлібороб;
врешті спекавшись всяких нарад і засідань,
пада в літепло снів любисткових учений, —
засинають натомлені люди розмаїтих професій,
посад і облич. Засинають, хоч різні,
зате щасливі, бо мають своє обличчя —
однакове вдень, і вночі, і... навіть у смерті.
Вечір м'яко й нечутно вимикає
опуклу люстру сонця, і коли в ній погасне
останній ліхтарик — заходить Ніч.

Всепрощаюча Ноче,
доземний тобі уклін
за нечувану розкіш — пірнути в сон,
за розряд електричний цілунку!

Все, що під лінзою денного реалізму
розкладалося на буденну доцільність,
раптом сповнилося тривожної остороги
і значущої таїни.

Навіть подагричні колони, —
ці озуті в чоботища бетонні ноги запізнілої
епохи, —
прибрали вишуканості коринфської колони.
Ат, нехай собі тішаться...

Що за сяйво магічне у темному борі?
Чи то гупої ночі засвічують свічі ворожбити,
чи, може, то папороть квітне?
Чи поганські боги

на підпільний зібралися мітинг?
Гей, пантруй: а можливо, то духи злі?
Пхе, а то лише пень трухлявий...
Всепрощаюча Ноче, ти надто гуманна,
позаяк навіть пневі даруєш оману —
уявить себе сонцем,
без котрого все б охолело й осліпло.
Ат, нехай собі тішиться...

От прийшов із контори мужчина.
Шоколадна засмага. Високий.
М'язи грають і тверднуть, наче у античного
дискобола,
а обличчя сіре й жорстоке, як у вовка,
що загнаний в коло
неминуче повільної смерті.
Мовчки скинув костюм дорогого сукна —
маскхалат найновішого крою,
де на спині жолобиться крам від горба.
Потягнувся розкуто
і раптом спинився, вражений,
бо надибав себе у собі справжнього:
високого, плечистого і без горба.
І ліг проти місяця чистого.
І коли по хвилині задихав легко і рівно, як
метроном,
обличчя його розгодинилося і повищало.
(Ви погляньте, яке благородне обличчя!)
Він рішуче піднявся над столом і пішов напролом
до миршавого чоловічка,
якого ненавидів чорно, відколи пам'ятає контору:
за мізерність і дріб'язковий садизм;
за його нелогічну вищість,
підстраховану вицим за інші кріслом;
за прокляття — щодня одягати костюм,
де на спині жолобиться крам від горба,
що з'являється кожного дня по восьмій;
і за кару цідить солодавий посміх,
наступивши на власного язика.
Але, зрештою, досить! Мужчина і муж,
він ступав по крихкому льодкові калюж

на розпечений сніг нетерплячих грудей — і тоді...
І тоді — пропади воно пропадом все:
і сусіди з сусідками чорноротими,
пересуди, плітки і п е в н е с т а н о в и щ е.
Остогидла щоденна жахлива гра
в добротинність і вірність, але ж —
п е в н е с т а н о в и щ е.
Пропади ж воно все —
за одну лише мить, за одну тільки ніч
справжнього, хмільного, божевільного!
Цілуй до болю... Бери... Вільно...
Пхе, так то ж лише сон!
Ат, нехай собі тішиться...

Ну ж бо й Ніч, ох, злодійська Ніч!
Без ножа й пістолета роздягає поетів,
королів, королев, домотканих акторів.
В пересічного Савки задерлася майка
аж під бороду. Спить.
Запливає у сон справді голий король,
у сімейних трусах спочивають провидці.
І нарешті сповняють бажання свої заповітні,
які вони вдень, у всі дні убивають,
закопують глибоко в серці (п е в н е ж
с т а н о в и щ е):
люто грають в футбол, полуниці шукають,
сучать недругам дулі, збирають гриби,
вудять рибу, стрибають у гречку,
за ларком розливають на трьох у стакани,
що взяли напрокат у німих автоматів, —
одне слово, самими собою стають. І вірять наївно,
що вони обдурили іще один День.
Боже, боже, кого вони дурять?!
День не спить і вночі,
бо його агентура
мовчить
в телеграфних ключах,
в шифрувальних машинах,
у холодних очах локаторів
і всезнаючих асенізаторів,
у лукавому місяці,

що забрався на раму віконну
і хихика в кулак:
"Ат, нехай собі тішаться".

Вже сіріє. Останні досьє перший промінь
несе у прокуратуру Дня.
Як він буде судити їх, тонко і гречно,
приховавши в зіницях жорстоку ласку!
Потім винесе вирок незаперечний:
одягати щодня одне одному маски.

Вони ж вірять наївно, що День обдурили,
і спішать одягти одне одному маску:
пень активно трясиме трухлявим плащем, —
це, мовляв, моя мрія — трухлявим бути,
я тим ситий, на інше не претендую.
Подагричні колони ревтимуть охрипло,
що такими й хотіли незграбними бути.
("Ах, ці різні корінфські
такі легковажні!")

Встане сильний мужчина, як Геркулес,
з вольовим і проясненим з ночі обличчям.
Він одягне костюм — і одразу між пліч
в нього виросте горб, посіріє обличчя.
Наступивши підшовою на язика,
він питатиме ніжно мізерну людину,
як здоров'я, мовляв, у дітей і дружини.
І колеги у захваті колегіальнім
будуть рачки підмуркувать в унісон.

Потім вийде вона обіруч з богоданим,
що нестиме себе обережно, як вазу.
Чорна сукня з глухим комірцем зажене,
як проказу,
вогонь її тіла у карцер умовностей.
Строго плистиме,
як черниця, сховавши під вії гріховну знемогу,
демонструючи вірність своєму чоловіку.
Із сусідками гнівно осудить дівчат,
що цілуються з хлопцями просто на вулиці,
безсоромно пап'явши міні-спідниці:

"Ах, ця молодь сучасна!"

І раптом

її тіло дівоче застогне й заплаче,
коли він поуз неї ітиме на службу...

Починається гра, осоружна, як рабство.
І, прирікши себе добровільно на каторгу,
вони тоскно чекатимуть ночі, як волі,
щоби стати собою...

і вірити знову,
що вони обдурили іще один День.

І не знають, що День вже давно їх вивчає
крізь лінзу сонця

і сміється нещадно, бо правила гри
власноручно і склав, і затвердив, як вирок, —
найстрашніший, який тільки можна придумать:
коли ті, що обдурюють, щиро не відають,
що "обдурений" знає про це наперед
і планує ще з ночі для них цю ілюзію.

День жорстоко сміється, киваючи місяцю:
— Ат, нехай собі тішаться...

.....

На світанні так солодко спитьс^я натомленим

людам,
що мають своє обличчя — однакове вдень, і вночі,
і... навіть у смерті.

1968

* * *

Коли ескадрилья ішла на зближення
З ворогом, командир піднімав
Руку особливим знаком,
І в шлемофоні гуло: — Іду
В атаку. Прикрийте мене
З тилу, хлопці.

Я маю на оці, сину,
Відкритий бій, де все просто,
Хоч і небезпечно. Там кожен
Постріл завше доречний
По ворогові і по тобі.
Я маю на оці відкритий
Бій, де все зрозуміло, як в детективі:
Хто боягуз, хто герой,
А хто в перспективі зрадник.

...Але зараз мовчать гармати,
І в ночах, таємниче прозорих,
Чорногузи на гребінь хати
Виставляють свої дозори.

Стережуть вони літо й осінь
Та приносять дітей в колиску...
Ходить мир, молодий і босий,
Розглядаючи обеліски.

Скільки зелені, стільки й люду,
Стільки ж тонів, як напівтонів!..
Сину, сину! Округлість буднів
Важко втиснуть до шлемофонів.

Тут не станеш на точнім прюзі...
Ось підходять до мене пружно,
Всі як є — в одностроях друзів,
Хоч не в кожному серці — дружно.

Простягають оклично руки
Особливим вітальним знаком,
Тисну руки усім.

А руки,
Розумієш, — усі однакові!

...Коли б знати, що мислять руки,
Що замислюють руки...

* * *

Літа вже не мчать,
як лошата прудкі в табуні,
Повільно бредуть, як верблюди в піску
марокканським...
Все легше когось підловити на щирій
брехні,
Все важче купитись на срібну блешню
провокацій.
І вже починаєш не час цінувати,
а мить,
Холодний аналіз чуття затискає
в лещата...
Все легше чийсь відступ од юних замрій
зрозуміть,
Все важче і важче той відступ прощати.

На перше захоплення око не вельми
зважа —
Досвідчене око навчилось вивчати
й мовчати...
Все ближче з імлі підкрадається вічна
межа,
Все далі назад відпливає
безхмарний початок.

Не ті уже чари несе проліскова пора,
Не той уже хміль від коси, і краси,
і косинки...
Все рідше від першого погляду серце вмира,
Все більше у ньому примруженої оцінки.
Певніше обходиш ковбані й каміння мульки.
Обачніші рухи, скупіші і жести, і жарти...
Все нижча відсоток, рокований на помилки.
І так неймовірно зроста
їхня вартість!

* * *

Беруть на кпини молоді міста
Прапращурів, що вийшли з неоліту.
Хизують модою на скло і сталь,
Як підлітки — свободою курити.

Скептично зиркають на постолі,
На древні глеки в стертих монограмах,
На недоцільні румища століть,
Прикриті ситцем охоронних грамот.

Така іронія в скляних очах,
Що хоч бери та через губу цвіркай!
А що і справді молодим втрачать,
Як навіть ще не спромоглись на цвинтар?!

Так легко їм на волі всіх вітрів
Без тягарів минулої образи
Пласти під юним захватом вітрил,
Приймаючи які завгодно назви.

Та з часом трюми сповняться ваги,
На берег спишуть тих, що родовід забули.
І спинять хитавицю якорі могил,
І перші згадки виростуть в Минуле.

Усе те прийде...

Тож діди-міста
Прощають сумно вибрики нащадкам,
Прикривши досвідом наївне скло і сталь
Від катастроф, байдужих і нещадних.

Нехай бунтують — кров ще молода!
Нехай за модою гасають ласо...
Задовго парубкують?

То ще не біда...
Біда, як цвинтар з'явиться дочасно.

* * *

Погоня... І постріл... І змилений крук...
Чорніє на дубі тривічному крук.

Нажаханий вершник шмагає коня.
Насумрений крук збайдужіло куня.

Тривога росте, нависа, як гора.
На грудях у вершника друг помира,

І серце коневе довершує круг...
Пронизливе око розплющує крук.

Розгублений вершник коня зупиня.
У круковім оці зловтіха зрина.

Товариша вершник на землю кладе.
За рухами крук своїм оком веде.

У вершника мука покраяла лоб.
У крука пожадно розлуцився дзьоб.

Так манить рятунок у вільне сідло!..
У крука повільно сповзає крило.

От-от уже зрада за повід смикне...
Та щось верхівця насупроти жене,

Себе перемігши, до друга бреде.
Розлучений крук за ним оком веде.

Ось вершник до друга припав, як роса.
У круковім оці зловтіха згаса.

Поранений важко лягає в сідло.
У крука охляло спадає крило.

Востаннє під місяцем зблискує крук.
...Куняє на дубі тривічному крук.

* * *

Був чоловік... І — нема.
Як же це, вічний світе?
Вернеться осінь... зима.
Прийдуть весна і літо.
А чоловіка — нема...
Як же це, клятий світе?!

...Грошей не дбав у мішок.
Справно ходив на роботу.
Якось і не знайшов
Дня,
 щоб спочить по турботах.
Що їй — стоїть робота!
...А чоловік пішов.

Ну, не догодиш усім:
Друзі були й набриди.
Надто запеклий сусід —
От уже мав сусіду!
Що там — живе сусід...
Від чоловіка — й сліду.

Щось підупав сусід.
Ходить, цигаркою блиска.
Тихо. Як вимер світ.
Навіть... полаялись ні з ким.
Все-таки був чоловік.
От і нема чоловіка.

Космос в собі дріма.
Діти біжать до школи.
Осінь мина... Зима...
Літо й весна — по колу.

А чоловіка — нема...
Страшно не те, що нема,
А що й не буде ж ніколи!

Вже тих учених — тьма.
Все прояснили на світі.
Ще б їм одне прояснити:
Як ото був — і нема.
Що вже простіше на світі?!
...А чоловіка — нема.

1969

* * *

Мені на сірому причалі,
Де стільки злизано слідів,
Такого море намовчало
В своїй одвертості сліпій,

Що тільки наслухай покійно,
Лише встигай зважати на те,
Як поміж хвилями то вирне,
То заховається підтекст.

Багатомовно, як з гарему,
З безодні моря долина
Останнє марне "SOS" триреми
І лютий посвист гарпуна,

І гул невольничої Кафи
Спливає, стогне і скорбить,
І дивна мова грецьких амфор,
І сміх украдених скарбів,

Різким, як автоматна черга,
Наріччям
 поціля в злобі
В зеленій касці жовтий череп
З арійським вискалом зубів.

І все це б'ється в круговерті
І навідає звідусіль...
Та з-поміж криків напівстертих,
Чужих погроз, мелодій, слів

Я лиш одне з того мовчання
Без тлумача собі беру:
Високий лет козацьких чайок
І безкозирки чорний круг.

* * *

Між людей у будні й свята ходить дивний чоловік.
Якось вельми загадково з-під наляканих повік
Його очі непорушні захолили, ніби жерсть.
Щось таке могильне в ньому,

гейби він шукає жертв.

Наче він когось убити ночі гупої рішив.

Наче в нього вже з колиски

Чорний камінь на душі. І той камінь сірим жахом
Визира з його зіниць. Хто погляне йому в очі —
Наче криги доторкнувся.

Тільки ви його не бійтесь,

не хиліть обличчя ниць.

Пожалійте чоловіка: він в перестрахи загруз.

Він своїм великим ляком вас лякає, далєбі.

Якось він себе злякався

і відтоді десь подівсь.

Пожалійте чоловіка: просто він себе убив.

...Це було у понеділок. Починався новий цикл.

Тіло радості просило — він гукнув на нього:

— Цить! —

Тіло так вогню хотіло — він гукнув на нього:

— Цить! —

У вівторок він піднявся, наче праведна гроза.

Мався шпагою зітерти жирний ляпас підляка.

Та за крок перед бар'єром:

— Змовкни! — честі наказав. —

Де гарантія на вигреш? А гляди — здригне рука? —

І од ляку перед боєм всохла назавжди рука.

В середу упала звістка: "Друг-товариш у біді!"

— Виручай! — гукнула совість. — Не спіши, —

промовив ляк. —

Озирнися, розберися у перебігу подій.
Сім разів одмір, щоб в яму сам не вскочив,
неборак. —

І повисла його совість, вчеплена ребром за гак.

У четвер зустрів дівчину, юну й чисту,
як сльоза.

Щось у ній було нехитре, небуденно-неземне.
Та злякався чистоти він. — Глухни! —
серцю наказав.

І сховав погаслі очі, як монети, в портмоне.

В п'ятницю крилом журавки мрія кликала:
— Летім! —

Дух одважно стрепенувся, щоб шугнуть у височінь.
— Чи не високо занадто? — смачно позіхнула
лінь. —

Все ж певніш синиця в жмені,

Як у небі журавель. —

Так і є: синиця — в жмені. А у небі — журавель...

У суботу він прокинувся, тільки ж...
не знайшов себе.

"Що воно за чортів батько: де ж це я себе
подів?!"

Страх його зіпхнув із ліжка,
під грудьми заходив.

Нагло кинувся до люстра — і від подиву затерп:
Не знайшов себе у люстрі. Так натомість,
так зате:

В портмоне бряжчали очі, як зелені мідяки,
На стіні чепіла совість — найдешевша між оздоб.
І на щертъ усохлій гілці його правої руки
Дві синиці діловиті порали собі гніздо.

...Це було якраз в неділю —
саме викінчився цикл.

Страх у ньому, як вельможа, своє тіло розпростер...
Тільки ви його не бійтесь,
не хиліть обличчя ниць.

Пожалійте чоловіка — він не весь іще помер.
Подивіться тепло в очі: десь на дні його зіниць
Ледве-ледве диха Пам'ять...

Отже, він іще не вмер.

* * *

Ієзуїт цілує туфлю папи,
Навпіл зламавши губи неживі...
А із свічок середньовічних капа
До всього звичний та байдужий віск.

М'який та добрий і до всіх лояльний,
Він бездоганно гра жахливу роль
Ще з того дня, як на руках Лойоли
Сховав під себе лютеранську кров.

Ієзуїт до туфлі губи тисне...
А папа зна, що все це —

лише гра.

Та, добре навчений ховати мислі,
Він навіть з богом у покірність гра.
Він грає роль...

А віск байдужо капа.

І, склавши звично руки на живіт,
Не вірить й крихти єзуїту папа,
І тим же платить папі

єзуїт.

1965

* * *

Коли ти вже на терези двобою
останню сотню кинув, а сусід, що досі
все набивався у брати,
стоїть з військами оддалік і косо
позиркує, як ти стікаєш кров'ю,
і жде: кому ж таки всміхнеться доля;
коли нарешті ти на браннім полі
здолав останнім подихом врага
і ліг спочити, і п'янка вага
тріумфу твоє військо розморила,
а твій сусід, що доти
очікував,
спішить до тебе радісно,

і котить
хвалу та з медом і вином барила,
і так вже щиро й міцно обніма,
як друга і на віки вічні брата, —
будь насторожі: чи не приміря він мотуза,
щоб,
коли зморить сон,
тебе, од слави п'яного,
зв'язати?

У на тривожній
струні

БАЛАДА ПРО ШЕВЧЕНКОВЕ ПЕРО

Шептав: "Як не цеї ночі,
Тоді вже ніколи більш".
А ночі тягли крізь ночі
Сухого безпліддя біль.

Метався він по майстерні
Між гіпсових холодин.
А мрамур — лискуче стерво —
Шліфований сміх цідив.

О, мрамур був досить вчений!
Він міг би сказати про те,
Що бравсь одкривать Шевченка
Уже не один митець,

Що з тертих дверей майстерень
Він брів по материках
Од пам'ятників у скверах
До марок на сірниках,

Мальований, бронзокутий,
Одкриваний сотні крат...
І вирішив тоді скульптор
Нічого не одкривать.

Розважливо, без одчаю
Він глину пругку замісив
І просто за стіл звичайний
Затим Кобзаря запросив.

Але в нагороду за муки,
За попіл завчасний скронь
Значущо у праву руку
Подав Кобзареві перо...

Що ж, скульптор не грав провидця,
Обравши старий сюжет.
Та вклав він у рух правиці
Шевченкової секрет:

Чи зараз він в шалі творчим
Запише повний псалом,
Чи, може, комусь він хоче...
Своє... передать стило!

Уже проспівали треті,
Як скульптор сказав: "Добро".
...І сни голубі поетів
Закреслив отим пером.
Великі й малі поети
Чекають: кому...
перо?!

1965

* * *

Це було... А чи було це?
Як було, то не вернуть.
Сіра хвiртка на припонi,
Сизий терен. Бiлий смiх.
Придивляюсь через роки:
Тож-бо я у куцц пiрнув.
Мабуть, всоте не осмiливсь,
Але вiн зате посмiв.

Обiйшов мене красиво:
Карi очi. Мужнiй торс.
От i все. Порожня хата...
Пiдборiддя — в кулаки.
Сіра хвiртка. Сизий терен.
Чорний кiт наводить форс.
Бiлий усмiх. Бiлий смуток.
Бiла пляшка й огiрки.

Нi, не все! Коня i шпагу,
Рукавички i цилiндр!
Чорний траур пелерини
З бiлим комiром — дуєт!..
— Сер! Вiдомо: третiй — зайвий. —
Я похмуро процiдив:
— Але хто вже буде третiй —
Чесно вирiшить дуель!

Тiльки пiзно. Кiнь неквапно
Тягне з поля древнiй вiз.
Диха сiно моложаве
Гострим запахом цитрин.
I стримить в руцi у мене
Замiсть шпаги — верболiз.
I лежать в романi гречнiм
Рукавички i цилiндр.

1968

ДЯДЬКО ЯКІВ

Як іде з роботи дядько Яків —
То земля хитається, мов трап...
На руці у дядька — синій якір,
На кашкеті в дядька — жовтий "краб".

Він іде з хмільком після полочки,
Ще й гукає друзів пригостить.
І собаки лацаться і рвучко
В бублики закручують хвости.

Бо у дядька серце — добре й тихе,
І душа багата, як земля,
І тому довкола його стріхи
Ластівок найбільше кружеля.

Він мугиче пісеньку охрипло
Голосом, простреленим в боях,
І нога його тихенько рипа,
Як старий, пошарпаний баян.

Ах, вона рипить, та не розкаже,
Що її на фабриці майстри
Лаштували Яші замість справжньої,
Котра держить біль Сапун-гори.

Дядька Яшу слава не турбує,
Він важкий в промовах на почин...
Тільки раз він трахнув по трибуні,
Як хотіли його честі вчить.

Але вам його боятись нічого,
Як вночі ви бредете селом:
Він не вмє крастись непоміченим,

Щоб у спину вжалити жалом;

Він в кишені кулака не зліпить,
Щоб жбурнути в скроню серед дня,
Бо нога у дядька тихо рипа
І медалі весело дзвенять.

...Перед сном цигарка його звично
Зіркою опалою горить.
І нога його носком фабричним
Вказує у бік Сапун-гори.

1965

ДОЛОНЯ

Що було — не вернеться.
Одгуляло. Жовто...
Запливає вересень
у затоку жовтня.
Вересню мій,
веслами весело греби,
Ждуть тебе на березі
з кошиком гриби.
Чаль хутчій до берега,
бо встає над світом
Із протоки Берінга
скрижанілий вітер.
Ти ховайсь у яблуко,
в терен і у кріп.
Ти втікай у ямби,
а хочеш — у верлібр.
А як піде з висвистом
завірюха клята,
Попросись у прихисток
під долоню ратая,
Де між ліній світяться
дати і віки,
Де дванадцять місяців
сплять, як малюки...

* * *

Говорили-балакали дві верби за селом.
Потім тихо поплакали дві верби за селом.
А про що,
А за чим говорили-балакали, потім тихо
поплакали
Дві верби за селом?

Говорили-балакали дві вдови за селом.
Потім тихо поплакали дві вдови за селом.
А про що,
А за чим говорили-балакали, потім тихо поплакали
Дві вдови за селом?

Говорили-шепталися дві топольки гінкі.
Потім тихо сміялися дві топольки гінкі.
А про що,
І чому говорили-шепталися, потім тихо сміялися
Дві топольки гінкі?

Говорили-шепталися дві дівчини в порі,
Потім тихо сміялися дві дівчини в порі.
А про що,
І чому говорили-шепталися, потім тихо сміялися
Дві дівчини в порі?

Мабуть, знають о тім лише дві стежини малі,
Що одна — тільки топчеться, а друга заростає
вже,
Що одна лиш вибрунькує, а друга усихає вже,
Як листок на гіллі.

БАЛАДА ПРО КАРТУЗИ

Планета сива над віками крутиться,
Линяють дні, і пахне сіножать.
Усе живе будується і крушиться...
І тільки

їм
призначено лежать.

А вони ж бігли землями і водами
На тричі смертю хрещені вали...
Тепер вони, як у поетів водиться,
Ромашками
у полі проросли.

Палає світ хустинами і блузками,
Модерно грає в кольори лавсан.
А їх прості
бавовняні картузики
У сінях прицвяховані висять.

Їм не намацать філософським посохом
Абстрактних істин невидиму грань.
Відкрити встигли стрижені філософи
Одну-єдину істину:
— Ура!

По них лише зозулі прокукукали,
Навіть могил по них...
Та все ж таки
Вернулись матерям листи заблукані
І в комсомол — простріяні квитки.

Ну от і все... Та вічна діалектика
Нам стука в серце пальцями золи:

Вони лежать за далями далекими
За те, що ми танцюєм на землі.

Ну от і все...

А в матерів згорьованих
Немає навіть знімка для сльози.
Тому й висять картузики бавовняні
На білих стінах замість образів.

ДИСКУСІЯ З ГЛОБУСОМ

Продираюся полозом
Крізь міста і ліани рік,
Посковзнувшись на полюсі,
Падаю на екваторі,
А тебе все нема, Зачепилівко.

Тільки глобус поголений,
Набік схиливши голову,
Іронічно буравить зіницями
Респектабельних міст і столиць:
Мов, по наших масштабах
Вроді й нема Зачепилівки.

— Як це так,
 що нема Зачепилівки?!
— А отак! Випадає з каталога...

— Та пощо мені ті каталоги,
Коли я реально — не в сні —
З пацанами хвацько катався
На соняшничинні.

Коли мазали баба наші
До великодня около,
І корови несли із паші
Вим'я, сповнені молоком,
Коли сонце кружком макухи
В сорок шостім котило в полин,
І ми землю, як жорна, рухали,
А як рухали — отже, й жили.

Отже, є і була Зачепилівка!
Але глобус круглоголовий,
Уявивши, що він і справді
Ледве чи не сама Земля,
Одвернувсь і прорік пихато,
Що, мовляв, він і так навантажений
Океанами і хребтами,
І державами із столицями,
І містами многомільйонними,
А дрібниці на кшталт Зачепилівки
Взагалі не цікавлять його.

— А хіба це дрібниця, коли
Моя мати побожно надвечір
Дістає з голубої печі
Повновидий, як місяць, хліб!

А коли вона ранком гожим
Із тітками іде на пар,
І незмінна її сапа
На ручний кулемет похожа!

Але що я тобі доводжу,
Паперова твоя голова!
Бо хіба тобі зрозуміти,
Що, можливо б, сьогодні щезла

Не одна з твого лоба столиця,
Коли б мати моя у червні
Мого батька не провела,
Щоб вдовою тепер сивіти;
І коли б зачепилівські хлопці
Не лягли тоді нагло навznak
Під Варшавою, на Салун-горі,
Вподовж Ельби і під Берліном.

Не вернулася рота в село:
В сіру землю пішли — не в мармур.
Може, хтось і намарне...

Та без роти тої не було б
Ні дивізій повних, ні армій.
А без армій тих не було б
І останнього Залпу.
Вірю в пам'ять і серце людське:
Десь на теплих його півкулях
Є село моє —
Зачепилівка!

ДО ЗАЛИ “А”

Висока. Чолом — до неба.
Одверта, як білий день,
Виходжу я перед тебе
На сцену, мов під рентген.

Весела і невідступна.
Чутлива, як стетоскоп,
Тебе на м'якині не купиш,
Не візьмеш в обхід чи в лоб.

На кожну мою удачу
В очах твоїх мідь цвіте.
На кожну мою невдачу
Ти прямо говориш: “Не те”.

Коли ж я спіткнусь на кризі,
Коли мене зрадить рух —
Ти візьмеш мене на крила
Своїх обережних рук.

О мамо, моя голубко
Аж десь ув останнім ряду!
О, як ти мене голубиш,
Очима столітніх дум!

Прости мої вдачі ранні
І мій велемовний стиль.
Єдиного — загравання
Зі словом —
мені не прости!

Коли у моєму слові
Олжа павутиння зітче,
Жбурни його, як полову,
На сором моїх очей.

Щоб я у твоєму гніві
На віки віків осліп.
Щоб губи мої зрадливі
Забули, як зветься хліб.

ДО ЗАЛИ "Б"

Шановна зало!

Наче на рентгені
Стою, відкритий з ніг до голови,
Перед тобою на долоні сцени...
І — хоч би тінь від кущика трави!

Шановна! Ти — не смертна. Я — минутий.
Я з тих, кого ти часом від нудьги
Возносила і кидала нагим
На дно ганьби з Олімпової кручі.

О многолика! Я — твоя забава.
І згубний, і солодкий твій полон.
Я чую, як ротів твоїх мільйон
Волає водночас: "Ганьба!" і "Слава!"

І горе тим, що прагли угодити,
На всі твої і примхи, і смаки.
Над ними присудом стоять віки:
Вгодити — означає себе убити.

Оскільки, зало, ти своєї правиш,
Заманюючи на непевну путь,
Я залишаю за собою право:
Самим собою бути.

МУЗИКА

Я прийду уже з посрібленими скронями,
Обважнілий під умовностями й узами,
В той завулок з тополиними колонами,
Що тече мені під серце, наче музика.

Під ворітьми, де літа мої проходили,
Я об спогади спіткнуся, мов загнuzданий.
І хлюпне мені тремкою прохолодою
Твоїх пальців лебедино-біла музика.

Я прийду сюди аж ген із того досвітку
Хлопчаком у полинялому картузику,
І розтане сивий іній мого досвіду
У завулку, що гучить мені, як музика.

А кохання найгрізнішими указами
Ні зів'яти, ні вхолонуть — не примусити.
А єдиних слів, на жаль, було не сказано...
А для чого ті слова, як плаче музика?

ТА БУЛО У МАТЕРІ ЧОТИРИ СИНИ...

Та було у матері чотири сини.
(Люлі-люлі. Гойда-хить).
Колисала їх, поки мала силу.
Виросли — пустила у світ.

Як прощались — присягали, звісно,
Ми ж тобі і те і се:
І любов довічну, і вірну пісню
У своєму серці принесем.

Та й пішли собі на чотири боки:
Хто пляями, хто шосе.
Снопувались дні, скиртувались роки,
Забувалось те і се.

В того жінка вийшла якась невинна,
В того клопоту, як гусей.
Третій побивавсь: "Діла державні".
А четвертий — те і се.

Мати працювала в городній бригаді
І любила борщ пісний.
Перед сном, бувало, вмикала радіо,
Як передавали пісні.

А роки летіли, мов сиві коні...
Вже й недобачати стала.
Над очима клала дашком долоні —
Ждала-виглядала.

На двадцяте літо сини згадали,
Вдарили у поли скрушно.
Зрештою, на карті село відшукали —
Рушили.

За поріг ступили:

 "Здрастуй, ненько,
Вибачай, що трохи запізно.
Так зате ж тобі ми, хоч і далеченько,
А таки ж принесли пісню".

"То сідайте, діти. Дарма, що тісно,
Дяка, що згадали мене.
А найбільша дяка вам за пісню!
То, синочки, хто ж почне?"

Перший зашарівся, наче ружа,
Другий прикусив губу.
Третій наполохано: "А чи зручно?"
А четвертий каже: "Забув".

І чогось так боязко озираються,
Мовби хтось у шию жене.
Почекала мати

 та й знов питається:
"Ну, так хто ж, синочки, почне?"

Мовчать...

То послала їм долівку ряднами,
А собі у голови — кужіль.
Перед сном ввімкнула звично радіо:
Хай уже співають чужі.

У ПОЕТА ГРОШІ ЗАВЕЛИСЬ...

Притча

Реготали фізики до сліз,
Посміхались доктори обліслі:
"У поета гроші завелись?
У поета? Гроші?
Та облиште!"

Критик цю проблему охопив
Оком всевидючим і недремним:
"Ну, якщо авансом не пропив,
То тепер уже проп'є напевне".

Рахував зневажливо касир,
Обиватель млів: "Живуть же, гади!"
А поет розгублено косив
На поважну паку безпорадно.

Вже борги повернуто давно,
Вже й позичив кривим однодумам,
Але на руках усе одно
Залишилася незвична сума.

І уперше хлопця потягло
Щось таке придбати для родини,
Щоб воно і в пам'ятку було
І нарешті втішило дружину.

Довго під вітринами нудивсь
В пошуках пристойного товару.
Та й не спостеріг, як опинивсь
В галасливій метушні базару.

Червоніли кавуни до сліз,
Реготали гарбузи обліслі:

"У поета гроші завелись?
У поета? Гроші? Та облиште!"

Він бродив байдужо між рядів,
Де усе до похвалень охоче...
Коли це в кутку глухому дід
Трапився поетові на очі.

Ну, не дід...Такий собі дідок.
Кілька ложок, виструганих круто.
Традиційно сперлись на ціпок
Пересічні вуса й самокрутка.

Надто вже буденний був дідок.
І товар непоказний із виду.
Тільки от поетові ціпок
Хтозна-чим, а незвичайним видавсь:

На пожовклому од часу глі
Вирізьблене дерево ненаське.
Як живі, співали на гіллі
Дивні птиці із борів праказки.

І гучали срібно голоси,
І на серце опадали тихо...
— Чуєш, діду, чи не продаси
Ти мені ціпок отсей з горіха?

— Чоловіче! — одказав старий. —
Я б тобі віддав його і даром,
Але сей ціпок мені горить
Спогаданням давньої покари.

Був і я щаслив і юн колись.
Мав надії і в коханні втіху,
Доки на дорозі не зустрівсь
Із красивим і гнучким горіхом.

Десять літ в малюнок цей лягло.
Рівно десять — як одна година.

Господарство, як вода, сплигло,
І пішла до іншого дружина.

Чоловіче, за натхнення мед
Заплатив я дорого занадто!.. —
Вибрав решту із кишень поет
І поклав до ніг старому:

— Hate!

Якось дивно прояснів старий
І сказав поетові на тому:
— Коли так — без грошей забори.
Щось ми, хлопче, начебто... знайомі.

Реготали фізики до сліз,
Посміхались доктори імлисто,
Як поет ціпок додому ніс
Кам'яним і діловитим містом.

...І залишився поет один
В стінах чотирьох, до щему голих.
Тільки часом забігає син
Крадькома до нього після школи.

Тихо входить лагідна жура
І сіда між ними у світлиці.
І тоді в поета з-під пера
Постають великі таємниці.

І тоді горіховий ціпок
В древо обертається вінчальне,
І на пальцях трепетних гілок
Оживають птиці незвичайні.

І виходить древо на балкон
І у вікна крониться розлого.
І кричить в квартирі телефон:
— Що у вас там діється, їй-богу?!
Ціле місто під вікном стоїть,

Збилися таксі, неначе вівці.
Якщо ласка, ви нам поясніть.
Розумієте... в двадцятім віці..

Реготали фізики до сліз,
Посміхались доктори обачно:
— У квартирі? Серед міста? Ліс?!
Ах, в поета! Ну, тоді пробачте...

1970

РОБОТА

Пам'яті Євгена Оскаровича Патона

Одні залюблені в старі листи.
Ті — в музику. А ті — в руді томища.
Таке життя...

А він любив мости.
О, не любив — кохав.
А може, й вище!

Він їх не слав, не креслив, не мостив.
Він їх ліпив і дарував їм душі.
Під серцем тихо, як дітей, носив
І клав на сон грядущий під подушку.

Вони з уяви прагли висоти,
Громохкі і тендітно елегантні,
По котрих би Улановій пливти —
Ефірно так, на голубих пуантах.

Як ворожбит, він блискавки метав
І мав суворий аскетичний профіль.
І впертий до затьятості метал
Лягав ритмічно у залізні строфи.

Він міг, як маг, єднати береги,
Над урвищем зависнути орлино.
І перед ним ставали на коліна
Жахких проваль повержені боги.

Він прагнув возз'єднать материки,
Щоб повернуть планеті первозданне...
Та нагло на шляху його руки
Постав залізний ромб Гудеріана.

Стялися духи зла і доброти,
І нікуди з двобою відступати:
Одного доля прирекла єднати,
А другого — висаджувать мости.

Мостар в броню сховав свою любов
До тих часів, коли на полі брані
Останній "тигр" з лісів Гудеріана
Розплющив лоба о Патонів шов.

В той день старий із пам'яті дістав
Мету своєї юної тривоги.
Та смерть уже виходила з-за рогу
І холодом студила на уста.

Тоді мости, котрі недолюбив,
Він об'єднав у лебедину пісню,
Яка ажурно мала перевиснуть
Понад дніпровим плесом голубим.

Він квапився. Він блискавки метав.
І падав одблиск на медальний профіль.
І впертий до знятості метал
Лягав ритмічно у залізні строфи.

Дніпро втікав із-під його руки.
Життя втікало в молоде пагіння.
Іржали потяги від нетерпіння
Заглянути у дзеркало ріки.

Чвалали дні повільно, як віки.
Здавалось, час холоне на припоні.
Та вперто кам'яні несли бики
На дужих шиях марші і прогони.

"Агей, бики. Не підведіть, бики.
Несіть хутчій мій лебединий задум.
Бо вже ж літа zostалися позаду,
На тому боці вічної ріки".

Тягли бики немислимий вантаж,
Аж обливалися бетонним потом.
Хилився день.

Лишавсь останній марш,
Що мав замкнути круг його роботи.

А смерть уже кахикала: "Коли?"
І він, зібравши всіх доріг розлуки,
Поклав замість прогона тиху руку
І вчув, як пальці берега сягли.

Долонею відчувши рух Дніпра,
І лоскіт шини, і пуантів дотик,
Зітхнув полегко:

"Що ж, заходь, стара".
І руки склав, як дядько
по роботі.

КІНЬ

Кайсину Кулієву

Ярим, віщим огнем
в горобину югу...
Освітило слова до ества, до ядра:
"Чорний кінь умирає на білім снігу..."
Чорний кінь
на снігу
вмира.

Чорне полум'я гриви
згаса на снігу.
Ворон грізно сурмить у ріг.
"Ти прости, вірний коню, моему врагу —
Він цю кулю для мене... беріг.

Він давно вже за мною
іде по кривій.
Я давно його чую крок.
Я гукав йому вийти на чесний двобій,
Але він у засідці мовк.

Як тепер мені жить в неоплатнім боргу?!
Краще б я... на холоднім снігу.

Кінь сказав: "Ти — мужчина. І годі плачу.
Я інакше не міг... прости.
Я сьогодні по-братськи собою плачу,
Ти ж за нас, за обох сплати.

Це одвічний закон у двобої, затам:
(Да не спитьсья твоєму врагу!),
Я за постріл його заплатив життям.
Ти однині у нього в боргу".

ПОХОРОН УЧИТЕЛЯ

Пам'яті Олексія Антоновича Вовнянка

Як несли його тихо в нове житло
По бруку, по бруку, по бруку, —
Був місяць май. Сонце пекло.
...Мерзли руки.

Сизий пил опадав на хрести перехресть.
Зітхали старі: відмучивсь.
Шепотіли тополі. Фальшивив оркестр:
Грали учні.

А коли проминали школу і сад,
Молода... молоденька антонівка
Підійшла до труни, сахнулась назад:
— Олексію Антоновичу?!

Та чи він не почув, чи удав, що спить,
Бо несли його високо-високо,
Тільки пальці, здалось, ворухнулись на мить,
Наче листя, на жовтні висохле.

Обіч шляху тулилися скромно авто.
Шоферюги, на слово колючі,
Сигарети ховали в рукав. Бо то
Були його учні.

Затихали у хатах дрімучі сварки,
Видихалися чвари ядучі.
І стояли сумирно дебелі дядьки —
Його перші учні.

А один, що сивухою очі залив
І таке — не при дітях — варнякав,
Як побачив його, ураз прохмелів

І по-людськи заплакав.

А один генерал, увесь в орденах,
Що звитягою смерть перевершив,
Прочитав телеграму. Збідів, як стіна,
Вперше...

Я додому прийшов. Похилився, як верба.
Триста лих мені дивляться в вічі.
То за віщо ж до всього ще й ця журба?
Ах, за віщо, за віщо, за віщо?!

Як могли ви, учителю, вмерти, коли
Мені й так до нестями прикро?
Я ж вам вірив, як богу.
Мені ви були
За отця, і духа, і... приклад.

Та коли б хоч вітрища ламали кущі
Чи осіння осмута висла,
Та коли б хоч лили трафаретні дощі, —
А то ж май зацвіта, як пісня!

Він сказав:

— Не вдавайся до самобиття.
Не спіши головою з кручі.
Я тому саме в травні лишаяю життя,
Щоб його цінували
учні.

ТАНЦЮЮТЬ ГРУЗИНИ

Танцюють грузини. І всяк собі кум і король.
Танцюють мужчини. Бровища в красивому зламі.
Довершеним станом пірамідальних тополь
Беруть до полону найгордовитішу даму.

І раптом — злетіли! Немислимо звихрено темп.
Тривога! Десь коні сполохано заіржали.
І зблиснули очі. І ворог підступний отерп.
І зброєю стали декоративні кинджали.

І знову пливуть, як по хмарах.

І кожен — король.

Сумирно на піхвах поблискує в'язь монограми.
Довершеним станом пірамідальних тополь
Беруть до полону найгордовитішу даму.

Високої істини хай не торкнеться іржа!
Її я відкрив у братерських обіймах грузина:
Коли в мого друга при боці чатує кинджал,
Ніхто мою дружбу не вцілить кинджалом у спину.

МІКЕЛАНДЖЕЛО

Диптих

І. ДАВИД

Коли вже Рим, що й небу не коривсь,
Прелати хижі довели до торби
І на його святині крутогорбі
Чужинець вигнав пастися корів,

Коли криваві чвари нанівець
Не те що славу, навіть пам'ять стерли —
Великий флорентієць взяв різець,
Що зблиснув у п'їтмі, як владне берло.

Одрікшись насолод, пустих і марних,
Суворий, мов етрусський кипарис,
Він увійшов, як дух, в каррарський мармур
І з мармуру

Давидом
возродивсь.

І перед ликом його
бог війни
Зів'яв і заметався, як лисиця.
І раптом схопились флорентійці:
Чий ж гріхи оплачують вони?!

Стояв він, як Давид, на пружі часу,
І на чоло, не скорене богам,
Лягали: горній одсвіт Ренесансу
І тїнь від інквізиторських багать.

II. ТВОРЕЦЬ

Сутулий чоловік з мішками під очима,
У фарбі й глині вимоклий до брів,
Востаннє пензлем лінію провів
І зморено припав до всесвіту плечима.

І грішна мисль прийшла, як пізній гість:
"Ачей, наплутав в біблїї біограф,
Коли шість день позичив Саваофу
На сотворіння світу.

Стократ шість
Ночей і днів спливала потом стеля,
Аж доки я змоделював цей світ
У присмерку Сікстинської капели".

...Він падав з ніг. Земля ходила кругом.
Та ще до всього, перший між нікчем,
Погрязлий в марнолюбстві Юлій Другий
Над ним висів з оголеним мечем.

Здавалось папі, що підступно довго
Цей впертий маляр фарби свої мене,
Кричав, що з риштовань його турне,
Коли він, врешті, не послуха бога.

Похмурий майстер клав за ниттю нить,
Позиркуючи скоса на підлогу.
І думав: перше, ніж лякати богом,
Його, владико, треба ще... створить.

А день згасав,
і гасла в пальцях сила.
І вже налитий втому уцертъ,
Він раптом вчув з далеких перехрестъ
Пророчий скрик дельфійської Сивілли:
— Звершилось!
Відділилися вода і твердь!

Та світ ще спав, хоч був уже во плоті.
Він лиш тоді почав одвічний рух,
Коли маестро взяв стило до рук

І вивів стомлено:

"Buonarroti".

...Сутулий чоловік з мішками під очима
Повільно опустивсь з риштувань, як з рамен,
І тільки-но припав до всесвіту плечима —
Заснув, як бог, на семисотий день.

Коли в капелу папа вдерсь сердито,
Щоб, врешті, давні наміри здійснить, —
Вже стелі не було: кружляв сферично світ,
А на підлозі спав сутулий... Вседержитель.

ДИПТИХ

I

За все, що взяв од пирога життя,
Платити доведеться по рахунку:
За перший успіх і за краплю трунку,
За юний гріх і спалах поцілунку,
Ба й за прискорене серцебиття
Платити доведеться по рахунку.

То що ж — не руш? Не рухайся?

Дарма:

За поміркованість, гладку і ситу,
Собі і дітям прощу не купити.
Отож бери своє. Хоч буде чим платити,
Коли рахунок виставить зима.

II

Віддай усе, що взяв, і освятись.
Ще більше, ніж узяв, зумій віддати...
Стоїть на видноколі світла мати —
У неї вчись.

Вона тебе у всесвіт віддала.
О, як боліло їй — аж кров біліла,
Коли вона себе в тобі родила!

Нічого не залишила собі:
Свою красу, непогрішимо світлу,
Передала тобою в лоно світу
І увійшла в космічний коLOBіг.

Тепер тобі платити час настав.
Зумій-но надароване віддати:
Себе пізнати. Народити матір.
Углиб розбудувати отчу хату.
В космічний коLOBіг синів послати...
А ти гадав: безсмертя — річ проста?

Але були і є закохані народи
В старе, як грішний світ:

— Я вас любив...

Дві вічності лицем одна до 'дної стали.
Спинився поряд час

на відстані руки.

І мовчки ждуть його

пороги п'єдесталів,

Щоб він присів спочить з дороги

у віки.

ПІСНЯ ПРО МАТІР

Посіяла людям
літа свої, лігечка житом,
Прибрала планету,
послала стежкам споришу,
Навчила дітей,
як на світі по совісті жити,
Зітхнула полегко —
і тихо пішла за межу.

— Куди ж це ви, мамо?! —
сполохано кинулись діти.

— Куди ви, бабусю? — онуки біжать до воріт.

— Та я недалечко...

де сонце лягає спочити.

Пора мені, діти...

А ви вже без мене ростіть.

— Та як же без вас ми?..

Та що ви намислили, мамо?

— А хто нас, бабусю,

у сон поведе по казках?

— А я вам лишаяю

всі райдути із журавлями,

І срібло на травах,

і золото на колосках.

— Не треба нам райдуг,

не треба нам срібла і злата,

Аби тільки ви

нас чекали завжди край воріт.

Та ми ж переробим

усю вашу вічну роботу, —

Лишайтесь, матусю.

Навіки лишайтесь. Не йдіть.

Вона посміхнулась,

красива і сива, як доля,
Махнула рукою — злетіли увись рушники.
“Лишайтесь щасливі”, — і стала замисленим полем
На цілу планету, на всі покоління й віки.

* * *

О дивна ніч, о дика ніч жаги,
Коли тремтить і чадіє любисток!
Травневий шал — до забуття любити —
Лишає обережні береги.

Усе в чеканні: спілі краплі рос,
Земля і місяць, вишні і тополі.
І тиша в тиші. І туман у полі.
І навіть вуж нечутний, мов донос.

Не оскверни цю мить і не поруш
Цинічним словом чи гріховним жестом,
Коли сріблом здаються кусні жерсті
І золотом — окалини калюж.

Бо встане день і буде править суд.
Він цей міраж розвіє і остудить,
І поведе нас у робочий будень,
Де все таке, як і насправді суть.

Усе в чеканні: від зорі до пня...
Ти не сумуй, що промине ця казка.
Усе в чеканні істинної ласки,
Бо навіть ніч свого чекає дня.

* * *

Це мою хату вже замітає холодний вітер,
І синій терен в туманах сизих осінньо терпне...
Ти моя мрія, мій бронзوکосий останній квітень.
А я вже серпень...А я вже серпень...

Серпень.

Мені настала пора вечірня косить отаву.
Виходжу в поле, а місяць висне, як срібен
серпик...
До тебе, квітню, ще тільки стука у гості травень.
А я вже серпень... А я вже серпень...

Серпень.

Це так судилось: мені летіти, не долетіти
І зупинитися жайворово над твоїм серцем,
Бо поміж нами лягли навіки літа і літо —
Як поміж квітнем і поміж серпнем...

Серпнем.

Я тобі засвічусь,
як нікому іще не світивсь!..

Заболю, затужу, заридаю... в собі,
закурличу.

А про очі людські,
засміюсь, надломивши печаль.

Помолюсь крадькома
на твоє праслов'янське обличчя,

І зоря покладе
на мовчання моє печать.

* * *

Був я вітром, був я лютим, був я нордом.
Став я ніжним, став я птахом і крилом.
А якось мені зустрілась вельми горда —
І прокинувся я вранці джерелом.

Лепечу тепер струмочком біля хвіртки.
Шепочу їй: хоч устами приторкнись.
А вона собі примхлива, наче скрипка,
Випада з мого оркестру, — хоч втопись.

"Ну, стривай же! — я хлюпнув у тишу
криком. —
Що я — справді?! В пана бога вкрав теля?!"
А вона пройшла холодна, наче крига, —
І лови тепер у небі журавля...

Став я вітром, став я лютим, став я нордом.
Б'є зима мені, як панові, чолом.
Я прокинувся уранці вельми гордий,
А вона до мене... плаче джерелом.

* * *

Так много записалося в поети,
і так мало... поетів.
Так густо у віршах кінематографічної роси,
і так мало звичайної роси,
щоб зволожити спрагли вуста.

Так мало кольорів,
і так густо фарби!

Мало бджіл, а працюють до сьомого поту.
Сьомий піг їх — то мед.
Скільки мух на той мед —
тут шкільна арифметика надто наївна!

...Е, стривай, чоловіче. А що б ти хотів:
утопитись в липучім меду?
Зледащити до краю без мух
(так хоч мухи штовхають до руху?).

Повигонивши круків, сорок, горобців, —
полишити одних солов'їв у гаю,
щоби згодом до них збайдужіти?
Ідеальне згорнуть на один бік планети?
Перехнябиться ж світ,
противаги не маючи!

Та й, зрештою, згодьмося, чоловіче:
ніхто так не зуміє доброчесно
обставити твоє поховання,
аніж ті, що шпигали тебе за життя.
Побиватись і плакати (слава богу, збулися!)
хто щиріше од них зуміє?
Хто так хутко і діловито

нагорне на віко цілу гору землі —
вже таку височенну,
що верхівка її аж в майбутньому вирне —
відтак нащадки, заінтриговані,
кинуться докопуватися:
а хто се тутечки возлежить?
І таким робом ти забредеш аж у пам'ять
нащадків.

...Отож-бо.

Так що годі каратися.

І — рухайтесь, рухайтесь, вельмишановний.

ПАРУБОЦЬКА БАЛАДА

Я летів красивим чортом
На коні, як ворон, чорнім —
Біла піна падала, мов сніг —
Ех,
 до тієї Чураївни,
Що клялась від третіх півнів
Рушники послать мені до ніг,
Та
 до тієї... до такої,
Що як поведе рукою —
Солов'ї вмирають навесні!

Я летів...

 А на Купала
Дві зорі підбито впали,
Заридав у глухомані сич...
Гей, скоріше, коню-друже,
Щось мені на серці тужно,
Щось не договорює ця ніч,
Та
 ще ж, як на чиюсь намову,
Загубилася підкова...
Щось недобре затаїла ніч.

Я влетів з розгону в ранок
Під високий білий ганок,
Де колись уста її пізнав...
Тільки ж чом це так вогнисто
Сіють музику троїсті?
Чуєш, коню, що б воно за знак?

Розчяхнулись нагло двері —
Став біліший від паперу:

Вийшла Чураївна... у фаті.
Тонко скрикнула, мов чайка.
Випала у свахи чарка.
Три музики зблідли, як святі.

Вмерзнув повід у долоню.
Так оце виходить, коню,
Ми з тобою гнали крізь віки,
Щоб зеленої неділі *
Встигнуть... на чуже весілля?
Де ж твої, Марусю, рушники?!

Щось лепече про розлуку,
Простягає білу руку, —
Повертаймо, коню... в три хрести!
Та
 скоріш від цього саду,
Де зустрів я ніжну зраду,
Та не слухай тоскного: "Прости!"

Люто вилетів на греблю,
Вдарив тугою об землю —
Обірвались струни у музик.
Закричали треті півні,
Впала з горя Чураївна
Головою в проданий рушник.

Ще не раз ти, Чураївно,
Скрикнеш чайкою осінньо,
Коли я попід твоїм вікном
На коні, як ворон, чорнім
Пролечу красивим чортом,
Хрещений весільним рушником.
Ех,
 до тієї... до такої,
Що як поведе рукою —
Скрипка заголосить під смичком.
Та
 до тієї, до другої,
До тієї... та не такої.
Під чийм же, коню, ми вікном?

ВАЛЬС

Цвіт на каштанах помірно, покірно погас.
Ах, не зів'яв, а погас, наче люстра у залі...
Все проминуло, немов старовинний романс,
Тільки гвоздика тремтить на крижині росяля.

Тільки мелодія... Тихше. Облиште. Не час.
Я запізнивсь навік на заручини наші.
Все проминуло, і вже не поверне до нас
Юний Болконський і ніжна Ростова Наташа.

Все проминуло...

Так звідки ж цей шарф
і рука —

Спалахом білим на тихому мармурі ночі?
Все одшуміло. Зосталася тільки ріка,
Пам'ять русява, вишнева зав'юга

і... очі.

Квіт на каштанах так чисто і юно зайнявсь,
Вітер волого припав до пелюсток губами...
Все повернулось у цей старовинний романс:
Двоє спинились... а я відпливаю у пам'ять.

* * *

Я спокійно б лежав під вагою століть,
Я б давно вже й землею став,
Але ж бісова дівка на кручі стоїть,
Огорнувши вітрами стан.

Вже зітліли до кореня меч і щит,
Наді мною гуде Дніпрельстан.
Але ж бісова дівка на кручі стоїть,
Огорнувши вітрами стан.

Це було зо дві тисячі з гаком літ,
Коли стрів мене вражий спис:
От як стала на кручі, так і стоїть,
І в зіницях лукавий біс.

І зове, і чарус бровою-крилом,
І п'янить, мов козацький мед,
Перехоплений в стані купальним зелом
Ворожбитського зілля букет.

Ех, повстав я —
розпалася скіфська гора,
Наполохавши римських гусей!
Взяв я рештки меча, золоту пектораль
І сховав крадькома в музей.

Я одягся модерно в нейлон і лавсан,
На побачення біг сто літ.
А вона, огорнувши вітрами стан,
Вже на іншій межі стоїть.

Я роззув черевики, я біг сто літ,
Я побив олімпійський рекорд!

Та вона вже на третій межі стоїть, —
А нехай би взяв мене чорт!

Я поклав собі: вмерти і стерти слід,
Хай гуде по мені Дніпрельстан...
Але ж бісова дівка на кручі стоїть,
Огорнувши вітрами стан.

* * *

Мати наша — сивая горлиця.
Все до її серденька горнеться:
Золота бджола — намистиною,
Небо — празниковою хустиною,
Сивий дуб — прокуреним прадідом,
Білочка — мальованим пряником,
Жура-журавель над криницею —
Чистою сльозою-водицею,
А земля — пшеницею ярою,
А літа — замисленим явором,
Що із сорок першого журиться:
"Де ж це, молоде, твій суджений?"
Місяць — непоколотим золотом,
А береза — вранішнім солодом,
Хата — ластівками над стріхою,
А туман — вдовиною втіхою.
Крашанкою — сонечко в миснику...
А воно до всіх до них — піснею.

ТОВАРИСТВУ

А день такий, що тільки жить і вірити!
А сад — немов Ганнуся на порі...
А ми перейдем те, що нам відміряно,
Надійним кроком впертих косарів.

Нам легко йти, позбувшись обережності,
У цьому світі, нетривкім для ніг.
На крила нам не тиснуть застережники, —
І тільки вітер та гречаний сніг ..

І тільки б знати, що немарно в світі цім
Топтав дорогу, сиву од століть...
А сад цвіте... А сад такий — аж світитися!
І місяць, як печаль моя, стоїть.

Практичний вік в кібернетичнім лементі
Тверезим пальцем тиче нам в лоби:
“В природі є лиш білі й чорні лебеді”.
Брехня, панове, є ще й голубі!

І є любов. І дружба неоплачена,
І, всупереч канонам прописним,
У жодному реєстрі не зазначені,
Червоні коні рвуться в наші сни.

А білий сад...

І хтось пристав наморено.
І кинулась рука на лівий бік...
Тримайсь, козаче! Поки є ми —

порівну
На наші плечі поклади свій біль.

А шлях тече і губиться за межами.

Покоси літ влягаються в стогах...
І буде нас із кожним гоном меншати,
І глибшатиме на плечах вага.

І все мине...

І, з вічністю обвінчані,
Останню чарку наллємо зорі...
Та буде сад!

Бо там, де ми закінчили,
Почнуть сини... ходою косарів...

* * *

О, це осіннє журавлине "кру!"
Листя вмира і на брук осипається.
Все повертається на правічний круг.
Все повертається... все повертається.

Сивий мій друже... Ах, сивий мій друг,
Лихом об землю, як шапкою, вдаримо:
Все повертається на правічний круг.
Казка далека гойдається маревом.

Кінь виривається з теплих попруг —
Що йому холод,
як воля всміхається!
Все повертається на правічний круг.
Тільки літа молоді не вертаються.

Як вона хмільно спадала униз —
Руса коса твоя... руса до пояса.
Жаль, що було те давно... аж колись.
Жаль, що до днів тих тепер — як до полюса.

Тихо... як тихо... як тихо довкруг.
Інші комусь присягаються... каються.
Все повертається на правічний круг,
Тільки слова не вертають.
Лишаються.

БАЛАДА

І вітер сурмив, і грім рокотав,
Коли я у світ ступив.
І серце моє стугоніло, як здвиж,
В могутніх грудях степів.

І сили в мені океаном ревли:
Плював я на Буг і Сян!
І вирішив я, необачний, тоді,
Що бога за бороду взяв.

І ліктями враз розіпхав людей,
І крикнув у світ:

— Я сам!

Коли по коліна мені Дніпро,
То що вже там Буг чи Сян!

Товариш здаля натякнув:

— Стривай,

Щось мутно мені на душі.
Воно, пак, не грішно узять собі,
А й людям же щось лиши.

А я собі нишком сміявсь:

— Говори,

Співай про людей і світ!
А все ж таки ближче сорочка своя,
І в кожного всесвіт — свій.

Чи є кому думать про інших,

КОЛИ

Усяк до стодоли пре?
І хтозна: чи світ не зі мною почавсь
І чи не зі мною вмре?

...І грім рокотав, і вітер сурмив,
Коли

я

осяг зеніт.

І, мовби довкола осі,

кружляв

Круг мене ледачий світ.

Я сам — проти сонця,

Я сонцем став.

Все небо моїм було.

Я зверхньо округ озирнувся —

і вмить

Морозом крило звело:

З-під сонця

в пронизливім віражі

На гострім куті крила

На мене шуліка ішов у піке,

Як пущена з лука стріла.

За першим ударом згорнувся світ,

За другим — змалів, як хрест!

О, де ж порятунку шукать мені,

Коли я один, мов перст!

А він мене так пригинав до землі,

Що в грудях заходивсь дух.

І пір'я летіло із крил моїх,

Немовби качиний пух.

А степ — як долоня.

Лиш десь на краю

Підводивсь далекий горб.

Та камінь на ньому лежав якийсь,

Підставивши сонцю лоб.

І сили зібравши останні,

я,

Мов заєць, шугнув за горб.

І тої ж фатальної миті коршак
У камінь ввігнав свій дзьоб.

І в смертній озлобі на мене скопив
Він око, що кров'ю сплигло.
І з каменя, мов покривало мерця,
Опало його крило.

І напис одкрився:

“Ми тут полягли
Давно, що аж камінь осів.
Усі — за одного. Один — за всіх.
І всі як один — за всіх”.

ПРИТЧА ПРО СЛАВУ

I

Круто коні Порти місяць
Кров козачу в поліні.
Хижо блимає півмісяць
Жовтим оком в тумані.

Над залізний дикий лемент,
Над криваво-сизий смерк
Крук султанського алама*
Тінь зелену розпростер.

Кошовий промовив:

— Хлопці,

Одцуралась доля нас.
Ще й за пруг не сяде сонце,
Як проб'є наш смертний час.

Обступило бусурмання.
Тане військо, що роса.
Залишилася остання
Повна сотня, як... сльоза.

Це коли б зайти з байраку
Турку в спину,
а тоді
Нагло вдарить посіпаку,
Мо', й зарадимо біді.

Тільки ж будемо одверті:
Доки проламаєм бран,
Не одного з нас із смертю
Повінчає ятаган.

* Алам — вимпел, знак турецької військової частини.

...Впала тиша чорним стягом,
Зажурився очерет.
І тоді козак Нетяга
Вийшов з гурту наперед.

Що уста, як мед у сотах,
Що вже гожий на виду!
— Дайте, — каже, — батьку, сотню.
А дивись, і проведу.

II

У пекельнім ярім гулі
Тиша крушиться, як лід.
В правовірному Стамбулі,
Як стіна, султан ізблід.

Од козачої відваги
Втік паша, як битий лис...
Кошовий обняв Нетягу:
— Добре, сину, потрудивсь!

За отсю роботу гойну,
За веселу молотьбу
Віддаю на тиждень вольну:
Погуляй на всю губу!

III

В три меди шумує брага.
Дзвони б'ють в Чигирині.
Мчить на огирі Нетяга
Да при срібнім стремені.

В тулумбаси б'є Полтава
Котять луни на Лубни:
— Козаку Нетязі слава!
— Мамо, двері відчини!

Вийшла з хати мати сива.
Вийшов батько до воріт :

— Та й спасибі ж тобі, сину,
Що не осоромив рід!

Древній дід спустивсь із печі,
Може, вперше за сто літ.
Обійняв онуку плечі:
— Весь же в мене, бісів квіт!

Молодиці наче пави.
Парубки немов дуби.
Тільки й чути:
— Слава, слава!
Нум, Нетяго, пригуби!

Погуляй на волі, брате,
Пій, щоб змовкли солов'ї!
Подивись, які дівчата,
Вибирай — усі твої!

IV

Встав козак:
— А що, родину,
Чом би я й не веселивсь?
Щоб як море — по коліна,
Щоб як люди — розступись!

Відробив я в слави мито,
Сам тепер гравець і жнець.
Гопаком піду по світу —
Руки в боки — навпростець.

К бісу броди-перелази,
Що нам, коню, перелаз!
І плював я на укази,
Як я сам собі — указ!

V

Дід сказав:
— А вдар по лиху,
Весь же в мене, батьків син!

Погуляй собі на втіху,
Розбирайте, хлопці, тин.

Гопаком виходь на луки,
Шквар, щоб знали паничі!
Навпростець чеши, онуку,
Лиш... могил не потопчи.

VI

Батько каже:

— Нумо, хлопче,

Погуляймо, як колись.
Межі дукам перетопчем,
Старшині потрощим ліс.

Розхитай тини ледачі,
Ситих вилупків провчи!
Лиш, дивись, при тім, козаче,
Ти своїх... не потопчи.

VII

Мати вносить сорочину,
А мережка ж — як огонь!
— Погуляй, моя дитино,
Тільки, сину, і твого.

Стежку тиху крізь отаву
По росі протолочи.
Та й гуляй собі на славу!
Тільки... жита не топчи.

ЛЕВ ТОЛСТОЙ

Крутий полянський в'яз.

Мав Зевсову подобу...

Корінням бороди вростаючи углиб,

Він пам'ятав себе

ще від часів потопу,

Як перші зерна висвятив на хліб.

До борозни тягло.

Умів загнути обід.

Уперто вибивався з графа — в косаря.

І шокував бомонд

його мужицький чобіт

Завбільшки з трон маленького царя.

Він сам себе воздвиг,

не прагнучи в месії.

Та вчувши в ньому лев'ячу могуть,

Довірила йому знесилена Росія

Явити світові свою велику суть.

До нього, як в собор, вела прочан дорога.

Святий синод кипів:

— Осквернено чертог!

Бо хто повірить во єдиність бога,

Як ще один... за плутом ходить бог?!

Анафему ревли усі церкви стоголаво,

Хрестами ледь сягнувши бороди.

І дзвін замість проклять —

воскресну славу

По всій Русі гримів йому:

— Гряди!

Горою він постав — на повен зріст народу.
В грядущє заглядав і у минуле зрів.

Під ним текли віки,
як хмари у негоду,
І пила його чобіт осліплював царів.

Голубив, як отець, біде чоло Монмартра.
На Бородінську січ благословляв полки.

І в цезарським вінці
великий Бонапарте
Позиркував, як гном,
із-під його руки.

Він бачив цільним світ.
Душа ж, як бойовище,
Розколєно пекла.

І дощової мли
Востаннє вирушив шукати
правду вищу,
Лишивши в дверях ключ для тих,
що вже знайшли.

ПІСНЯ ВІХОЛИ

Дихало вільхою, тихою втіхою —
білим сном...
Раптом наїхали віхоли звихреним
табуном!
Снігом-завіями вії завіяло —
білина.
Ні мене, ні її —
тільки
сива
пелена.

Де ти поділася? Все завертілося —
збився з ніг.
Може, на полюсі?
В чортовім колесі —
п'яний сніг.
В дикому клетоті, білому реготі —
свист, содом!
Через тин —
покотом
світ пішов
догори дном.
Крутить у лютому хугою лютою —
аж кипить!
Все переплутано білими путами —
втратив нить.
Кличу я лебедем. Відгомін — лепетом
пада в сніг...
А нехай тобі грець —
переметено поріг!
Вилечу з віяла верхи на вихорі —
в білограй.

Вдарю острогами понад тривогами:
Хай оті віхоли з розуму з'їхали — доганяй!
Я тебе перейму, все одно
хай там покришка
чи дно!

ПРОЩАЛЬНИЙ ВАЛЬС

*Однокласникам
Новосанжарської школи*

Золоті мої надії, молоді мої сади...
Надвечір'я вересневе одягається в кармін.
Відкурликали осінньо, відгукали поїзди.
...А на третім полустанку осипається жасмин.

Голубі мої світанки, кольорові мої сни,
Скільки літ перелетіло, скільки зим та перемін!
А крило моє травневе повертає до весни,
Де на третім полустанку прокидається жасмин.

Та не може ж того бути, що одбуте промина!
Поверніть мене до класу срібним покликом
Дзвінка.
Зажурилась моя парта, третя парта од вікна.
...А твоє волосся хлюпа, наче бронзова ріка.

Відступіться, мої літа, як тумани за поля!
Випливаєш ти красиво на прощальний юний вальс
Вся в небесно-голубому — перша дама короля.
...А зоря моєї долі тихим сумом повилась.

Білим квітом на волосся опада холодний час —
Скільки літ перелетіло! Що було, те відгуло...
А мені і досі сниться молодий вишневий вальс,
Хоч між нами всі дороги вже давно перемело.

Золоті мої надії, молоді мої сади...
Надвечір'я вересневе одягається в кармін.
Відкурликали осінньо, відгукали поїзди.
...А на третім полустанку осипається жасмин.

ПОВЕРНИСЯ!

Так негадано ця осінь
закурликала над степом,
закружляло, заячало над чолом.
Так неждано за плечима
затужилось мені небом,
застогнало висотою під крилом.
Похилилось вечорово,
зажурилося, як вербам,
защеміло перегірклим полином.

Журавлі лишають гнізда,
Холодком дихнули хмари.
Мерзнуть пальчики манюні у беріз.
Бач, і ти зібралась в ірій
з своїм судженням у парі, —
я ж крилом до цього берега приріс.
Тільки чом це потемніли
твої тихі, твої карі,
твої очі, затуманились од сліз?

Золота моя, — далека,
голуба моя, — висока, —
просурмили на дорогу вожаки.
Віддітає за тобою
моя доля сіроока.
Тільки ж ти не озирайся з-під руки,
Одвернись від мене гордо,
промани мене жорстоко!
...Пригорнися хоч туманом до щоки.

Ти лети — не озирайся
на блакитному порозі —
скільки в тебе ще попереду весни!

А мені судила доля
зоставатися в морозі,
у холодних заметілях сивини.
Не світи мені сльозою,
забувай мене в дорозі,
не вертайся, не боли і не мани!

О, не слухай! Повернися
хоч на мить, на соту весну —
з молодим своїм красивим королем!
Я з останнього морозу
від крила твого воскресну
як не лебедем, хоч сивим журавлем.
Через всі тисячоліття
на дорозі перехресній
припаду до твого сліду ковилем.

ІРОНІЧНИЙ ТАНОК

М'якше, оркестр!

Інтимна півтьма...

Дамського вальсу високі закони:

От вона йде. Скромність сама.

Ну абсолютно — пречиста з ікони!

Бантик шкільний. Цнотливий комірець.

Гра почалась, тільки... щось не на крупно:

Я вже не гусар.

Я вже... горобець,

Той, що його

на м'якині не купиш.

Грали не раз...

Обігрували нас.

Брали на бога.

За серце і комір.

(Щось я заплутався:

вальс чи не вальс?!)

...Пані, не плутайте з коміром колір.

В юні літа

йшли ми життям —

Прямо, наосліп. Вперед.

Імпозантно!

Надто наївно?

Згоден, мадам:

Ми ж забували про тих, що позаду,

Довго ви йшли. Ажурно плели.

Може, вже час перейти і на сталість?

("Де і коли?" Ах — "Де і коли?!")

...Щось забувати почав я на старість.

Ну ж, червоніймо... (Браво, мадам!)

Очі опустим чернечо-пречисті.

(Як це колись
личило вам!)

Але ж, мадам...
уже падає листя...

Данке, оркестр.

Люстри ввімкніть.

Годі, маестро: задосить інтиму.

Що ж це ви — в тінь?

Пані, заждіть...

Ах, ви злякались підступного гриму!

"Втрачено час..."

Киньте, мадам:

Нам би знайти головнішу пропажу.

(Боже мій правий, що я віддам,

Аби хоч раз ви знайшли себе,
справжню!)

Та не одводьте погляд убік,

Ну, вже хоч зараз не грайте нарешті!

...Марне молю.

Втрачено лик.

Навіть...

зіниці узяті на ретуш.

Ручкою... так (не передам!).

Очі опустим
чернечо-пречисті.

(Як це колись личило вам!)

...Але ж, мадам,
уже...
падає...
листя...

У ВІНОК ПАВЛОВІ ТИЧИНІ

Як він тепло ішов!
Тане слід голубий...
Ти не плач, в тулумбаси печалі не бий.

Він давно одвеснів
У всесвітній потік.
Не лічи його днів —
Надто куций наш вік.

А зорею згори і хоч мить — посвіти!
Тільки так ти зумієш до нього сягти.

І побачиш на тлі
Спохмурнілих ракет,
Як іде по землі
В голубому поет.

Так він легко, як легіт, як лебідь, пливе.
До крила його тулиться все, що живе.

Довкруг нього бджола
Гармонійно зурмить,
На задумі чола
Його
Вічність — як мить.

Ось він раптом, як олень, на хвилю завмер,
Наслухаючи музику зоряних сфер.

Тиша ловить у невід
Хвилин переплин.
Що він чує у небі, —
Він знає один.

Та нараз ворухнулись чутливі уста, —
І явилася Слова жага золота.

Він у нього увесь
До вінця переливсь.
Не шукай його десь.
Він тепер уже — скрізь.

Он він м'яко, як завше, над пилом іде.
До крила його тулиться все молоде.

Ти по тіні довкола
Шукать його кинь,
Адже небо ніколи
Не кидає тінь.

А прислухайсь до себе. Довірся вербі.
І шукай його в слові,
яке — у тобі.

ДО ПРОБЛЕМИ ЧАСУ

Все борги відкладаєм на завтра, із будня —
на свято.
"Віддамо, — позіхаємо. — Ще й не хилилось
на пруг".
Та якось позирнувши опівдні на круг
циферблата,
Ми сахаємось в розпачі: стрілка довершує
круг.
Попросив у старого, що знався на лініях легко:
"Прочитай по долоні..."
І мудрий сказав: "Не біда.
Лиш за вигином ліній видніє дорога
далека". —
"А коли ж... лаштуватись?" —
"А то вже ніхто не вгада".

Голова моя впала на руки безсило і тужно.
А старий мені каже:
"Я вивідав правду з глибин
Не за тим, аби ти побивався над долею
скрушно.
А — щоб квапивсь на добре
і марне часу не згубив".

ДО ПРОБЛЕМИ ДОБРА І ЗЛА

Де тільки я не бродив оці тисячу літ!
Скільки забулось? Забудеться скільки?

Не знаю.

Кров закипала на кризі по краплі, як глід.
Тяжко спадала на поле вороняча згряя.

Хтось мене вів через холод заплющених сіл.
Згарища станцій... Безокі віконні провали...
Лики і лица... Поземка ядуча, мов сіль, —
Все те за вигоном пам'яті пилом припало.

Хтось мене кинув (чи зрадив?) опівніч сліпу...
Хто ж це? Забулось...

Але вкарбувалось навіки:

Жах самотності, туга посмертна в степу,
Косо —

прицільна,

на жертву —

атака шуліки...

Все те розмилось буденним, як січка, дощем,
Та запеклося тавром на пергаменті долі:
Блискавка пострілу за полохливим кущем.
Отвір жорстокий у ніжному тілі тополі.

Дати безликі пішли в снігову крутію,
Крики погроз відповзли за хитке

ВИДНОКОЛЯ, —

Тільки єдина,

що кулю спинила мою, —

Світить мені рятівною свічею тополя.

ДО ПРОБЛЕМИ “ШЕВЧЕНКО І НАРОД”

Диптих

I

Тяжко ішов, як жниввар, по нужденному полю.
Люди йому відвалили на всі терези:
Брили кутасті свого невмолимого болю,
Солі в саквах, що опала з гіркої сльози.

Шлях починався по вольній
чубато і русо!

А довершав
після хижих пустелей та бур
Лисий, як місяць, з тужбою обвислого вуса.
Жовто згасав, одинокий на весь Петербург.

...Як переймали його
у сап'янцях газдині,
Як наvertsали за стіл на меди та куліш!
Все приміряли чумарку з дідівської скрині,
У вишиванку вдягали нехрещений вірш.

“Господи праведний,
що йому, зрештою, треба?
Рідний кожух, та і ми ж не чужі — земляки!
Хатку збудуєм, уділимо отчого неба,
Тихо поплачем об тім, як були козаки”.

Гостро позиркнув з-під еретичного лоба.
Церкву минувши, ішов у сіряцький загал.
Вслід йому сито плювався добродій: “Худоба!”
Скрушно хитав головою старий ліберал.

Жовчно цідили, дізнавшись про смерть:
“Доходився!
Маєш тепер, демократе, по всьому і — все.

Надто вже з бидлом, чи то пак,
з народом носився.
Глянем тепер: чи на цвинтар хоч хтось
понесе”.

...Люди несли його, збившись у горі до купи.
Душі боліли. Пекла порожнеча рукам.
Мовчки знімали солом'яні стріхи халупи.
Шпиг нюшкував, заглядаючи в очі дядькам.

Раптом осікся, немов приторкнувся до сталі:
Вивідав з поглядів, повних жури і скорбот,
Що з р о з у м і л и уперше, кого їм не стало,
А зрозумівши, юрба виростає в н а р о д!

II

З народом загравають не треба.
Він добре бачить з-під брови:
І щб ви корчите із себе,
І хто есте насправді ви.

Коли світили в нього ребра,
Коли товкли пророки зі:
Мовляв, куди йому до неба,
Як він по вуха у землі, —

Життям і канчуками вчений.
Він,
загнаний під самий низ,
Останній гривеник Шевченку
На перший пам'ятник приніс!..

Народ не візьмеш на макуху.
Він зоддаля розрізнить чин:
І хто є син його по духу,
І хто — по духу! — сучий син.

ЩЕ РАЗ ПРО ДОСВІД

"Помер!" — дзвеніло сонце у шибки.
"А таки-так!" — торочили сороки.
По тих чутках — гасали хлопчаки,
Мов лошаки, не маючи мороки.

І ранок, хвацько вигнувши крило,
"Ура!" — зайшовся молодецьким півнем.
...Усе — безпечно, юне і наївне, —
Як брагу,
радість нахильці пило.

І тільки старші
досвід сивини
На дні мовчання волокли похмуро
За чорною галерою труни —
Важезної, дубової фактури.

Минувши яму,
в роздумі вони
Спинялися і знову повертали
На владну засторогу сивини —
Поглянути, чи справді... закопали.

І аж тоді, як скромним копачам
За чесну працю воздали належне,
"Таки помер", — повірили очам
І вперше посміхнулись... обережно.

ПІСНЯ

Розпрягайте, хлопці, літаки:
Хай-но спочивають, роботящі.
Гарно воно в небі,

а таки

Вдома, на землі, їй-богу, краще.

Накричавсь до хрипу шлемофон.
Нагулись мотори до агоній...
Може б, хто згадав хоч упівтон
Давню: "Розпрягайте, хлопці, коней"?

...Тихий вечір травами котив.
Льотчикам натомлено дрімалось.
Старший спогадав старий мотив,
Молоді крилом прилаштувались.

А один замислено мовчав,
Оповитий маренням, як димом.
Щось йому далеке ув очах
Засвітило нетутешнім дивом

Так, немов зійшлись усі віки,
Стали округ пісні в оболоні.
...Паслися, мов коні, літаки.
Наче літаки, летіли коні.

СТАРА ПІСНЯ НА НОВИЙ МОТИВ

Я тебе любив, я так любив,
Горе моє, зоре, ладо-знадо,
Що слова од щастя розгубив,
І ніхто довіку їх не знайде.

Я до твого двору, сам не свій,
Лебедем приходив, як на свято,
Тільки ж ти, немов на рану сіль,
Кидала лукаво: "Здрастуй, свате!"

А якось мій батько уночі
Підстеріг мене та й каже:
"Хлопче,
Ти до неї стежки не топчи,
Там давно сусіда стежку топче.

Знаю, що болить, як на ножі!
Тільки вже нехай воно... як вийшло.
Вдар об землю лихом, не тужи,
Та й шукай собі до пари іншу".

Я покинув з туті все як є.
Біг понад сльозою на край світа!
Тільки ж ти на горе на моє,
Де б я не ступив, зорею квітла.

Думав, що зійшло за плином літ...
Але як побачив тихі ружі,
Солов'єм затьохкав білий світ,
А мені на серці — чорно й тужно.

Вже твоя коса, як у диму,
Лиш мені ти світиш юним станом...
Стала ти дружиною йому,
А мені навк зорею стала!

ОДА МУЗИЦІ

І квіт зорі, і спалахи півонії,
Космічний гул, і мовчазний туман, —
Усе довкруг в довершеній гармонії
Звучить урочим ладом, як орган.

Усе на світі неземними узами, —
Чебрець і сніг, журавку і печаль, —
Єднає мудро благовісна музика, —
Землі і неба голубий хорал.

О музо муз, — і сущого, й майбутнього,
Ти очищай нас, як жива роса,
І прихляй до поля многотрудного,
І поривай в духовні небеса!

ДО ПРОБЛЕМИ: “РЕВОЛЮЦІЯ І МИТЕЦЬ”

О, страшна злоба сатрапа: обіходь за три версти...
Ось він берло стис у лапі; темна кров жадає мсти:

“Хто мене, обранця бога, осміяв на весь граніт?!”
Скульптор падає у ноги, але пізно: не вмолишь.

“Смерть!” — суддя кладе печатку на розгублений
папір.
Кесар зменшив: для початку — пожиттєво, серед гір.

...Десь за рік чи два неквапом хитрий, хтивий, як
шакал,
Перший фаворит сатрапа майстра в скелях відшукав.

Він сказав йому: “Негоже марнувать такий талан.
Скелі — слава тобі боже!.. Є один цікавий план:

Як не хочеш гинуть здуру, — обери найвищу з гір
І преславною фігуру возведи чолом до зір.

В мить, коли довершиш діло, догодивши кесарю, —
Забирайсь на волю сміло: від корони говорю!”

О, солодкі волі пута, о свободи дикий цвіт!..
Півжиття великий скульптор упокорював граніт.

Але в мить, як мав би кесар досягти вінцем висот,
Люд розгніваний у кресах учинив переворот.

"А, лакузнику сатрапський! — взяв народ за чуб
митця, —
Отепер за норов рабський ти досидиш до кінця!

А щоб легше зносив кару на покірливім горбі,
Ми підкинемо до пари кесаря твого тобі!"

...І гризуть зубами грати, і кленуть своє життя:
Що один: "Аби ж то знати...", а другий: "Якби ж
знаття..."

НАДІЯ

Гейкнули волам чумаки на розпутті,
Рушили в тамтому столітті
Білої понтійської солі добути
Чорне своє горе солити.

Та чи ви, панове, пішли за водою,
Чи воли осліпли в завію,
Що й чумацький шлях вже поріс
лободою —
Тільки сіль у небі сивіє?

Вдома вас чекали, та вже й перестали,
Бо таки минулось чимало:
Ледве чи не втретє ваш рід переставивсь,
Доки ви собі мандрували.

Де б отак баритися, бісові душі?
...Відгуло на сотую весну:
— Збились ми з дороги земної
у пущі,
То оце верстаєм небесну.

Що вас занесло в ті парсеки трикляті?
Ми вже завели й космолети,
Але ще такого, коб вас перейняти,
Спорядить не маєм кебети.

Як же вас вернути на рідні пороги
А хоча б на яблука пізні?
Вже ми чи не всі перебрали дороги.
Спробуєм останню... в пісні.

* * *

Звідав я мить, коли доля крилом обійма,
Знаю нещадність падінь у безпам'ятні трави...
Тяжчого ж, брате, видовища в світі нема,
Аніж поет, що старцює під вікнами Слави.

* * *

Отак вітерцем перейти за леваду шовкову —
Засвітиться гай,

а за гаєм — село.

І все проминуло до мене повернеться знову,
А літ перебутих одразу немов не було.

І я упізнаю хустину легку за плечима,
Хоч стільки у ріках злетіло води!
І ти мені тихо озвешся своїми очима...
Та це вже — ніколи...

Ніколи... Ніколи...

Завжди.

І я повернуся у пору мою світанкову,
Відчувши в долоні пелюстку руки.
І вперше промовляю колись не промовлене слово,
І вернуться в осінь з тієї весни

ластівки.

Розтане сніжок на роками притомленій скроні.
Повернеться листя в грудневі сади.
І дзенькнуть вудилами юності нашої коні.
Та це вже — ніколи...

Ніколи... Навіки.

Завжди.

Залітна сніжинка

сльозою зійшла на долоні,

Морозом шепнула мені сивина,
Що вже не повернуться юності нашої коні,
Бо надто далека між нами лягла далина.

Погасле багаття давно на вітрах холодіє,
І стільки у ріках злетіло води!
І час забувати тебе, як незбуту надію...
Та це вже — ніколи...

Ніколи... Навіки.

Завжди.

* * *

Людей, звичайно, більше, ніж народу...
Коли виспіваєш на цілий схід
Любов до людства... з сотого заходу, —
Згадай, нарешті, і про свій народ
Хоча б за те, що має він в цю мить
Виконувати каторжну роботу:
За тебе перед людством червоніть.

* * *

А зрадник завше продає когось.
Вірніш, к о г о с ь він просто перепродує
К о м у с ь, щоб за навар купить к о г о с ь
На перепродаж.

Бо платить собою
Він не спроможний вже з причини тої,
Що сам в собі самому не існує.

Але мене дивують покупці:
Невже так важко, зрештою, збагнути,
Що в мить, як продають тобі к о г о с ь —
Т е б е ж самого, йолопе, купують...
На перепродаж?!

* * *

Ох і навчився ж прощати:

Друзям — грішки.

Це б тільки й горя!

Можна ж до того дійти,

коли сам собі станеш прощати.

ТИША

Вечір. Голуби...
Так празниково і прозоро!
На варті пам'яті дуби
Зорюють у дозорі.

Весь безмежний світ
Задрімав — не дише.
Чути навіть, як незримий цвіт
Біло опада із вишень.

Солодко човнам
В ласкавім літеплі Славути.
І сниться стомленим синам
Цілунок м'ята-рута.

Сиві тумани
Вийшли з оболоней.
А можливо, то козацькі сні
У похід сідлають коней?..

Все б отак іти
Під материнським стягом вишні
І скибку місяця нести
В прозорій чаші тиші.

Вигнути б крило,
І в небеснім леті
З вічним батьком проминуть село
І спинитись... у легенді.

СМІТТЯРІ

Його тягло на смітники старі
Заштатних міст.

На призабутих сховах
Він розгрібав оплюсклі мочарі
Захлівних правд, інтрижок містечкових,
Базарний несмак лілій паперових,
З яких сміялись навіть сміттярі.

Там спочивав у мушлі самоти
Усім еством. Він зневажав одвіку
Людей з печаттю вищої мети.
А вже ж радів —

до заячого скрику! —
Коли в чийсь душі, хоч невелику,
Знаходив рідну цятку чорноти.

Його тягло на смітники старі.
Він там ставав значним собі самому.
І, притоптавши проблиски зорі,
Переконати прагнув світ у тому,
Що всі ми — люди. Себто, в основному,
Такі собі... звичайні сміттярі.

Та справжні сміттярі не прийняли
Його до спілки.

Гідні маєстату,
Сказали, що местимуть, як мели
Сміття із хати, але цур — не в хату...

ПОМСТА ЗЕМЛІ

Честь осквернивший воїна,
Кров'ю затам про те:
В пам'яті нашій пробоїна
Доти не заросте,

Доки на пагорб Слави,
На мироносну синь
Падає з-за халяви
Зради твоєї тїнь!

Біла твоя озлоба,
Темна, як вир, душа...
Слизько повзуть з-під лоба
Двоє кружал вужа.

Там, як хитка примара,
Важко, за кроком крок,
Йде за тобою кара,
Звівши на смерть курок.

...Честь осквернивший воїна, —
Доки росте трава,
Жодна земна розколина
Душу твою не схова.

Ми б тобі вже й простили, —
Мертвий еси, як пил, —
Так не дають могили.
Прощі нема в могил:

На сорокове літо,
Як в сороковий день,

Їхні зірки із дикту
В небо застогнуть:
"Де?!"

Де він, що в рукопашнім
Здавсь і ступив на криве,
Що оскверняє прах наш
Тим уже, що — живе?!"

— Тут він! — гогоче бором,
Диба стає земля.
— Ось він! — рокоче ворон,
Що по тобі кружля.

Коло його вже нижче
Звужує рішенець:
Хоч для мерців — живий ще,
Та для живих ти — мрець.

Суцї й забути б ладні —
Хай уже візьме тля...
Але ж і ми не владні,
Як не прийма земля.

Сором окропом ошпарив.

Жбурнув у траву
Ремінь тужавий, що звивсь по-вужачи кільчато.
Але маленький тиран хоч би схлипнув —

затято

Вогники вовчі ховав під біляву брову!

Кинувсь із двору.

Оглянувся біля верби —
Вдарила ніжність у груди крилом лебедино:
Тихо собака лизав малюкове коліно,
Де червоніла попруга моєї ганьби.

Диво сподіялось: в синові очі жорсткі
Звільна верталась погідна наївність дитяча:
Впав головою невтїшно

на лапи собачі

В першій покуті за перші провини гіркі.

Сльози лице окропили, мов лагідь Дніпра.
Мить зупинилася. Тиша тремтить, як росина.
Світ засвітився, як батько: рождалась Людина!
...Мудро всміхався собака очима добра.

* * *

Летів до тебе турманом через море і дні,
Спадав із неба тугою, а ти сміялась: "Ні".
Я зіркою безсонною зацвів на кружині,
Світив у вікна соняхом, а ти своєї: "Ні".

Тоді прилинув лебедем і скрикнув на стерні.
Припав до тебе леготок, а ти сказала: "Ні".
То я заплакав річкою в гіркому долині,
Вже й пересох із відчаю, а ти своєї: "Ні".

Тоді віддав я вітрові свій розпач і одчай
І прошептав зневірено на цілий світ: "Прощай!
Злечу у небо турманом востаннє на біду,
Впаду, мов камінь, тугою".

А ти зітхнула: "Жду".

* * *

Двері в святилище Слова ногою відкривши,
Зліз на вітвар, похмелився із чаші причастя.
Три початківці поодаль принишкли, як миші.
Критик в'юнкий обернувся на вісімку: "Драсті!"
("Жінка, та й... діти ж, — подумав. —
А, ну його к трясці").

Там, за дверима, шепталися потай: "Нездара!
А от спини — до судів і пересудів дійде,
Ба, чи й не далі..." — значущо кивали під хмари
(Ну й, не забудьмо ж: у кожного жінка та й... діти).

Тільки Поет, що давно перейшов рівнодення,
Скрушно хитав головою і думав у прозі:
— Не доведи, щоб колись і моє імення
Люди востаннє згадали з полегкістю...
у некролозі.

* * *

На спаді літ над складнощами світу
Філософ битись, врешті, притомивсь.
І, вивівши парадоксальну мисль,
Зітхнув:

“А чи було б цікаво жити,
Аби з усього вилючити смисл?
Та от... цікаво (взяв би його біс!)
Ще б оце питання прояснити!”

Рожевий обиватель сплюнув сито,
І кинув знехотя, мов чайові,
Що світ — яснішого нема у світі,
І нічого терзатись голові!

Старий кивнув:

— А й справді небилиці.

І все ж питання штурхають під бік.
Хоча б таке: чому літають птиці,
А ми з тобою ходимо одвік?

— О господи! Та відповідь, вважайте,
Сидить при вашому ж таки столі:
Тому й літають, щоб не заважати
Ходить нормальним людям по землі!

* * *

Зрадити може гвинтівка, кохана
і навіть
Компас, дружина, хоч ти в її вірність зтявсь.
Вір
тільки
в пам'ять.
Зраджують пам'ять. Та пам'ять — ніколи.
Затям.

Можна люстерце дурить, і закон — як люстерце.
Смерть навіть дурять, як ставка іде на життя.
Вір
тільки
серцю.
Дурять і серце. Та серце — ніколи. Затям.

Скільки облич приручив, а свого — не впрохати.
Суть не по листю — по кореню мітку веде.
Знай:
не сховатись.
Можна — від когось. Від себе ж — ніколи й ніде.

Пам'ять не зрадить, а серце дурити не стане.
Кругла Земля не сховає, хоч тин городи:
Всі
Магеллани
Звідки рушали, туди й повертались завжди.

ПРИ ГОНЧАРНОМУ КРУЗИ

Олесеві Гончару

1. МАРАФОН

При стартовій лінії доля рівня їх у ряд:
Усім їм однаково світять на фініші айстри.
Успразі вінця в неофітів зіниці горять...
З-під мудрих повік у дорогу вдивляється майстер.

Він знає, яка то жорстока й трудна далина,
Як зманливо легко спочатку скоряються версти,
Як важко по тому на спині дорогу цю нести
Від мертвої точки, що серце навпіл розтина.

Він знає, що многі, занадто голінні до слав, —
Не втримають темпу, падуть на узбіччі у трави,
Він їх остеріг би, але не дано йому права,
Бо в тому двобої з собою змагаєшся сам.

Суддя, як одвіку, раптово натисне курок.
Рвонуть новобранці, немов лошаки серед степу.
І тільки досвідчений майстер, не зрадивши темпу,
Спокійно перейде на свій, уже звірений крок.

Він знає: не варто спішити — тільки перша верста.
Дорога попереду — вельми підступна й далека.
Каліфи на мить, як на мед, вириваються легко.
А ти не спішиш, — в тебе надто висока мета.

Ти ще їх побачиш, зів'ялих, непевних, як дим,
В уламках надій, що розбилися о кремінь
на друзки:
Вони проклянуть у кюветах дорогу і друзів,
Доводячи рівно, що краще ходити, як ходив.

Одного за одним в суворім прискоренні ти
Обійдеш передніх, що чорно звугліли на сонці.

І жестом руки їм накажеш:

“Тримайтеся, хлопці!”

Бо ці такі дійдуть, хоч мертвими — до мети.

Під рокіт овацій ти першим промчиш стадіон
І, скинувши втому, повернешся знову на фініш,
Де з усміхом добрим тобою ж подоланих стрінеш,
Які лиш закінчують в муках тяжкий марафон.

Їх важко хитає, втома супроти гребе.
Потріскані губи, од пилу чуби спопелілі.
Та горді вони, бо уперше здолати зуміли
І мертвий бар'єр, і дорогу, і навіть себе.

Ти їм, як синам, підставлятимеш плечі круті,
Бо знаєш: прорвавши знемоги капронові пряжі,
Приходять до фінішу тільки надійні і справжні,
Які вже ніколи не зійдуть на третій версті.

...А поки що доля рівня їх при старті у ряд:
Усім їм однаково світять на фініші айстри.
Від спраги на славу у юних зіниці горять...
Поглянувши мудро на них,

усміхається майстер.

2. ЗАВЕРШЕННЯ

Круг провістив Гончарові,
що вічне — дорівнює руху...

Звершене коло одразу ж
новому стає за основу.

Глину веде він за руку.

Веде його глина за руку.

Так вони ще раз відкриють,

що спершу було таки *с л о в о . . .*

1978

ДИВОВИЖА

Про світ увесь казати не берусь,
а все ж траплялась і мені нагода
у світі многоликім побувати,
що гув, як вулик, у стонадцять мов,
дивуючи одмінністю ландшафтів,
повір'їв, рас, і рис, і кольорів.

Та з-поміж див, дивин і дивовиж —
одне —

ніяк збагнути не в спроможі.

І щоб сказати: надто вже замудре,
так ні ж — простішого дарма й шукати!

...Є тип людей, чи, пак, стереотип,
що зустрічається у кожному краї
клішований:

в Канаді чи у Штатах,
в Японії, на Фіджі, чи в Парижі
(немовби їх з держави у державу
везуть поперед тебе: тільки вчора,
здається, у Нью-Йорку розвітались,
а він уже у Бельгії стрічає,
хоч в іншій строї, а з лица — той самий).

З ним вельми легко увійти в контакт:
говорить мовами усього світу,
достоту жодної не знаючи.

Одначе
для діла — саме стільки, скільки треба.
(Для серця ж...

А до чого тут воно,
коли про діло йдеться?)

та в присмерку — якись чи то дві крапки,
чи очі,

І невловна тоскнота
чогось реального: "Ну, як воно тепер
у нас... у вас, пробачте?"

...Літак припав до рідного бетону.
Зітхнуло серце: слава Богу, вдома!
Виходжу легко із аеропорту,
а він... уже біжить, назустріч радо
і, міжнародним жестом поплескавши
по рукаві,

одною з мов планети
(здається, українською сьогодні)
гука бадьоро:

"Ну, здоров... Салют! То як воно
тепер у нас там... пробач, у них
живеться?"

І вже хазяйновито закида
твою валізу на моторну тачку,
і щось крізь награно бадьору маску
прислужливо-лякливе прозира,
і в двох кутках, де мають бути очі,
жовтіє туга двох листків промерзлих,
прибитих вітром із чужого саду,
яким не має вороття назад.
Бо де той сад — забулося давно.

...Страшніше смерті, як нема де вмерти.
Коли для всіх однаково ти свій,
чужим для всіх лишаячись одначе.

БЕРЕГИ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШОГО ВІКУ

Заплива моя чайка в досвітній лиман,
Запливає, та все не причалить.
Даленіє позаду полин, як туман,
Як димок золотої пищалі.

Спочиває при поясі шабля туга.
Похилилася люлька з-під вуса.
Одгуляла степами козацька юга,
Відгула моя молодість руса.

А зоря вже кладе свій провісницький перст
На далеку, невидиму віху.
І зосталося менше п'яти мені верст
До межі двадцять першого віку.

За тією межею — тривожні світи,
Незнайомі і знаки, і лики...
Ти світи, моя зоре, мені — освіти
Береги двадцять першого віку!

Там не стрінуть мене вже
літа майові.
Там свої листопади і червні,
І полин, і ковил, і поети нові,
І онуки моїх... наречених.

Та дарма! Не зупинимо пружний політ
Ворогам нашим, чайко, на втіху.
Хоч нелегко нести нам дві тисячі літ
За гряди двадцять першого віку.

Приторкнулася чайка несміло крилом
До крутого плеча космоплану.
За козацьким звичаєм віншую чолом
Вас,
 грядущого віку земляни!

Гей, не кожному долею суджена мить —
Бути свідком вселенського віча,
Коли двоє здивованих тисячоліть
Одне одному глянуть у вічі!

...Хтось на берег зійшов, як новітній пролог.
Чим зустрінеш мене здалечення?
— Ти хоч прізвище скажеш? —
 гукаю з тривоги.

Докотилось до чайки:
... — Шевченко.

І відлуння обидва віки сповило.
І опала на хвилю притома.
І погладив я чайці козацькій крило:
— От ми, чайко, здається, і вдома...

ЛЕБЕДИНА ПІСНЯ

Лікар зітхнув, окулярами блимнувши скісно:
— Слухай, маестро... Ми ж давні з тобою,
як світ.

Отже скажу... навпростець, даючи собі звіт:
Жити тобі залишилось... не більш, як на пісню.

Хочеш іще протягти, то послухай мене:
Скинь цього фрака. "Метелик" пошли
достобіса.

Звань найпрестижніших маєш, як листу у лісі!
Хто тебе, врешті, у шию на сцену жене?
Серце не зміниш, як платівку.
Серце — одне... —

Стиснув маестро в обіймах друзяку.
Листи
Нотні згорнувши, піднявся уріст. Прямовисно.

Рушив на сцену:
— Ну що ж, як вмирати, то в пісні!
Слухай! — спинивсь. — Не сприйми за
амбіцію, звісно:
Може, для того і жив я, щоб в пісню... піти?

Да гамані:
— Господи! — розпачливо
Б'є в долоні, —
Ну ти чув, щоб з ярмарку —
Впорожні?!

Та хоча б напхав
Бур'яну в кишені:
Засміють же кури
В бузині! —
...А я собі їду.
Сонця — повні жмені.
Значиться, не так, щоб
І впорожні.

Стрекотить сорока,
Як рідна теща,
Всівшись білобоко
В передку, —
Каже, пак, сусіде,
Веземо дещо...
Те, що
і не снилось вам
На віку!

А навстріч ще тільки
На ярмарок їдуть.
Молоді. Заспали...
Бо — молоді!
Тут, мовляв, дістатись би
До обіду.
А вечерять будемо
Вже... тоді.

Ех, один візок,
Наче крашанка, котиться,
І така ж на ньому
Пашисть яса!
Брови достеменно —
Два вербові котики.
Очі — аж примружились
Небеса!

Я за нею, мов за магнітом, —
Оком.
А сусід єхидно
Стриже мені:
— Шию не зверни собі
Ненароком:
Як-не-як — півсотні вже...
Впорожні.

У сусіда коні
Бредуть, стражденні.
Під мішками згорблено
Стогне вісь.
А я собі їду:
Сонця повні жмені,
Золота кленового —
Цілий віз!

Підкотив...
А двері — навстіж у хаті.
"Злодії" — шпигнуло
У перший змиг.
Хай би все, подумав,
Забрали, кляті,
Тільки б не чіпали хоч...
Тещі й книг.

Глянув на полицю —
Порожня ніша.
Озирнувсь: ти ба,
А вони — при столі:
Рильський і Сосюра,
Малишко і Вишня
Із самим Тичиною
На чолі!

Я стою... такий собі
Радо-зляканий,
Коли це Гончар
Гомонить мені:
— Щось тут між сусідами

Пробалакали,
Ніби ви із ярмарку —
Впорожні!

— Та, — кажу, — не зовсім.
Шановна спілко. —
Дістаю з-під серця
На чесний звіт
Давню, може, з тих ще віків
Сопілку,
Як Скворода
Переходив світ.

Прихилились гості до неї
Нишком.
Воронько аж сплеснув:
— Оце дива! —
А як взяв у руки її
Малишко —
Випурхнула пісня з долонь
Жива.

Ех, чубарики-чубчики —
Дощик дрібен!
Усмішка Остапова
Не вгаса.
Підтягнув Тичина
Альтино-срібним,
Зблиснула в Сосюри
Сльоза-роса.

Тішиться Гончар:
— Ну та ви ж дивіться! —
А вона зібрала
Такий аншлаг,
Що прийшла, здається,
По сіль молодиця,
Стала та й забула,
За чим прийшла!

Під вікном зібралось
Півбудинку:
Може, й познайомились
За роки.
Хтось уже притупує
Під сопілку.
Цитькнули транзисторам
Парубки.

Коли це сусід
Підкотив до двору.
Взяв мішок. Прислухавсь...
Та й опустил.
І, вважаючи, уперше поглянувши
Вгору,
Через двоє східців
До нас припустив.

Слуха. Та щодалі
Зігхає скрушно.
Потім зашептав,
Не ховаючи сліз:
— Дай-но хоч на день
Освятити душу.
Забирай... піввоза,
Чи й цілий віз.

— Та об чім балачка, — відмовив, —
Звісно,
Дам,
та тільки гроші свої не пхни,
Позаяк не можна купити
Пісню,
Бо вона, сусіде, не має
Ціни. —

Ех, чубарики-чубчики
Чистять перепілки.
Чубарики-чубчики
В три лади.
Кружеля по колу
Стара сопілка,

Як у вічнім космосі
Молодик.

...Їхав я на ярмарок
Старцем сирим,
Хоч і в торбі малось,
І в гамані.
А вернувсь з багатством
Таким безмірним,
Що на віки стачить
Усім. І мені.

МАРШАЛ

Балада

Закроєне різко і крупно,
Над гострою просинню віч
Підводиться брилою круто
Чоло за гряди віковіч.

Над граненим орденським ладом,
Тамуючи одблиск атак,
Світає алмазами владно
Його полководницький знак.

І дивиться в очі онуків,
Як в совість колись вояків,
Легенда по імені Жуков —
Архангел гвардійських полків.

Все далі карбовані дати
Спливають за вічний маяк.
Все глибша жага — розгадати
Державний його зодіак.

Актори найвищого рангу
Вели на минуций екран
Сувору солдатську відвагу,
Масштабних стратегій талан.

Та кожного разу, як рана,
Болів їм невтолено сум,
Що знов за межею екрана
Лишилась жива його суть.

Щораз в квадратурі портрета,
У марсовім полі напруг

Його ратоборча планета
Вершила замислений круг.

І в совість гриміло потужно
Питання, відгонячи сон:
Куди він зорить непорушно
З своїх неприступних висот?

Чи, може, вертає по колу
У першу війну світову,
Чи в мертвім піску Халхін-Голу
Шука свою пам'ять живу?

Чи раптом над чадом і згаром,
Убрід перейшовши біду,
Згадав, як залізним ударом
Спинив під Москвою орду?

А може, по лініях болю,
Затверджених ставкою карт,
Ішов по розстрілянім полю
Спасителем у Ленінград?

Чи вже у зеніті звитяги,
Прозрівши закурений шлях,
Він бачить на зламі рейхстагу
Великої Армії стяг?

Чи, може, крізь лаври і марші
Згадав, отрясаючи прах,
Як враз помалілий фельдмаршал
Підписував імперський крах?...

* * *

Та знову у совість, як постріл,
Гримить таїна із таїн:
Куди він вдивляється гостро
З надхмарних своїх верховин?

... А десь на опалені трави
Підбитий, мов птиця, комеск
Спадає з коня кучеряво
На тлі помертвілих небес.

І дівчина плине, як пава...
Жона... Олександра... Зажди:
Куди ти ведеш його, пам'ять?
Уже не повернеш туди.

В оселю під рідну Калугу,
Де мати в дитинство гука,
І роси досвітнього лугу
Дзвенять з-під копит лошака.

У ту неоперену пору
В будьонівках і при шаблях,
Коли молодого комкора
Не знали на верхніх шаблях.

Тоді ще він міг повернути
Свою недоспілу судьбу,
І взяти окісся забуте,
І з батьком забутись в степу.

Та важко лягають погони,
І губляться віхи років
За пилом з-під ніг батальйона,
А потім — з-під кроку полків.

А потім у куряві ярій,
За криком мільйонів ротів —
Довіrenих Ставкою армій
В безмежних масштабах фронтів.

О влади манлива принада!
Та як вона крушить хребет,
Коли тобі вручено владу —
Мільйони вести через смерть, —

Коли після кожної січі
В свинцевому спектрі зорі

Тобі зазирають у вічі
В надії хисткій матері.

Та слова не викинеш з пісні,
І ти їм гримиш із війни,
Що ненці єдиній — Отчизні —
Віднині належать сини.

І, крик стамувавши всесвітній,
Гранітно ввіходиш у стан,
Де навіть судьбі невідзвітний,
Бо сам уже Долею став.

І страх відступає безмовний,
І ти не хитнешся в ту мить,
Коли всемогутній Верховний
В кавказькому гніві кипить.

Бо ти вже — і міра, і право,
І сам невідсудний мовчить,
Відчувши в тобі — і держави,
І власної долі провидь.

* * *

О, як йому часом в содомі
Хотілось, лишивши бліндаж,
Рвонутись у ротній обіймі
Плечем до плеча — врукопаш.

Піти по-солдатськи в атаку,
Де порівну — смерть і зоря...
Та маршальський знак зодіака
Вертав на орбіти своя,

Де очі вдовині наскрізно
Пekli й заклинали в мольбі,
Що, обраний з волі Вітчизни,
Ти вже не належиш собі!

І, смертню долаючи втому,
Він знов на раменах волік

Фронтів неймовірні огроми,
Кривавище ратних полів.

Де в реготі несамопитім
Пекельних гарматних кресал
Він падав із кожним убитим
І в ротах нових воскресав.

І тільки, пірнувши з напруги
В короткий, як пролісок, сон,
Вертався на рідну Калугу,
На плесо отецьких осонь,

Де ластівка креше по висі,
В печі баламутить вогонь
І пружно вібрис окісся
У юних обіймах долонь;

Ожина сизіс, мов іній,
Ранети обважнюють віть.
І кінь в білизні голубиній
У безмір всесвітню летить...

Прокинувшись, вмить просвітлілий,
Щоразу розгадував сон:
І звідки б цей кінь приснобілий
У чаді залізних колон?

І тільки у віщому травні,
На празнику смерті війни
У всій недоторканій тайні
Розкрились недоспані сни,

Коли під коругвою сонця,
У день, що ніколи не вмере,
На білім коні Переможця
Проплив над гвардійські каре.

* * *

... А час наступає потужно,
І знову гримить, наче дзвін:
Куди він зорить непорушно
З надхмарних своїх верховин?

Одкинь загадковість намарну —
Все просто і чисто, як сніг:
Провісно вдивляється маршал
У лики солдатів своїх.

Він з ними — довіку однині,
Від зірки до краплі роси.
Вони йому судді єдині
На всі неосяжні часи.

І що йому висі чи споди,
Коли через голови дат
Дістав від самого народу
Найвищу відзнаку — Солдат!

Він нас не лишив і не втратив,
А, вірний присязі своїй,
Він просто вернувсь до солдатів
На свій, уже вічний, постій.

Чоло його круто і вперто
В російський вроста горизонт...
І що йому поклик безсмертя,
Коли його кличе Народ?!

ОСКАРЖЕННЯ СВЯТОСЛАВА

"У тебе, мій князю, відкрита душа.
Ти воїн богів!

Та чи варто,
Коли твоє військо на прою вируша,
Об тім ворогів сповіщати?"

У волхва закляття кипить на губі:
"Гей, князю! Пожнеш-таки бурю:
Ти йдеш на Царград,
за плечима собі
Лишаючи підлого Курю.

А Куря не стане тебе сповіщати:
Він зайде, як рись, поза спину —
І кине свою печенігівську тать
На зморену в січах дружину".

Та князь по-козацькому в піхви послав
Меча

і відрік гордовито:
"Затим і наречен вітцем — Святослав,
Щоб чесно по славу ходити!"

...Ударили коні в стонадцять копит,
Хитнувши у Дельфах триногу!
І князь в царградські ворота
свій щит
Прибив на списках перемоги.

І, знявши по січі спітнілий шолом,
У славі купався вселенській.
І гордо злітав, як бунчук, над чолом
Його вороний оселедець...

До рідних порогів один перегін
Лишався,

коли звечоріло.

І князь повелів лаштувати загін
На сон,

доки зійде Ярило.

Клубилася темінь.

На ложі із трав

Дружинники спали в безжур'ї,

І руки погані свої потирав,

Сховавшись за скелями, Куря.

Лиш волхву не спалось.

Він з темних приміт

Ще загідь провидів недолю

І тільки затим в цей непевний похід

Пішов проти власної волі,

Щоб в смертну годину,

коли печеніг

Проб'є Святославові лати, —

Обагривши кровію рідний поріг,

Далеким нащадкам сказати:

"Пощо твоя слава,

як не за святе

Ти гибнеш, хоча й величаво?

І хто, Святославе, простить нас

за те,

Що згинула дружина без слави?

Гординя звела тебе, княже, з путі,

Поганьбленим ратникам в очі

Регочуть і брешуть лисиці руді...

Бо мертві не імуть сраму

лиш тоді,

Коли умирають за отче".

ПРОЗРІННЯ

Маленький чоловік

з великої трибуни

Навшпиньки звівшись, клявся понад сил
У вірності своїй священним атрибутам, —
Від гербових верхів до предківських могил.

І лик його палав таким самонещадям,
Він так супроти зла потужно гримотів, —
Аж острах пробирав:

а що коли доцата

Трибуна

спалахне від ярих інвектив?!

Підмайстри молоді в безоглядній довірі
Слова його пили, як брагу на меду.
І прагнули себе віддати на офіру
За чистоту джерел і праведну мету.

...Він справді був

значного вишколу оратор!

Він кликав отрясати пил земних марнот, —
І власними грудьми повстати на реактор,
І тим порятувать від пагуби народ.

Підмайстри молоді, наївні у довірі,
Не втаєні у темну глиб його душі,
Зривалися із лав і ладні були щиро
Іти за ним на все — до крайньої межі.

І тільки десь в кутку, стемнілі від безсоння,
Іще не змивши пил чорнобильських баюр,
Сиділи вахтові із Прип'ятської зони, —
І їх мовчання

тисло, наче мур.

Вдивлялися вони далеко —
аж у виток

Промовця.

І один, нахмаривши чоло,
Із пам'яті давно забуту ланку витяг
І криво посміхнувсь: а схоже вже... було.

Він пригадав, як цей, зелений ще,
оратор

І їх колись манив, безвусих, на вогонь.
Коли ж вони заледь не перейшли закон, —
Оратора між них не виявилось раптом.

А потім їх сварив суворий чоловік:
Мовляв, чи треба всім на фразу вірить, хлопці?
І кинув їм папір, який вогнем пропік,
Коли узріли власних прізвищ лік,
Записаний лякливим почерком... промовця.

...А він і далі торсав кафедру, як дзвін,
І кликав не зважать на дози і спецодяг, —
Іти на герць! А треба — і в загин,
Зате, мовляв, їм жить навіки вічні в одах.
В серцях. У мармурі. У бронзі. І т. ін.

Коли ж якийсь безвусь нетямно збіг на кін:
— Веди, ватаже, нас! Не відкладай на потім! —
Промовця заметавсь:

— Ідіть. Я — навздогін.

А зараз, прошу вас, мені якраз... на потяг. —

І вже, за звичкою, хотів шугнуть у тінь...
Та вдарившись об очі вахтових тверді,
Осів, як після вибуху реактор.
І в цій глухій, мов яма, німоті
Підмайстри юні вперше у житті
Почули ще незнане слово:

— Провокатор...

ЗА ТОБОЮ...

На човнах золотих
Заплива молодик
За тополю...
За тобою лечу
Журавлино ячу
За тобою...

А туман-ворожбит
Зав'язав мені світ
Ворожбою.
Тільки світить роса,
Як остання сльоза, —
За тобою.

За порошею літ
Пригасає твій слід
За тужбою.
Тільки сніг, наче сіль,
Опадає на біль
За тобою.

Лиш надія світа,
Через межі пита
Із журбою:
Чи хоч в пам'яті ми
Торкнемося крильми
Із тобою?

ОСВІДЧЕННЯ

Я тут родився восени:
Морозом бралася стерня, —
І падолист у теплі сні
Мене вгорнув, немов зерня.

А навесні пішов у ріст,
Прийнявши мамину купіль,
І перший крок у дивен світ
На полі отчому ступив.

І з того дня вже сто земель
Переходив, переверстав,
Та щовесни, як журавель,
У рідні креси повертав.

І, надивившись різних див, —
Клянуся на мечі пера —
Дивнішого не сподобив
Від України і Дніпра.

Тут мій поріг. І перший гріх.
І всеочищення вогонь.
Тут стиглу зірку, як горіх,
Вона взяла з моїх долонь.

Тут джерела мої святі.
І навіть ворон, що оглух
На ветхім дідовім хресті,
Мене віта, як добрий дух.

Тут кожна віть мені жива.
Тут всі — свої. І всі — мої.
І мати квіти полива...
Хоч вже давно нема її.

Тут долю кожного війна
Переорала до глибин.
І кожна зірка жерстяна
Мені сяє, мов рубін.

...Я тут родивсь. І просто жив.
І горе знав. І щастя пив.
І в сизу паморозь ожин
За перший полудень ступив.

І так же просто, слід у слід,
За предком звіривши ходу,
Як мій безсмертний, чесний рід, —
Свої натружені складу.

Скажу лиш: де б ти не ходив,
Та — хай засвідчує перо! —
Що не знайти дивніше з див,
Як Україна і Дніпро...

* * *

Перед людьми і землею,
при знамені Отчизни,
Перед червневим днем,
зрубаним, наче віть, —
Воїном укріпись в клятві суворій,
пісне:
Ні перед ким, ні перед чим
не відступить!
Стань при мечі святім,
кутому з нашої муки.
Не пропусти — інакше
матір'ю проклянем! —
Тих, що з базару ідуть гріти непевні руки
Над Вічним вогнем.

СКОВОРОДА І СВІТ

*До 250-річчя від дня народження
Г. С. Сковороди*

I. СЦЕНА

По сірих стернях втомлених полів,
В медовій тиші зрілого поліття
Гарбою за покорою волів
Рипіло вісімнадцяте століття.

Уже пороги вкрила сивина:
Пішли універсали на підметки.
Уже гоноровита старшина
Клейноди обміняла на маєтки.

Така задуха — вікна одчини!
Якби не сирівець — хоч до могили...
Колишні рівні під мечем війни
Своїм хорунжим збіжжя молотили.

Гуляла по маєтках старшина!
Під чаркою хапалася за славу:
Таке хоч у похід сурми, їй-право,
От тільки... де ті в чорта стремена?!

На ранок, обважнілі від снання,
Пожадно одсвіжались з криниці.
І сухо торохтіли рахівниці,
Мов креймахи із-під копит коня.

Позиркували на сусідів тин:
“Хоч би теля... чи півня попід стріху”.
Та все хвалили вдатну Розумиху,
Що синові дала і брови, й чин.

— Що — ти ж диви: сіряк із сіряків,
А певно, має чоловік кебету,

Коли аж під криаом Єлизавети —
Хе-хе... кахи... гніздечко звить умів!

Жили.

Тини плодились, мов кролі.
І тепло так, і ситно.

От ще тільки,
Аби не той... у чорнім, як шуліка,
Що наступа на рідні мозолі,

Що не дає похрамувати всмак
І на похмілля виспаться в барлозі.
То в глупу ніч сколошкає собак,
То костуром загрима на порозі:

— Гей ви, погрязлі в смальці і гульбі,
Ну, раз би чесно глянули на себе:
Як недостойні праведного неба,
Хоч землю не паскудьте по собі!..

То сяде край дороги, між дітьми,
В уста солодкі поцілує флейту —
І так воно заскімлить під грудьми
Оте... забудьте, що й згадати де там...

І запече щось схоже на журу,
Якась тривога скинеться в задусі:
Отак, бува, здригнуть домашні гуси,
Коли з-під неба заголосить: "Кру!"

— І де він взявся, бий тебе громи!
Чи ми найбільше завинили в світі?
Ну, хай казки розповідає дітям.
Але за що караємося ми?!

Безсмертний обивателю, агів!
Ти не такий простак, як дехто дума:
Побивши диваків камінням глуму,
Ти згодом їх чіпляв до корогов.

І вчив нащадків:

— Поклоняйтесь небу,
По наших... славних вивіряйте путь... —
Бо добре знав: як підуть діти в тебе,
То першого ж тебе камінням заклують.

II. ВИХІД

Межа росла. Народ косив і сів.
Ревли воли. Хрестилися млини.
В шкапових чоботях ішов чудний месія,
Розхитуючи костуром тини.

Варили борщ і затірку Чорнухи.
На сонці вигрівалися коти.
Собаки ледь підводили хвости,
Ліниво позираючи на мухи.

Так пахло погребом Середньовіччя,
Якого не торкнувся Ренесанс,
Що, аби й мамонт трапився на вічі,
Ніхто б в Європі не подивувавсь.

В оцім спекотнім полудні без руху,
Коли в криницях позіха вода,
Розсунувши плечем малі Чорнухи,
В будучину ішов Сковорода.

Біля воріт стояв похило Сава.
У пилюзі купались горобці...
А світ уже читав грядущу славу
Крізь грань сльози на маминій щоці.

III. ДІЯ

Покіль народ стирив солоний піт,
Поки там землячок Олекса Розум
(І таланить людині: фаворит!)
Припудрював сентиментальні сльози
("Ах, як співає малоруський рід!"),

Покіль гукали дзвони мідночолі,
Що в гості йде цариця молода, —
У братській школі
на старім Подолі
Себе ліпив Грицько Скворода.

В келейній тиші шепотіли пера,
Спливав пісок в годинниках і мер.
І наслухав замислений Коперник
Високу музику небесних сфер.

Літа гатили копитами в брук,
Життя пливло від Удаю до Стіксу:
В ту мить, як Галілей себе одрікся,
Кинджал заносив непохитний Брут...

Він світом жив.
Чолом здолавши стелю,
Ставав одною із вселенських гір.
Його ще згодом заберуть в капелу —
Всолоджувати августійший двір.

Ще намагатиметься фаворит,
Упавши в малоруські сентименти,
Зманити земляка у позументи,
Але його не упіймає світ!

Бо знав: що нижче нахиляє спину
Твій рід під каменем тяжких турбот,
То вище право падає на сина:
Відстояти перед людьми народ.

IV. РИМ

Одного дня притихне вічний Рим,
Коли в його праісторичну браму
Увійде з небагатими саквами
Припалий пилом дивний пілігрим.

І тихо тужить ластівка чорнява
Йому услід вже, мабуть, двісті літ.

Він усміхнеться м'яко і печально,
Він прошепоче лагідно: "Прости.
Я повернусь в неділю у клечальну,
Коли...
зумію до народу дорости".

Іде. І сяє на погожу днину
Пшеничний бриль докруг його чола.
І золотіє на старій свитині
Безсмертна у трудах своїх бджола.

VI. УТВЕРДЖЕННЯ

Ще над ієрогліфами світ
Схилився, як неук, над новим канонам.
Та вже з'явивсь в родині Шампольйонів
Отой, що вирве тайну в пірамід.

Ще не було Чорнух ані Полтави,
Батий ще не збирав своєю орду, —
Та вже слов'янство здобулось на право:
Подарувати нам Сковороду.

Ніщо ніколи не минає марно:
Ще тільки-но збиралося на світ,
Та вже давно дозрів шляхетний мармур,
В який ім'я його вкарбує світ.

Хай ляже на могилі незабутній
Простий вінок... ромашка і чебрець.
Але хіба він формою в майбутнім
Не нагадає дантівський вінець?

1976

СИВЕ СОНЦЕ МОЄ

Пам'яті матері

I

Чорний вітер.
Жовтий смерч.
Гухнув пугач в оболоні.
Чи то яструб, чи то... смерть, —
Просвистіло біля скроні.

Чорний грім.
Свинцеве тло.
Небо тріснуло на скельця...
Попід горло перейшло.
Полоснуло біля серця.

Щось в душі,
на самім дні,
Застогнало, підсвідоме.
Обвуглів, як на вогні,
Жовтий лист аеродрому.

Біг я сліпо.
Падав...
Біг...
Коні сторчма — у замети.
Літаки валило з ніг,
Задихалися ракети.

На порозі хати стих.
Глянув... ноги похололи.
Захитався світ:
"Не встиг".
І ніколи вже...
ніколи...

II

Дивний той день. Безликий.

Ні праведний, ані грішний.

Апокаліпсис. День паузи...

Під зодіаком нуля.

Хтось там стоїть?

Я це стою? Чи хто інший?

Яма — на всесвіт... маленька-маленька земля.

Лугом ідуть... Степом ідуть.

Лісом померклим.

Яма їх тягне, немов сатанинський магніт.

Хтось заривав. Хтось шамкотить:

"Вчора померла".

Хто це сказав? Хто це — скажіть?

Що ж це — скажіть?!

Вирваний день. Мінус.

Зворотного відрахунку.

Був ти чи ні? О, краще б тебе не було!

Онде стоїть. Я чи не... я?

Хряснуло лунко.

Креп на червоному.

Жовте, як віск, чоло.

Хтось — за плече. Тяжко взяли лопати.

Цвях не заходив. Примірились... в скроню мені.

Крик осліпив. З крику прозрів:

— Людоньки! Мати!.. —

День проминув? Вік проминув?

...Стою в однині.

Тиша глуха. Тиша сира.

Затхла, мов яма.

Вмерли годинники. Стовбма стоять. Кам'яні.

Хлопчик пробіг. Хлопчик гукнув радісне:

"Мамо-о!"

Скинувсь, як птах, — вдаривсь о горб.

...Стою в однині.

IV

Рік проминув? Чи вік проминув? Не знаю.
Вже народилася перша трава забуття.
Гуси летять. Вдруге летять з-за Дунаю,
Все проминає...

Не проминає життя.

Зійдуть сніги. Квіт опаде. Вродять ранети.
Звершиться коло.

Новітнє почне віражі.

Тільки повік, доки кружляти планеті,
Ти не повернешся, мамо,
з тієї межі.

Думи пливуть, як літаки.

Важко. На Київ.

Ще один день тихо зійшов.

Весь — у собі...

Як я тебе розумію,

Кайсине Кулієв,

Брате мій сивий

по сірій сирітській судьбі!

От стоїмо,

похилившись, як скорбні знамена.

Гори між нами. Та горе між нами. Віки...

Так іще близько не був ти, Кайсине,

од мене:

Серцем до серця. Сльозою.

Рука до руки.

Важко нам, брате. І — легко:

не тягнути стодоли.

Але скарбів наших стачить

на весь материк:

Маємо землю отецьку,

свою, неприкуплену долю.

Рідні могили. Святі імена матерів.

Маємо все! Ні купити його, ні продати.

Рід наш — з кореня верби.
Не шукай древніше знаті:
На фамільному гербі
Ми карбуєм вічне:

“Мати!

В чорнім горі і журі
Віру нашу не підтяти:
Умирають матері,
Та не вмере ніколи

М а т и!

VI

Поговоримо, мати.

Ніщо не завадить тепер:

Ні робота, ні клопіт.

Зітхнувши, забули сусіди.

Не осудимо їх. Так одвіку:

родився — помер.

А живим — про живе:

підростають у клопотах діти.

Поговоримо серцем до серця.

Бо ти — у мені.

Ти вже всесвітом стала.

Зорею. Травою. Вербою.

Поговоримо навстіж.

Та й де тут узятись брехні,

Коли я говоритиму, мати,

з тобою... з собою?

Почнемо про життя.

Книгу пам'яті вітер горта.

Про життя — як життя.

Не хитнувшись ні в комі, ні в титлі.

...Одсуваю літа.

Стрілянина затихла. Світа.

Німець чоботом гримнув

у злякані двері навідліг.

Ти була молода. Вже — солдатка. Іще — не вдова.
Німець важко дивився.

Ти блідла... біліла, як вишня.
Раптом зиркнув на мене.

Сіпнуласть рудава брова.
Якось наче осів. Озирнувся незряче.

І... вийшов.

Потім скрадно повзли комендантом усічені дні.
Потім — вересень. Ранок. І крик відгорьований:
"Наші!"

Потім травень. Дев'яте. І — це вже було по війні:
Сполотніла поштарка. І ти, непритомна, на паші.

...Повернувся сусід.

Моложавий і ситий, мов кіт.
Шелестіло: з полону?.. чи з тилу...

Чи звідкись у чорта...
Навалившись на хвіртку,

сміявся мордато в одвіт:
— Ви тут з німцями, знаця...

А ми, брат, із фр-ронта.
Ну, чого ти ревеш? — через тин, по-кумівськи,
гримів. —

Та було б хоч за ким. Молода іще, встигнеш...
пожити.

Він же в тебе — завжди перед батька.

А жити — не вмів,
Де йому воювать!

Воювати, кума, треба вміти.
Як ти плакала гірко!..

Білили мої кулаки.
Я поклявся: спалити його ненависну оселю...

А на ранок ти бігла поквапливо на буряки.

"Ну, дивись мені: вчись!" —

І зникала, як сонце веселе.
Що ти знала в житті?

Сиві будні, як наші степи.
Від зорі до зорі: то сапа, то жнива-обмолоти.

Та невже ж ти і разу не стала супроти
судьби?!

"А навіщо? — всміхнулась. — Мені аби люди
й робота".

Та невже ж тільки й щастя:
босоніж іти по росі.
По холодній. А інші?..
А он же сусід — у чоботях?
"То не нашого поля..
А я вже, синок, як у с і.
І не гірша й не краща. Та й легше босоніж.
Чого там!"

Чи було в тебе щастя?
А певне-таки, що було:

Як ви гарно співали,
йдучи із далекого поля!
Все довкола цвіло. Чепурилось голодне село.
Усміхалась із куснем макухи
полатана доля.

Ти не вчила мене.
Чи до того, коли що не крок:
Все робота й робота.
Та клопотів прірва. Без ліку.
Ти жила, як усі.
І життя твого трудний урок
Відтепер мені, мати, учити безсонно довіку.

Як ми сіяли щедро словами: "Народу!.. Народ!"...
Говорила ти мало.
Робила багато. І — гарно.
Доки ми пересіємо,
виполеш мовчки осот —
І земля з-під твого рукава
молоділа, зугарна.

Та пощо воно, й справді, обтіпаних слів околот,
Коли кожна стеблина твоїм перекроплена потом.
І чого б тобі, врешті, хвалити на людях народ,
Як сама ти була від коріння до крони —
народом!

VII

У нашому дворі не відкидали сніг.
Чи влєжати йому, як до мосї хати,
Вважай, усе село

в стонадцять юних ніг
Протоптувало шлях:

Хто хоче — завертайте!

Лише сусідів двір стояв німий, як лід,
Урівень з ворітьми білів замет високий.
Коли там не коли з'являвсь зненацька слід
З-під хромових чобіт,

скрадливий і жорстокий,

Він все волік у двір.

... Аж якось уночі,

Коли жорсткий мороз викручував гілляки,
Від нього збігла жінка.

І йдучи,

Ще й плюнула: "А щоб ти щез, собако!"
А хоч би що йому!

Як і раніш було:

Все щось волік у двір,

заметами підпертий.

... Аж якось спохопилося село:

І — слїду од воріт.

Вже й день минув.

І третій.

Ніхто не йшов туди...

Покіль — і сміх, і грїх, —

По шию грузнучи,

з сільради не пробились.

Зламали засуви. Ступили на поріг —

І подались назад.

Баби перехрестились.

Схолов.

У потайній кишені піджака

Червінці зледеніли, мов у льосі.

І зведена в агонії рука

Жовтіла на останньому... доносі.

Ховати кликали із третього села.
Із нашого — ніхто. І тільки ти єдина
Накинула кожух: "Ну, сину, я пішла.
Усе ж таки сусід. Який не був... людина".

І вперше я собою заступив поріг,
І крикнув:
— Не пуцу! Нехай чужі... скотину! —
Ти лебеділа щось налякано про гріх,
Мовляв, не гоже так про мертвих...
про людину.

Пробач мені непослух той... Прости.
Та не простив би я собі довіку,
Аби тоді в заклятий дім пустив
Тебе,
святу, у чистоті велику.

Ні, мати, смерть не списує вини.
Усьому на землі своя відплата й дяка:
Учімось чесно навіть край труни
Собаку називать по імені:
собака.

Ця правда не для мертвих,
що вже їм!
Хоч плач, хоч заведи з похмілля пісню...
Вона потрібна, мати,
нам, живим,
Аби почули, доки ще не пізно.

VIII

Давно не був... Робота крадькома
Ковтає дні, потроху краде тижні...
Спинився біля цвинтаря. Зима.
Сніги-сніги. Безмежні і невтїшні.

Чи хто ж навідався за довгі дні?
І раптом радісно кольнули сльози:

По білій, непорочній ціліні
До тебе стежка бігла на морозі.

Хто протоптав її?

Чи родаки,
Чи, мо', чиясь гірка вдовина доля?
А може, та,
за котру ти рядки,
Коли вона хворіла,
Дополола?

Чи, може, подруга далеких літ,
Коли ще місяць загравав з вербою?
Чи просто хтось, кому цей білий світ
Без тебе не такий, як був з тобою?

Чи, мо', ровесниця по сивині,
Поглянувши на сніг, біліший свята,
Згадала,
як іще в недавні дні
Ти побілила їй з причілка хату?

Торкнувся стежки:

теплий, теплий сніг...
Хто б не були ви,
юні чи похилі,
Я омиваю стопи ваших ніг,
Що стежку цю до неї освятили.

Прожити б так... по-людськи.

І піти,
Прибравши для онуків поле миле,
І знати, що стежок не замести
Ні до твоїх воріт, ні... до могили.

IX

Мамо, вечір догоря,
Вигляда тебе роса.
Тільки ж ти, немов зоря,

Даленієш в небеса,
Даленієш, як за віями сльоза.

Сад вишневий на порі.
Повернулись журавлі.
А мені, як до зорі,
Долітати на крилі
Все до тебе, як до вічної зорі.

Там, де ти колись ішла,
Тиха стежка зацвіла
Вечоровою матіолою,
Житом-долею світанковою.

Дивом-казкою,
Юним соняхом, —
Сива ластівко,
Сиве сонечко.

1978

Востаннє сльози блиснули,
як скло,
І вмерло, пересохло джерело.
І впало плем'я на пісок рудий.
І жах зареготав:
— Нема води!

А там, за лісом,
синьою струною
Напнута між порогів і проваль,
Ріка бриніла — близько ж! —
хоч стрілою
Подай, аби в напрузі тятива.

До неї не один хотів продертись
Крізь праліс, що заліг, немов упір,
Але в зеленім затискові смерті
Навіки кров'ю власною упивсь.

І прорекли з відчаю найстаріші:
— Либонь, то небо за великий гріх
Нам визначило, нерозумним грішникам,
Покірно в сонці лютому згорить.

І плем'я горде,
засторозі вірне,
Лягло вмирати
мовчки і покірно.

Один вояк, найдужчий з того племені
(Ходив на мамонта спокійно, як на брилу,
Лиш біцепси опукло випинались,
Тужавіли і твердли, гейби кремінь),
Так навіть цей вояк із вояків,
Підвладний засторозі найстаріших,
Уже хотів повергтись долилиць,
Але востаннє озирнувсь на світ
І раптом вбачив сина...

Хлоп'як хрипів.
Кривавими губами
Лигав пісок, як воду.
І... сміявсь.

В сухих зіницях, випитих вітрами,
Пісок переливався, як змія.

Вояк стерпів би все, але не це.
З жахливо перекошеним лицем
Переступив освячене табу,
І, взявши камінь гострий,
як злобу,
Пішов на ліс — убити і роздерти!
Помститися за сина і... умерти.

Він бив його, повиснувши на грані
Між звіром і людиною —
на дюйм.
І корчилились порубані ліани
Тілами обезглавлених гадюк.

І кров од жаху в баобабів стигла,
Як у рокованих на смерть рабів.
І задки-задки відступали тигри,
Загнавши подив у глибінь орбіт.

Та лють вляглась на втоменість долонь,
І він спинивсь...

Але, зачувши лемент,
Оглянувся... і просвітів чолом:
За ним ішло, ще мить покірне, плем'я!

Тупим камінням, озвірінням голим,
Пеньками пальців, скалками зубів
Воно впивалось у зелене горло,
Усе людське стоптавши у собі.

І падало, і зводилось, і мерло,
І небо кровоточило в руках.
І тіпались ліани, наче нерви
Наляканого смертю хижака.

Ліс похитнувся... Та кожну свою крону
Він оддавав недешево проте:
І гладшали на здобичі пітони,
І меншало у племені дітей.

Та плем'я йшло.
Здихало, як собака,
Але повзло туди
за кроком крок,
Де мільярди озвірілих злаків
Смоктали з річки
синьооку кров.

Все важчала
і слабшала рука,
Все ближчала —
і вищала! — ріка.
Останній крок.
Проклятий крок останній —
Здалося, ноги в землю повростали.
Здригнуло сонце,
як протятий беркут.
І впало плем'я змучене
на берег,
Як перед ним
нечуваним хоралом
Явилась і озвалася ріка.
І люди вже при березі вмирили
В передчутті цілющого ковтка.

А він, хто перший зважився з усіх
Переступить велику засторогу,
Бродив поміж своїх єдинокровних,
Що ошаліли з радості страшної,
І, взявши в жмені голубого щастя,
Шукав, гукав свого малого сина.
І не знаходив.
Але — ні... знайшов.

Він підхопив маля на руки сильні —
І надломивсь, як в бурю колосок,
Коли з очей, уже погаслих, сина
На тихий берег вилився... пісок.

Він міг би стерпіть все.

Але — не це!

З жахливо перекошеним лицем,
Пропалений наскрізь пекельним горем,
Він кинувся в одчаї на ріку,
Щоб на її прозоро-синім горлі
Заціпить пальці в мертвому ривку.

Бо в мозок його чорний, як вуглина,
Застряла думка, гостріша дротика:
Кому тепер потрібна та ріка,
Коли немає і не буде сина?!

Тоді до нього підійшов повільно
Древніший од усіх у тому племені.
На грудях його

мамонтів бивні

Полишили нещадні монограми.

І так прорік:

— Вояче, ти вчинив

Великий гріх, бо перейшов закон.

Твій гріх утричі тяжчий,

бо його

Вчинив ти лиш заради свого сина,

А отже — задля себе одного.

І хоч який він —

але цей закон

Ми ствердили усі по добрій волі.

І хто б не був ти — і во ім'я чого, —

Порушника закону митить смерть.

Рятуючи себе і свою кров,

Ти зло чинив, бо дбав про себе тільки.

Та, дерево зберігши задля гілки,

Ти мимоволі злом зачав добро —

Для племені всього... на зло Закону...

Але тоді скажи мені, вояче:

Якщо Закон вважає лютим злом

Добро для всіх, здобуте кров'ю й потом,

То чи законним є такий Закон?

Від прадідів до правнуків
і далі,
До нас. І не одного осинить
Над війни, тюрми, зради і печалі.

І суть її, як простота сама,
Із геніальністю нарівні важить:
Дорога справжня — завше лиш пряма,
І лише до добра — дорога справжня.

Ще визріє, мов яблуко, пора,
Коли філософ одкриттям потішить:
— Тому й ціни немає у добра,
Що платиться за нього найсвятішим.

Розділ II. ДОРОГА І ЛЮДИ

У всякого своя доля
І свій шлях широкий...
Т. Г. Шевченко

ДЛЯ ТОГО І ДОРОГА, ЩОБ ІТИ...

По радіо:

— В той день
на диво всім,
Вишневим квітом зацвіли антени,
Зачувши голос юного Антея —
Земного сина —
в космосі!

Дорога в космос!

О жага століть:
Ще з того дня,
як напівдикий пращур
У небо кинув каменем із праці,
Вона живе,
і манить,
і болить.

* * *

Редактор уже знав: на першу сторінку...
Крупно. В чорній рамці.

Текст: "...в селі... льотне училище...
Мріяв... Збулося... Тридцять... Майора...
("Ах, який молодий майор!" —

перешіптувалися б
Дівчата, озираючись). Героя... посмертно..."

Фото. Хмарив брови, а очі сміялися.
Які вони в нього: сірі, голубі, карі?
Напевне, сірі, бо ніс — кирпою
І чуб — світлий. І під носом — родимка.

І раптом редактор сплотнів. Рука

тремтіла,

І палець ніяк не втрапляв на цифру.
Нарешті... "Алло... Ми... Миколо, ти...
Вдома?" — "Уже вдома, тату. А що?
Га? Тату? Що таке, тату? Чого ти мовчиш?!

Алло... алло... алло..."

Редактор опустив трубку на важіль,
Витер газетою піт з обличчя.
"Світе, яка схожість..."

* * *

І — все було. Народжувалось — мерло,
Цвіло і одцвітало. І текло...
І в Генерального Конструктора чоло
Від чорних дум поблідло і отерпло.

Неначе трієри, кібермашини
Були забиті формулами вщерть.
Шукали й не знаходили щілину,
Куди прослизла смерть.

Світ не мінявсь: народжувався й мер.
Котилися молекули, як гноми.
Лише одне змінилось:

Дублер

Одині називався
"перший номер".

Ішов.

Ліниво космодром стеливсь...
Несли за ним достартову заяву.
І віхою поразки а чи слави
Нова ракета зводилась увись.

І все було...

Сусід з гостей вертав.
На толоку гукали мою матір.
Конав на всіх екранах гладіатор,
І звали гладіатора
Спартак.

Ішов.

І був до біса молодий,
Як той, що не вернувся із польоту,
Ішов на ризик, наче на роботу,
Хоча ніхто й не вимагав:

"Іди!"

(Дістати неба!

О висока мисль,
Ти спопеляла серце, як пожежа.
Тебе несли стріла і пружний спис,
І житня скирта, й вавілонська вежа!)

Минаючи вагання і чини,
Ішов на небо, молодий і древній,
Не певен в тому: вернеться чи ні,
Та що дублер його заступить —
певний!

І марно будуть вічні матері
Синів перепинять біля порога:
Коли вже народилася Дорога,
По ній іти. Долати.

І — горіть!

Потоп — так потопом,
І вигнувся кінь у стрибку,
наче лук!

Ой матінко-мамо,
не клич його в сні,
Бо вже ж того вершника не зупинить
Ні яром горбатим,
Ні затишком хати,
Ні богом, ні чортом,
ні віком труни.

О, як він летів
в бурелом напролом,
Аж сонце, захекавшись,
потім зійшло.

І біла сорочка
Здіймалась пророчо
У хрестик вишиваним білим крилом.

І повнилось серце його молоде
Такою любов'ю до чистих людей,
Що стало затісно
Йому у затінку —
І вибухло піснею з горна грудей!

Калинова крапля
скотилась з грудей
На ниви, на роси, на визрілий день.
І впала та крапля
На праведний прапор,
Чистіший і вищий за сонце руде.

Заквакали жаби:
"Догрався, дивак!"
Вужі пред'явили на тіло права.

Копали могилу...
І раптом спинились:
Кого ж їм ховати, як пісня жива?!

“Треба, — думав, — першому до раю
Вскочить та хоч глянуть на красу,
Бо як налетить голодна згряя,
Всі гілляки з листям обнесуть”.

Устелив, як заєць, рівчаками.
І коли здалось: уже добіг —
Так вліпився правою об камінь,
Що крутнуло землю в інший бік.

Довго лоба одтирав руками...
Відкректався. Прискородив чуб.
Але не прийняв з дороги камінь,
А тихенько, щоб ніхто не вчув,

Притрусив травною для порядку,
Щоб не видно здалеку. Отак.
І поволі рушив собі задки:
“Тільки б не прогавити спектакль”.

Ох красиво ж падала громада,
Набивала душі і носи!
І уперше чоловік од радості
Сміхом нерозтраченим трусивсь:

— Ну, давай же, падай! Ох і валять,
А хапають гулі! Мов кулак. —
Та й зірвався задки у провалля —
Аж луна проваллям загула.

Кинулась громада на підмогу.
Зупинились...

Зазирнули в діл.
Позітхали, треба ж так, їй-богу,
За якихсь три кроки до садів!..

Але ж хто опуститься в провалля?
— То нехай ватаг — у нього ж власть.
— А чого це все на старших валять? —
Визвірився на Петра Улас.

— А тому, що платять їм... немало.
— Лишенько! Знайшлися бідняки.
Ви ж із Гнатом стільки захарлали,
Що тріщать від золота мішки.

— Ах ти ж стерво!
— Ну, стривайте ж, гади!
— Я ж тебе!..
І я ж тобі!..
— То бий! —

І взялася чесная громада
Щиро й нелукаво...
за чуби.

Вже у того, що в провалля вцілив,
Навіть кості терном поросли.
Вже сусідні здружені артїлі
Застилають у садах столи,

А вони як стали біля яру —
Схоже, що стоятимуть віки,
Один одного вхопивши яро,
Міцно, як брати...
за петельки.

ОПОВІДАННЯ ПРО ДОРОГУ ДИВАКА

Жив собі чоловік на світі:
Довгоногий, смішний, худий.
Його звали Лелекою діти,
І тяглися до нього діти,
Як лелеки тяглись до води.

Він ходив у поношенім хакі,
Що дісталось йому від фронтів.
Та ще був у нього собака —
Довгоногий, худий, як він...

Як розгубить шалена злива
На толоці моря малі,
Він робив хлопчикам щасливим
Із пожовклих газет кораблі.

І пливли хлопчаки далеко,
Розсуваючи межі калюж.
І ставав тоді дядько Лелека
Сам од радості як малюк...

Над отарою у задуху
Він здіймався, немов димар.
І міцні хазяї в кожухах
Називали його — Дивак.

А якось за млином протрухлим,
Де бур'ян не торкала коса,
Він надумав на сміх кожухам
Посадити вишневий сад.

Сам каміння руде виважував,
Сам копав кам'яний пустир.
І ніхто з хазяїв поважних
Навіть кухлем не пригостив.

Тільки він не зважав. До темна
Давню мрію свою садив.
І сини, од батьків таємно,
Діставали йому води.

"Зацвіте, як засвищуть раки".
Та й забули — турбот було-о...
Аж одного травневого ранку
З дива ахнуло всеньке село:

На старому забутому звалі,
Де одвічно сивів полин,
В чистій радості, в білій печалі
Кораблятами вишні пливли.

— Де Лелека? — гриміло розлого. —
Хай живе наш свояк і кумир! —
І одразу знайшлися у нього
Друзі, родичі і куми.

Вони в хату до нього дерлись,
Ніби разом садили сад.
А коли прочинили двері —
Подалися нагло назад:

Він лежав, уперше поголений.
У сорочці, як на парад.
І собака, зронивши голову,
Сльози лапами витирав.

І чомусь від синів ніяково
Свої очі ховали дядьки.
...Тільки плакали, тихо плакали
Із собакою хлопчачки.

Одцвіли і розсипались маком
На кленових мостах роки.
Десь подівся старий собака...
Стали мудрими хлопчачки.

Закрутило їх поміж шаблями
Переламаних перехресть.
Розбивалися їхні кораблики
Об Хасан і гранітний Брест.

Вони падали — не клонились! —
І вставали знов на штики.
Тільки більше ніхто не насмівсь
Називати їх — Диваки.

Їх не густо з доріг далеких
Повернулось назад у село,
Дуже схожих на... дядька Лелеку,
Хоч у нього дітей
не було.

ЛЕГЕНДА ПРО ВЛАДИКУ І ЙОГО СЛУГУ

Був у Владики Слуга.

Пругкий, як гума, пружний, як пружина,
Гнучкий, як вуж, меткий, як воротар,
Лише Владиці ворухнуть мізинним —
Мов з-під землі за троном виростав.
І так нечутно, тихо та безлико,
Так невловимо кралася нога,
Що навіть необмежений Владика
В якійсь тривозі інколи здригав.

Владика знав ціну свому Слuzі:

Що за найменше просування вище
До обітованого сану "пан"
Він ладен шкварити на кладовищі
По черепах праматерів гопак;
Що в нього не було хребта по вісі,
І коб вгодить Владиці хоч на мить,
Він легко міг собою цифру вісім
У вищому натхненні сотворить.

Тож не дарма тримав Слугу Владика,

Бо знав:

на троні, визначенім богом,
Куди на брехнях видобувся він,
Давно б сидить достойнішим за нього
І розумом, і вдачею, й т. ін.

Слуга Владика знав, як власні пальці:

Він міг безмовно по очах читать,
Кому із претендентів завтра в спальні
Засвідчать скорбні лікарі інфаркт.
Владиці варто ворухнути вією —
Слуга напевне розумів і діяв.

Владика інколи любив пожартувати.

Якось під чарку на вечірці тайній
Він об'явив:

"Од завтра всі пости
Найвищі роздаватимуться тим,
Хто з грецької перейде на китайську".

Сказав — та й призабув.

А на похмілля
З переляку схопився за нагай,
Коли до нього по-китайськи вміло
Заговорив улесливо Слуга.

Такий-то був Слуга.

Він так навчивсь читати безголосо
Чужі думки,
що — Сам! — лякатись став...
Якось Владика ненароком скося
На матір його глянув. Просто так.
Ніхто з найближчих навіть не помітив.
Слуга ж — помітив. І сприйняв як факт...
На ранок лікарі (ох, діти, діти!)
Засвідчили у матері...
інфаркт.

І похололо в животі Владики.

Він все частіше відчува в кімнаті,
Як разом із Слугою входить... жаж:
Якщо він зміг переступити матір,
Чи є для нього взагалі межа?
Він часто схоплювався серед ночі,
Намацуючи арбалет тугий:
З усіх кутків до нього кралась очі,
Знайомі очі... вірного Слуги...

Але Владика недурним був дядьком —

І покотилась чутка по державі,
Що Володар (ну й вуха ж у рабів!)
Свого Слугу не дуже любить справа,
А більше любить його лівий бік.
Владика знав, що пересудів злива
Слугу дістане, де б він не бродив.

І став вітаться з ним лише за ліву,
І навіть лівий бік нагородив.

Владика точно все розраховував,
Бо знав Слугу,
як свої власні пальці.

І корови задуму несуть.
Невисока їхня орбіта
Починається з-під воріт.
Та по них непорочні діти
Йдуть безпечно
в широкий світ.

ЕПІЛОГ

Ножами колій, гострими, як зло,
Протявши чорні отвори тунелей,
Вона бреде наморено в село
Проз яблуні,
свинарники й оселі.

Одпочива у холодку левад
І обережно переходить кладку
На той бік,
де на варту дерева
Шикуються по зросту і порядку.

І проводжають, горді і сумні,
Її на жито й захололий цвинтар,
Де сплять прожиті прадідами дні,
Спресовані віками в антрацит.

Переповза корчі та болота,
Поволі розганяється на трасі
І заліта у з'юрмлені міста,
Напруживши свої гудронні м'язи;
Вона збирає на своїй душі,
Мов колекціонер, віків останки:
І хитромудрі арабески шин,
Сліди од каблучків і траків танків;

І знов повзе на глинища руді,
Вмерзає в кригу Полюса,
і марить,
І губиться,
і гине без води
На жовтій спразі
жовтої Сахари.

Вершить коло своє одвічне, як до нас... та й по нас
вершитиме.
А тим часом гінкі дерева з дітлахами зеленоокими,
Обминаючи обережно норовисті авто й тролейбуси,
Розсувають крижини асфальту, щоб дістатися
правди землі.

Але все те у час роботи нам немає часу осмислити.
Власне, все те, давно осмислене у конторах
та установах:
Архітекторами, сантехніками, лікарями
і ще там кимсь.
Як точніше, то — нами ж самими.

І відтак вже не сонце у вікнах,
А якась "одиниця світла".
І відтак не трава й не дерева,
А сухі одиниці зелені на середню душу населення...

Лиш надвечір,
Коли ми стомлено перегорнемо аркуші східців,
Напрасуєм до лиску вулиці,
У нервовій міській штовханині раптом щось
доторкнеться долоні.

Щось чи хтось? Тільки якось дивно, так знайомо і так...
забуто.
То не грубий доторк металу чи спітнілого
в давці ліктя.
Навіть губи, спалені щастям, так не здатні торкнутися
чисто.

Зводиш очі, а на долоні тихо-тихо лепече листочок
Тополиночки, тополятки -- неймовірно живої істоти
В цій захеканій штовханині.
І так дивиться сумно-сумно.
Так прохально і чисто дивиться у твої полинялі очі,

Аж до серця усе єство твоє протина невимовна туга.
І оглянешся раптом, і небо ти побачиш. Звичайне
небо,
І звичайну собі хмарину, що зависла на телевежі.

Клацають... переклацують...
Абзац... за абзацом...
Крапка.

II

— Здрастуй, мамо. Ти все молодієш...
— Де вже, сину. Минуло... минулося.
Щось ти наче подавсь?

— Нічого,
Просто трохи з дороги втомивсь.

— Та ото ж я й кажу.

І очі...

Знову очі кудись поспішають.
Ну, чого ти завжди поспішаєш,
Все чогось поспішаєш кудись?

І так дивиться сумно-сумно,
Так прохально і сумно дивиться.
Де ж я бачив уже ці очі?
("Тополиночко... тополятко...
Вечір... небо... хмарина... сонце...")

— Що ти, мамо? Я тільки хочу
Перейтися до Ворскли, мамо,
Так за річкою скучив, мамо...
(Може, там в о н о,
певне ж, там в о н о...)

— Ну, як знаєш. Тільки ж недовго:
Бо збереться кумів, бабусь.
Та й стемніло уже.

А дорогу,
А дорогу ж ти, мабуть, забув?

Бо твоя вже у інші клопоти
Повилась, подалася... кудись.
Там нові уже, синку, протоптано.
Ти ж дивись, на чужу не збийсь.

Але все те вже — поза мною.
Я пірнаю у літепло вечора.
Випливаю з туману пам'яті на дорогу свою
колишню.

Споришем поросла... поросла споришем,
Сон-травою... та сон-травою.
Ледве-ледве тече. І вже пам'ять лише
Течію її вгадує... згадує.
Це було? Та було ж. Тільки давнє... давно.
Так давно — аж туман, аж туманиться...
Так спадала коса! І трофейне кіно.
І цигарка, захована в жмені.
Може, й справді усе те і є — воно —
Те, що втратив чи лиш втрачаю
У минулому чи майбутньому, —
Тільки от не знайду йому ймення,
Не придумаю... призабутому
Там, на білій, на дикій піщаній косі,
Там, на білій, загнутій, мов обід?
Може, це воно: золото диво коси
Вересневої, вищої проби?

Може, й справді...

в дивний вечір, в прохолодно-м'ятний вечір
Перед празником зеленим понад берегом ріки
Йшли дівчата лугом-долом і несли вологу клечинь
Із суботи у неділю, а можливо... у віки?

Кожна юна, кожна чиста, кожна перша і остання.
Місяць лагідно виводив у посріблену дуду.
Йшли дівчата лугом-долом і бриніли тонкостанно,
Так бриніли тонкостанно — аж захоплювало дух.

А округ було урочо і всевишньо соборово.
Так причасно, пригасло, втаємничено було...
І одна з них, озирнувшись, подивилась загадково —
Так поглянула, аж серце хмелю-хмелем обвило.

Ту дівчину знав я здавна. А жила вона в райцентрі,
У завулку тополинім біля тихої ріки.
Там не раз, не два бував я на пташиному концерті.
Там я соло солов'їне наслухав зоддалеки.

Та вона про се не знала. І носила квітам воду.
Замітала, прибирала і наспівувала щось,
І текло її волосся темним золотом на вроду,
Вересневого карбунку темне золото лилось.

А коли в чорнопис ночі молодик, немов апостроф,
Прокрадавсь, аби пом'якшить м'ятний перехлюп ріки, —
На освітлених фіранках бачив я вже тільки профіль,
Тільки профіль, тільки профіль бачив я здалеки.

І оце вона раптово подивилась близько-близько,
Боже правий, так же близько подивилася вона —
Що, закутий, наче бранець, тьмяно-карим
магнетизмом,
Я, подоланий, за нею рушив слідом, як мана.

Так було на диво тихо... коли це вітрець-заблука
Сколихнув небесну крону — і посипали зірки.
І одна зоря упала їй на палець, мов каблучка,
Мов каблучка, увінчала трепет правої руки.

Що за знак мені послала та каблучка — символ
віщій?

Аж спинивсь я, аж пристояв. І пристояла вона.
І спинивсь... навпроти третій.

І постав трикутник вічний:

Я і третій — кут на куті.

Посередині — вона.

Ах, для чого і для кого цей трикутник не до речі?
Поки думав я —

незчувся, як оплавилась кути.

І таким округлим жестом він узяв її за плечі,
Що мені лишилось тільки

третім зайвим одійти.

Так було печально й світло в той далекий, дивний
вечір.

Так було до болю близько... аж під серцем вирина.
Йшли дівчата лугом-долом і несли вологу клечінь...
І вона подаленіла... здаленіла... як луна.

Може, й справді було так близько
В дивний вечір... на подив близько
Ну, оте ж бо, найголовніше
("Тополинний завулок... і золото
вересневої вищої проби...")?
Тільки, мабуть-таки, не воно.
Бо стою. І хвилююсь чисто,
Але якось уже... крізь спогад.
А хіба може стати спогадом
Головне ж та й найголовніше?!
...Повертаю в село.

Із пагорба
Йде навстріч мені рідна хата.
Чотирма причілковими вікнами
Промокає вологу ніч.

Тануть кроки мої у тиші.
Ніч стоїть, як забутий палац...
Так би стати й собі навіки
Високосним палацом тиші!

Постривай, чи мені причулося:
Ніби гупнуло десь приглушено?
Може, яблуні хтось обтрушує, —
Так чого б це супроти ночі?

Чи то кров мені в скроні гупає,
Чи то серце аж так стукоче?
Зупиняюся... наче ж ні.

А проте, їй же право, гупає.
Схоже, чи не воскресла ступа,
Так, одначе ж, не ті часи...

А воно — наче крига ринвою —
Переходить в громохкий рик.
І вчувається в тому рикові
Чітко вписаний в тишу ритм.

Нагло темрява заметалася перелякано. Рипнули двері,
І отямився я, відкривши, що стою од хати за крок.
Із порога у зливі світла в темінь

мружиться пильно мати.

— Не пойму... Наче ж ти, синочку?

— Ну, а хто б же?

— То й слава богу,

Бо вже думала: заблукав.

Стіл вгинається під наїдками,

Почоломкалися, поручкались.

Хтось затяг про сусіду затятого,

що пиля на трубі й кларнеті,

Хтось про Ладу, а хтось про Лайлу — молодим

старі підтягали.

З-під пластмасово нетривкого ледве-ледь пробивалось

далеке,

Щось про шаблю, та степ широкий, і про сивого

коника.

Тільки все те, як пінопластик, і не гріло

й не холодило,

Не торкало мембрани пам'яті, умирало зоддаєки.

І стискалося тужно серце: десь же близько воно,

невловне...

Те, що втратив чи згодом утрачу.

Так же близько... під серцем. І все ж не воно.

О, коли б то я знав йому ймення!

Стіл вгинається, наче гумовий,

Ходять тіні поза вікном.

...Чи то кров мені в скроні гупає,

Чи хто стукає каблуком?

Ні... та ні ж таки!

Вже під вікнами,

Наближається, нароста:

Чи по брукові — черевиками,

Чи підковами — по мостах?

Глухо тупотом,

туго тупотом,

Здвигом-гоготом — в три луни.

Може, то академік Туполєв

Взявся вивірити двигуни?..

Раптом в шибку — аж засліпило,
У вікно просто — хай вам грець —
Щось ненаське і біле-біле,
Щось велике, як Еверест.

Так же близько...
і не спинилося.
Попід серцем пройшло, як сталь.
Щось у пам'яті освітілося,
Здогад скинувся і... розтав.

Що ж це там здаленіло покотом,
Дивним привидам... біла тінь?
Може, потяг то?

Певно, потяг то.
А-а, то ж потяг відгоготів.
Так же близько... під серцем. І все ж не воно.
О, коли б то я знав його ймення!..

Вранці, хутко зібравши валізу, я кажу, "Терміновий
виклик".

Очі в мамі пливуть здивовані
і всезнаюче-всепрощаючі.
І лишається полустанок, і тополя, і мати, і сум.

Пристанційні вогні обмацують
Тіло ночі, зі сну вологе.
І колеса абзац за абзацм
Перечитують повість дороги.
Клацають... переклацують
Абзаци... абзацами.
Крапка.

III

Так живу на четвертому поверсі у великому древньому
городі.
І, припнутий до прикорня буднів, кружеляю між домом
і службою
Очманіло, як вивірка в колесі. А чого? — коли б хто
спитав.
І розмінююся на дріб'язок в несуттєво-дешевих клопотах

І боюся комусь не вгодити, хоч ніхто мене й не ляка.
У безвольному колі інерції переймаюсь якимись
Дрібницями,
Хоч кричить мені серце тоскно, що усе ж це — не головне.
Що ось-ось воно... Тільки де ж воно?!
Покажіть мені, розкажіть.
Їдуть хлопці до мису Дежнева,
За Уральські руді кряжі.

Мо', його заховала Камчатка,
Атлантида чи Хохлома?
Чи у пляшці шукать початок,
Як у серці його чортма?

Чи махнути на все та в Леті
Утопити свої жалі?
Чи довіритися поетам,
Що воно — в ідеальнім селі?

Люди штурмом беруть "Промтовари"...
Я подумав: а що, коли
Те, про що я і снів, і марив,
Продається із-під поли?

Але вірите чи не вірите —
Я півсвіту в рюкзак убгав.
Всі кишені від грошей вивітрив,
Наче вже й наздогнав... та ба!
Так же близько здавалось.

І все ж не воно.
О, коли б то я знав йому ймення!
Ну, то де ж воно, врешті?
Напевне, мені
Не судилось на слід його втрапити...

А якось (уже місто гасило вогні),
Я марудив себе на папері.
Стерті рими занудно моргали мені,
Штампери дерлись нахабно у двері.

Дратівливо сльозився зіпсований кран,
Дзимоніла набридливо муха.

Десь далеко погуркував сонний майдан,
Не торкаючи звиклого вуха.

Я подумав: а власне, чого я киплю
І стирчу, ніби палиця в спицях?
Я подумав: а власне, чого я не сплю,
Коли іншому солодко спитьсья?

Я подумав: а хто мене, власне, просив
Пхати носа, де треба й не треба?
Маю жінку. І жита на зиму вкосив.
Є куток під своїм-таки небом.

Не пішли б вони, зрештою, до чортів —
Ці проблеми і хатні тривоги.
Надто кучо нам доля вділила років,
Щоби сіяти ними під ноги.

То чи варто псувать дефіцитний папір,
Коли вже перевисло за північ?
На добраніч. Під ковдру. І най тобі мир,
Бо небавом і треті запіють.

Скреготнув аж на крузі останній трамвай.
Тепловоз прохопився і — тиша.
"На добраніч", — шелеснула сонно трава.
Навіть місяць принишк, наче миша.

Тільки з глечика ночі, із самого дна,
Через сон, через втомлений рокіт
Ледве-ледве пливе, допливає луна
Від чийхось заблуканих кроків.

О, здається, пірнули. А вирнули все ж
У завулку, оспало і мляво.
Оддаляється? Ближче? Не добереш...
Але хто б це так пізно, цікаво?
Втихло? Де там — а най воно, кляте,
горить! —
Насуває... пірна і не тоне.

Стій. Здається, мені вже знайомий цей ритм,
Так знайомий, аж в серці холоне.

Якось так воно
 крок занурює,
Якось так воно —
 такт на такт,

Посередині
 із цезурою,
За цезурою
 знову ж так.
Все чіткішає, все густішає,
Вже за брамою
 б'є у брук.

Понад ніччю
 да понад тишею
У вікно моє котить гук.

Глухо тупотом,
 туго тупотом,
Здвигом-гоготом — в три луни.
Може, то академік Туполєв
Взявся вивірить двигуни?
Ні... та ні-таки.

 Вже під вікнами,
Вже в парадному тихо: рип.
Так... переступом.
 Такти — віхами.

Мовби цокіт
 із-під копит.

Перший поверх.
 Ступає сходами.

Другий поверх минає...
 Жах!

Серце в мене на гвалт заходиться,
Мов під гострим кутом ножа.

Хто б це, чуєте, ночі гупої,
Коли навіть заснула мста?
А воно вже на третім гупає,
Аж німіють мої вуста.

А воно
у змаганні впертому
Наближається,
як наказ.
На четвертому?
На четвертому?!
На... четвертому...
стихло враз.

І гупнуло глухо у двері,
Та так, що, як сірі зайці,
Притерті слова із паперу
Чкурнули в усі кінці.

І аркуші всмерть побілили,
Узявшись холодним потом.
І голосом задубілим
Я врешті спромігся:
— Хто... там? —
Та мовчало Мовчанія, мов крига.

Отче на... одчиня...
Одчиняю двері, задубілий.
А на порозі стоїть Кінь.
Білий-білий...

IV

Голубе, наче слива, око.
Біла-біла, як іній, грива.
Щось було в ньому чисте, й високе,
І в довершеності красиве.

— То запрошуй до хати, козаче.
Та облиш свої жахи похмурі.
То не огир з Парнасу.
Тим паче,

Не конячка з літератури,
Що збиває копита в романах,
І в рядках твоїх сіє підкови.

— Перепрошую дуже...

А хто ви?

І звідки ваш голос...

мосьпане?

— А ти озирнися, козаче...

Оглядаюся рвучко.

На білій стіні,

Як і завше, висить картина:

Незворушно сидить при баскому коні

Наш Мамай у тривічній свитині.

А сидить він не рік, і не два, і не вік,

А сидить уже хто зна й звідколи.

І пливе його погляд з-під тихих повік

Через гони століть охололих.

Але щось моє око раптово спиня.

Щось змінилося на полотнині.

Постривайте. Здається, немає... коня.

Е, куди ж це він втік із картини?!

— А він на порозі стоїть,

Мій кінь, мій товариш і Доля,

Не вперше на погук століть

Його відпускаю на волю, —

Сказав мені тихо... Мамай

З парсуни старої, мов світ.

Сказав мені тихо Мамай:

— Ти з ним говори, як з собою.

Він знає чимало, вважай.

А я застаюсь із собою,

Щоб пам'ять твою берегти.

На оба дивлюсь береги, —

Минулого і будучини, —

Між котрих сьогоднішнє плине.

Ти в хату коня закликай.

Він знає немало, вважай...

І глухо війнули правічні повір'я,

Коли він ступив за поріг комунальний,

Розсунувши легко, як ширму, одвірки,

І став мармурово ув опочивальні.

І легко:

отець твій у день благовісний
Його непокору до тебе поніс.

Він мав під рукою блокнота і кріс.
Він падав красиво і легко, мов камінь,
Бо радість і біль, що збирали віками
Усі твої предки,

до тебе доніс.

І от я стою перед тебе.

Бо час

Наспів і тобі вирушати в дорогу.

І квапся, мій сину:

уже за порогом

Т в і й с и н білочубий на ноги зіп'явсь.

У дивному стані (у з'яві чи сні?)

Я легко злітаю на спину коневі.

І вправно кермую навстріч своєму дневі.

І звідки ці вправність і сприт у мені?!

* * *

Розійшлися навстіж двері

Тихо, наче води.

Сірим аркушем паперу

Вистелили сходи.

Із четвертого химерний

Білий кінь виходе.

На хрещатому розпутті,

Що в чотири боки,

Повернувсь до мене круто

Синьо-сивим оком:

— Кинь об землю, сину, путом —

Світ який широкий!

Починаємо дорогу —

Добрий час нам, сину.

Повертаємо за рогом

У минуле, сину.

Не для того повертаєм,
Щоб у ситій хаті
По минулім за звичаєм
Тихо позітхати,
З хutorянським малахаєм
В оперетку пхатись.

А для того повертаєм,
Щоб собі збагнути:
Хто ми? Звідки виростаєм,
На чиєму ґрунті;
Щоб не вистрибом курайним
Залетіть в майбутнє.

Починаймо не зі споду,
Не з часів потопу,
Де мішались в купу скопом
Племена й народи;
Не з князівського галопу
В ловах загородніх;

Не з князівської погорди —
Починаймо ближче.
Де гарцюють жовті орди
Сизим попелищем.
Де з примруженого сходу
Місяць — як вовчище.

Тільки курява та зойки
Юних полонянок.
Жовтий місяць косооко
Назирає ранок.
Матері ячать високо
Над гніздом попраним.

Устає руїна голо,
Копитом прибита.
Проступа на карті світу
Кров'ю Дике поле.
Слухай, сину,
Дике поле
Має говорити.

V

— Гей, починалося з Дикого поля.
Вольному — воля. Полеглим — тополя.
Мертві ганьби не імуть.
Гей, починалося з Дикого поля...
Може, на Полі й замкнулося коло?!
“Брешете! — списками стали тополі. —
Нам стояками не будь”.

Чуєте... чуєте: шерх очеретом!
Стеле туман свою вільгу верету,
Нишкнуть у тирсі вовки.
Бродять по кобзах осліплі поети,
Діти блукають по вигонах смерті.
Тиша встає над віки.

“Все!” — сабантують могили нещадні,
Турок жене в яничари нащадків,
Шляхта регоче у небо з пищалі;
“Нищмо русина до пня!”
Все це повториться, люто й кощаво:
Вкриють гестапівці обрій плащами,
Попелом сірим зависне нещастя:
“Нищ слов'янина до пня!”

Все те ще буде...

А нині у Полі
Дика трава бенкетує на волі,
Тиша могильна стоїть на приколі,
Тиша — важезна, як ртуть...
Та постривай-но:

на тлі видноколу
Сходи гінкі ворухнулись поволі
Там он і там.

І нехай іще кволо —
Все ж починається рух!

Полум'я їм дарувало засмагу.
Взявши у сестри шаблюку-домаху,
Ще по одинці стають після краху
На придніпровій косі.

Тихо гуртуються перші ватаги.
Пружить на спаленім стовбурі пагін,
З котрого виросте древо одваги
З іменем —

Січ.

Скоро все діється лиш на папері...
Будуть ще палі, диби і галери,
Підступи, трута, торги мародерів,
З власним сумлінням двобій.
Брат перед братом зачинить ще двері.
Буде всього ще: і лаврів і тернів,
Буде ще радість і біль...

Буде...

Та справдиться суть первородна:
Да не усохне криниця народу,
В котрого є своя пам'ять і врода,
Пісня, коріння і меч!
Тож на коліна, праправнуки горді,
Перед дідами,
що в шалі походів
Не розтрусили на вибоях роду, —
Славтесь, предтечі з предтеч!

Що на розпутті доріг історичних
Не загубили ми власне обличчя,
Ймення, характер, поставу і звичай,
Землю і долю свою, —
Шана й за те вам, прапращури, вічна,
Що нам не сором дивитись у вічі
Внукам, народам, далеким і стрічним,
В мирі і чеснім бою!

...Чуєте... чуєте шерх очеретом?
Стеле туман свою вільгу зерету.
Нишкнуть у тирсі вовки.
Порох чекає на вірну прикмету,
Криця чекає на шию притерту,
Коні гривасті — скаженого лету,
Бою чекають полки.

Гляньте: із вічності, мовби із гаю,
Збратані в січах коші випливають,
Берег вода підмива.
Гук тулумбасовий небо хитає,
Криком червоним корутва злітає,
Хмару заблукану владно черкає
Гетьманова булава.

— Хлопці!

Отут ми на белебні дикім
Перед собою і світом великим
Вибрались, гейби на суд.
Тут нам у долі не вимолить викуп.
Не заховати очей за повіки.
Три нам дороги лягає одвіку,
Хлопці, хоч верть,
а хоч круть!

Прямо чигають моголи погані.
Обіруч турки і шляхта захланна.
Зайд розвелось, як хрущів!
Перша дорога на лють ятагана.
Друга — на жовту улесливість хана.
Третя од ляку... в кущі!

Смерть од вовків зрозуміють онуки.
Смерть між овець прокленуть із розпуки
Ще й засміє очерет.
Чуєте, лицарі волі й шаблюки,
Чуєте, діти великої муки?
То вибирайте: вам карти у руки.
— Вибрали, батьку... вперед.

Встали вони на очах всього світу.
Стало їм видно на тисячоліття
В зблисках шабель і ножів.
Що вони думали в мить оту світлу
Перед началом великої битви, —
Піші й комонні, відвагою злиті
На історичній межі?

Що починать було завше найважче,
Що не одному з них ворон прокряче
В головах чорну журу?
Що неоднораз гетьмани ледачі
Будуть купляти за волю козачу
Власть скоробреху над братом незрячим
Самі ж сліпими помруть?

Може, зачули і піші, й комонні,
Музику срібну софіївських дзвонів,
І над майданом в людському полоні
Хмелів універсал?
Може, війнула їм воля озонно,
Як обнялось Запоріжжя із Доном?
Може, прозріли, як вітер червоно
В їх корогвах воскресав?

Може, уздріли, як беркут двокльовий
Хиžo видзьобував літери з мови
Перед оспалим царем?
Як на перестрах панкам безголовим
Виріс Максим із ярів сивобрових,
Довбуш і Кармель зійшлися на слові:
"Корінь і дух наш не вмре!"

— І не вмирав! —

на горі височенній

Миру і людям явився Шевченко,
Сам — як гора вікова.

— Нет, он не умер! — повстав

Чернишевський.

— Зује! — Міцкевич вознісся до черні.

Били їх думи

у дзвони свячені

Спільно,

хоч різні — слова.

...Все те ще буде.

А нині при зброї

Мовчки виходять до першого бою

На перехрестя меча.

Ранок розсунув твердою рукою

Влади запраглось? А що йому влада,
Як поза владою — підступ і зрада?
Слави? Так ліпше триматись позаду,
Ніж наразитись на дрюк.

Ну, то яка ж тоді, врешті, принада
Кличе його на цю кручу баладну,
Де через мить йому в головах сяде
Чорний од голоду крук?

От він поправив шаблюку затяту
З написом давнім: "За землю і матір".
Ось він торкнув під вбранням небагатим
Сіру торбинку, а в ній:
Дрібку золи із дідівської хати,
Грудку з могили полеглого брата...
Дзенькнула кобза на вітрі чубатім
В тиші, мов крига, німій.

От і усе,
що взяли із собою
Піші й комонні на поле двобою:
Землю і попіл великого болю,
Пісню, отчизну і честь.

Так, узяли вони, сину, з собою
В с е,
аби стати самими собою
На придніпровському полі двобою —
П і с н ю,
О т ч и з н у
І ч е с т ь.
Дрібку золи із дідівської хати,
Грудку з могили убитого брата,
Кобзу, щоб з піснею легше вмирати, —
Вмерти ж було їм за що!

* * *

...От і згорнулась дорога в сторінку,
От ми й вернули в двадцяте сторіччя,
Звідки почавсь перегон.
Далі вже сам поганяй, чоловіче.

Тільки ж востаннє тебе заклинаю:
— О, не купиць на шаблях і малинових дзвонах,
На бунчуках не купиць!
Шабля була лиш продовженням руху руки,
Січ — лише цятка на карті історії,
І коли б тільки в них була правда, —
Нині хіба що музеї про нас пам'ятали б.
На терезах історичних хто переважить:
Вишенський чи Северин Наливайко,
Січ вулканічна чи Академія тиха?
Шаблю не раз вибивали із рук —
Дух же струмів через серце по звивинах мозку,
І пробивався з-під пальців на полотно,
В глеках дудів, у формулах криливсь Кибальчича,
Гнівом кипів у книжках захалявних...
Тільки ж дивись:
О, не купиць за Пам'ять — хай і велику! —
майбутнє,

Як, бувало, товариш значковий
Купляв безкомонних сіром,
Аби вони кров'ю своєю славу йому добували.
Там, де торгівлею пахне, згадувать славу — гріх.
О не забудь: живемо не для пам'яті. Свята в тому
правда!

Але ж без пам'яті навіть трава не росте —
Ні після, ні до...

VI

Відкопитило. Стихло.

Отямивсь... на кручі Дніпра.
Чорний меч обеліска. Правічний вогонь, як знамено.
Ой висока гора! О, найвища на світі гора,
Де лежать імена під єдиним ім'ям: "Безіменні".

А вже з тої гори, що зросла на мовчанні могил,
Стало видко мені, мов з польоту космічного птаха:
Піраміди Єгипту, полтавського жита стоги,
Королеву англійську і древню прабабу Домаху.

Вже трава забуття розкошує на межах війни.
Заздрять подвигам давнім
повоєнної метрики діти.

Часом зиркнуть суворо батьки на синівські штани:
— Ну, вже й молодь пішла. І куди воно, зрештою,
дійде?

Не карайтеся, батьки, не марнуйте задарма себе:
Мир вподобав берет, приховавши до часу пілотку.
Пригадайте, як з кльошу ви миттю вдяглись у "хабе",
У найвужчі на світі холоші, узяті війною в обмотки.

Але як ви себе утверждали на Віслі й Дніпрі,
Як злітали у космос на підло мінованих луках, —
Аж сивіли батьки і молились на вас матері,
І діди при ракетах себе впізнавали в онуках!..

О, найвища гора!

Мають ймення береза і клен.

Хто ж придумав, скажіть: "Безіменні могили"?!
Пам'ятаймо, живі, що ми носимо двоє імен:
Материнське

й одного із тих, що собою за нас заплатили...

День стає до роботи. Формується важко бетон,
Інвалід зазива перехожих до бочки із квасом.
Троє хлопців, завдавши на плечі недоспаний сон,
Загубились між хлопців звичайних у модних техасах.

Чи помітили їх? Хто помітив, а хто й поминув.
Троє склали валізи (дружини схилились в зажурі);
І погідного дня опустились в дим долину,
Що пливе над майданом далекого Байконура.

А одного дня на хиткому полотні телевізорів
Проступили з космічної мли обличчя трьох мужів.
Тоді одразу ж розсунулися стіни будинків,
І на місці багатьох виріс єдиний будинок,
Що зібрав під своїм дахом усіх нас.
Так буває в мить великого торжества чи... горя.

І тоді кожен з нас
Вознісся на таку височінь людського духу,
Звідки вже й вічністю віє.
І було нам радісно і водночас — тривожно.

(Пам'ятаю: отак ми дивились у небо війни,
Де маленькі ЯКи тримали бій
Із вгодованими "хейнкелями".
О, як молилися ми на малесенькі ЯКи!)

Стали вони на очах всього світу.
Стало їх видно на тисячоліття
Нам і народам чужим.
Що вони думали в мить оту світлу
Перед причасним колом орбіти
Троє мужів, що одвагою злиті,
На байконурській межі?

— Смерть у польоті оцінять онуки.
Смерть між курей прокленуть із розпуки,
Ще й засміє очерет.
Чуєте, лицарі світла й науки?
То вибирайте: вам карти у руки.
— Вибрали, часе... вперед.

На Дніпровій горі посивів од зажури граніт,
Похилився знаменом вогонь у жертovníку хмуρο,
Як записував час у високій Кремлівській стіні
Три — мов постріли в смерть! —
опечалені квітами урни.

О, висока гора! Мають ім'я береза і клен.
Хто ж придумав, скажіть: "Безіменні могили"?!
Пам'ятаймо! Однині ми носимо двоє імен:
Материнське
й одного із трьох, що наш поступ увись оплатили!

Троє впало, не здавши обов'язку висоти
На космічнім, змінованім тайнами бойовищі.
Три зорі освітило заховані тьмою мости,
Щоби людство себе підняло на три сходини вище.

Це вже Долею суджено: рух — наш довічний ватаг
На волах, на коні, на крилі і в космічній ракеті.
І на цій висхідній є лиш спалахи перевантаг,
І немає на цій висхідній традиційної смерті.

Дарувала нам щастя природа — зелений наш бог! —
Вічну тугу по небу і мислі вразливу зернину.
І відтоді щодня нам оплачувать радісний борг,
Утверждаючи поступом ім'я високе — Л ю д и н а.

На шаблях і в піснях, в колоскові, у "соб і цабе",
У Відродженні, в дітях, у космосі і хлібині, —
Утверждаючи потом і чесною кров'ю себе,
Відробляєм щомиті природою дане — Л ю д и н а.

Спільно, браття, на весла і поступ наш спробуй —
спини!

Поодинці ж, братове, застрянемо й на перелазі...
Трудний іспит на дружбу ми склали під дулом війни,
І найвищу оцінку нам виставив світ на рейхстазі.

Все минуще, братове: комори, воли і тини,
Срібляки і червінці.

Одне неминуще, як міра:
Чисте золото братства, якому не скласти ціни,
І не вимінять нишком за колір волосся чи шкіри...

На Дніпровій горі гей одкрився ж мені неокрай:
Я відчув себе жолудем вічного древа планети.
І кивав мені з пам'яті схвально

несмертний Мамай,
Опираючись спиною в стовбур нової ракети.

* * *

Освітила мені пам'ять Долю з долу до вершка.
Я на повен зріст, мов явір, в сивій пам'яті стою.
Ах, красиво так стояти! Але ж треба далі йти,
Щоб із довгого стояння не завівся перестій.

Але звідки мені знати: я стою, а чи іду,
Коли буду в чистім полі я один чи... як один?
В друзях я, немов у люстрі, пізнаю себе і рух,
Да святиться та година, коли друзі обіруч!

От чому гукнув Лонгфелло я крізь пам'ять і літа:
"Ти пірогу Гайявати завертай у мій Дніпро!"
І дивлюсь: пливе пірога! Отже, мій Дніпро тече!
Тільки так і утверждаюсь у собі і в рухові.

От чому гукаю гучно на чотири сторони:
"А скажіть, братове-друзі, ви мене впізнаєте?"
"Україна", — лунить з Волги. "Україна", — із Кури.
Лиш тоді себе і чуєш, коли друзі обіруч.

...Славтесь, пращури, вовіки — да святиться ваша
кров,
Що скропила Дике поле, коб утвердити с е б е!
Не лише себе — для себе. (Бо як я — за себе лиш,
Хто ж тоді за мене стане, коли смерть оголить меч?!)

Вберегти себе для світу — то для друга вберегти.
Слава матерям, що в муках н а с народжують у н а с
Для товариша, для брата, для берези і верби.
Олександра — для Тараса і Адама — для Шота.

"Так", — сказав мені Уїтмен листям тихої трави,
Що росте на...
четвертому поверсі
У великому древньому городі.
"Так", — сказав мені Уїтмен листям тихої трави,
Що росте в моєму серці. Ще сказав: "Послухай
землю".

Чую:
Десь назустріч коневі виходить далекий праправнук.
Да святиться правиця його,
що в море братерства впада!

1972

РУХ

I

Це долею так накреслено,
Що все життя на колесах ми.
Вагони годин хитаються,
Та станції все минаються,
Як мода на модні куплети
І на Робертіно Лоретті,
Як мода на давні висліди,
В селі — на жакети плисові,
На звивисту лінію істини,
І навіть на чорта лисого.

Вагони декад хитаються,
А станції все минаються,
Як мода на френчі потерті,
На смертне і на безсмертне,
На кльоші і мокасини,
На кок-сагиз і кетову,
На духа, отця і сина,
І навіть на вбивцю Кеннеді.

Вагони віків хитаються,
А моди усе міняються...
А що ж тоді залишається?
— Земля. —

Та якось мені стрівсь чоловік
Дивовижно непевних розмірів.
Індивідуум непевного кольору,
Невідомої конституції.
(То я кинувся в антропологию,
Познайомився з кроманьйонцями
І поручкався з синантропами,
З усіма сучасними расами,

А подібних йому не знайшов.)

А було це черленого літа
На весілі землі й зела.
Під зеленим знаменом жита
Зачепилівка в сонце пливла.

Наша хата стояла скупана
Усіма на світі дощами,
Не звойована і не куплена,
А поставлена ще дідами.

(Правда, мода, мов козир-дівчина,
І до нас війнула спідницею:
Перекрили її черепицею,
Ще й антеною те засвідчили).

День стояв, як налита чара
Медом сонця — хоч лий на хліб.
Збожеволівши од нектару,
Бджоли падали в улики з лип.

Все було таке допотопне,
І таке молоде і пружне —
Навіть чулося, як картопля
Наливалась в землі округло.

Все було таке предметно зримає,
Водночас — ілюзорно бентежне,
Навіть небо й земля — у риму,
Хоч обое і протилежність.

Так спліталось тонко й лагідно
Все на світі у дивній злагоді,
Що зурміло ритмічно жито:
"Жити".

І мовчала ритмічно трава:
"Жива".

Навіть мудрі статечні дуби
Басили: "Люби".

Все було таке соковите,
Повнокровне, плотське і вічне,
Навіть цвинтар — кінець орбіти —
Не наводив на жах містичний.

Там знайшли собі гавань довічно надійну
Всі, хто викінчив коло хрестоматійно.

Хто грішив — тим давно простили,
Хто добро робив — не забули.
Постелили землю і землю вкрили,
В головах поставити не забули:
Тим — хреста, антипод півкулі,
Тим — зорю із нової жерсті.
Спочивають собі поважно:
Під хрестами — своєю смертю
(Переважно),
Під зірками — од вражої кулі
(Переважно).

Відробили, як личить, зміну
І здали часову машину.
Лиш на давніх пожовклих знімках
Образи свої
Полишили:
Голомозі, руді, щербаті,
Кучеряві і круглолиці,
Простодушні і хитруваті,
Принципові і без позицій.
Де вже їх не носила доля,
На яких не спиняла квадратах, —
А прибились до рідного поля
На своїй землі спочивати.
Не звойованій і не купленій,
Не позиченій під жалі,
А дідівською вірою скупаній,
На своїй-таки
на землі.

День вином голубим наливається,
Хто помер, то, їй-право, кається.

II

Отакої веселої днини
Я й зустрів того чоловіка.
Індивідуум непевного кольору,
Невідомої конституції.
Він стояв на пісному белебні,
Щоб усім його видко було,
Головою сягав попід хмари,
Під ногами курився пісок.

Щось у ньому було непевне,
Нетривке, непостійне, як Майя*.
Безтілесний, гіпертрофований,
На людину не схожий і схожий.

Так, скажімо, як схема яблука
Буде схожа на яблуко справжнє.
Розгубивсь я, щоправда, не дуже
(Бо чого не бува у наш час!)

І спитав, як ведеться здавна:
— Хто ви, звідки, і як зоветесь? —
Щось в його організмі непевному
Зарипіло і сухо заклацало,
Потім раптом волого забулькало.

Дожувавши тугий помідор
Із мого ж таки городу,
Витер хмарою пальці од сала,
Котрим мати моя сердобольна
Пригостила його з дороги;
Доцідивши гранчак первака,
Він занюхав скоринкою хліба,
(Дід Семен компанійський у мене!),
Одригнув і потягся, мов кіт,
І таке він сказав:
— Я — громадянин планети Земля.

* В індійській міфології — богиня обману, уособлення ілюзії. Санскритське — марево, міраж, ілюзія.

— Ну, звичайно, ми всі живемо на Землі.
Але, як би це вам сказати,
Я не маю на думці корів...
Десь, напевне, у вас є хата,
Чи квартира, чи, врешті, курінь?
У якомусь селі чи місті
Жде не дждеться мати сина?
Ах, не жде...

Ну, хоча б пуповина
Залишилась у певнім місці?
Теж нема...

Ну, тоді хоча б назву
Пригадайте завулка чи стріту,
Або пісню, або хоч казку,
Якщо вас не цікавить стріха!

Щось в його організмі непевному
Зарипіло і сухо заклацало,
Потім раптом волого забулькало...
Анемічна і вельми прозора,
Стала шкіра його зелена.
Губи жовтою фарбою люті
Узялися нараз,

і між ними
Процідилася жовч віків:

— Ах, ці стріхи та, ах, ці вишеньки,
Ах, ця бариня-гопачок!
Осточортіли, яко вишивки
Прапрабабиних сорочок!

Досі носяться з пуповиною,
Хутірський придбавши склероз:
Ті — "під вербами та калиною",
Ті — "под сенью белых берез".

Ця обмеженість території —
Колодковий консерватизм!
Черепок знайшли —
"Ах, історія!"

Із сучасного матеріалу,
Що просвічувався навиліт.
І похитувались ритмічно,
Мов колись очерет під Херсоном,
І співали собі в унісон
Безтілесно віскозним дискантом:
"У Австралії дикунській
Кенгуру — природи ребус —
Носять діток в ридикюлях.
А ми їздимо в тролейбусах.

В неймовірно жовтих преріях
Ходять юні антилопи.
Нам би теж в рахунок премії
Хоч одну на всю Європу.

А на чорта антилопа нам,
Коли десь в пустелях Африки
Вчені й досі не розчовпають
Пірамідну каліграфію?

Боже наш, над світом збратаним
Спільне сонце вже запущено,
А ми мусим розбиратися
Де Шевченкове, де Пушкіна!

Так усе в житті ускладнити,
Сплутать, як архів у шафі?!
Вже давно пора б розгладити
Карту, зморщену ландшафтом,

Щоб земля, як стіл, просилася
Під гравця в більярдну партію,
А нам весело котилося:
Ubi bene, ibi patria!*

Наші мізки так заорані —
Чи не годі засівати їх?!
Все, що треба, знають органи,
То на біса й нам ще знати?"

* Де добре, там і вітчизна (лат.).

"Еге, — я подумав собі, —
То це вже далеко від жартів
І зовсім близько... до ручки.
Коли б то ще соло! А хор
На думку громадську тягне.
То ліпше пристати на формулу
Численних женеvських комісій:
Відкласти розмову "на грані"
На тисяча-енне засідання".

І вже було й рота розкрив,
Як щось мене нагло спинило,
І дивне, і незвичайне,
Якесь надчуття.

І серце
Заскімлило глухо, по-вовчи.
І тяжко, і тоскно стало,
Тривога якась зависла,
Незрима і всепоглинаюча.
А звідки? А де воно?

Хто зна.

Бо день — голубий-голубий —
Стояв, як налита чара.

Ш

Поглянув на південь — прозорість.
На схід і на північ — блакить.
На захід метнувся зором,
На захід я глянув — і зблід:
Бо там, на обвугленім тлі,
Громадилися хмари подерті,
Погрожуючи Землі
Холодною

кригою

смерті.

І звідти, мов з льоху, тягло
Отерплим морозом краху.
Ревло,

насувалось,

брело

В рипучо-коричневих
крагах.

"Біда", — стугоніли гаї,
До серця пронизані жахом.
І, гнізда лишивши свої,
К землі пригорталися птахи.

І от в о н о раптом змело
Крихку перетинку тиші.
Оформилось, і заревло,
І вирвалося,
і вийшло.

І все зрозуміло,
усе —
Від кореня і до крокви, —
Що небо на землю несе
Нещадну мету катастрофи.

Згадалось: таке вже було —
Холодне і білоброве.
Той досвід сплатить довелось
Валютою чистої крові.

Я знав,
що коли плисти
І далі без руху, як досі,
То нікому буде сплатить
Удруге останній мій досвід.

— Пора! — стугоніли бори.
— Пора! — мене кликала хата.
— Пора! — трепетали птахи.
— Час! — сухо докінчив Час. —
Твоя позиція вільна.

Але все ж перед тим, як рушати,
Я ще встиг зоддалік гукнути:
— Що ж, Всесвітній Громадянине,
То рятуйте свою Планету! —
І ступив на межу роковану,

Де в о н о почина...

Почалося:

Вдарило! Громом торохнуло,
Стиснуло звідусіль.
З першого ж разу — сейсмографи
Мовчки пішли на утиль.

Вдруге — нечуваним креном
Землю звело, мов коня:
Вибуццями антени,
Як в листопаді стерня.

Втретє — пішла блискавиця
Люто мечем лискучим,
З хати зняло черепицю,
Ніби на щуці луску.

Вся бутафорія цивілізації
Першою вибрала капітуляцію.
На лінію бою,
роздерши обачність на грудях,
Виходили з'єднанням фронтом
дерева і люди.

Било воно не даремно
В груди борів,
руде.
Знало: як звалить дерева,
Легше зламати людей.

В темній своїй озлобі
Кидалося на бій.
Жахно тріщали суглоби
Ще запорозьких дубів.
Падали люди, падали —
Землю свою не зрадили.
Падали, неупокорені,
Землю тримали в коренях.

На цілому світі єдині,
під небом, на шмаття подертім,

Лежали на судному полі,
обнявшись, — Людина і Дерево.
Руками й корінням навечно
зчепились вони в скорботі.
Хіба що тоді їх розняти,
як землю навпіл розколоти.
І, може, тому тільки Землю
несила розлущить бурі,
Що сплетені руки й корені
були їй за арматуру.
І, відчувши, що вже
не зломити йому живих,
в о н о хитро задумало,
підлий обхід через цвинтар.

Покотило навально —
орда за ордою із гиком,
жовта курява встала
йому тріумфальним стовпом.
Закрутилося дико
і... нагло спинилось в о н о ,
бо на місці могил
стали чорні квадрати окопів.

Там тримали плацдарм
оборонці усіх колін.
Із шаблями й пиццалями,
з кремінними рушницями...
Трилінійки іржаві,
маузер комісарський...
Мінометна плита
з не забутої ще війни...
Щось зломалося в н ь о м у ,
і очі полізли з орбіт:
справді страшно,
як мертві беруться до зброї!

...Стихло раптом. І спало. І одягло.
Одкотилось. Зів'яло.

Дощ...
Дивний дощ. Голубий.

Шелестів, як плакат, і, здається, кричав,
чи погрожував, чи виголошував щось,
але що — і нечутно, й не зрозуміло.
проходили наскрізь метал і дерева,
мов крізь Майю.
Аж нарешті йог
потягло, затягло,
понесло за опуклу дугу виднокола.
Хто зна, може, й повернеться...
Певне ж, повернеться
осідлавши одну із течій —
пряму чи з підтекстом.
І подумалось... Але хіба
має значення те,
що подумалось раптом?
Тихше... тихше... Десь перший
народжувавсь рух. То бджола
вже зурмить на прибитій морозом квітці.

Зачинається порух в столоченім житі:
"Жити".
Ворухнулася спечена вітром трава:
"Жива".
Прохрипіли розчахнуті громом дуби:
"Люби".
І спліталось тонко й лагідно
все на світі у дивній злагоді.
І ти,
що мені дарувала сина,
десь знайшла між уламків шматок гребінця
і, закинувши руки в синцях і попелі,
якось так по-жіночому м'яко і неповторно
розчесала прибите морозом волосся.
Ти не знаєш іще, що волосся твоє,
тьмяно-тьмяве, як ніч, стало біле
до болю в моїх очах.
Я про це не скажу тобі,
сиве кохання моє.
І мені ти не скажеш,
хоч я вже давно побачив
в юнім дзеркалі древніх твоїх очей,

що волосся моє
стало біле до болю в твоїх зіницях.
І не буде печалі:
ми просто Землі віддали
її колір правічний,
а вона віддала нам
своє найдорожче —
с і л ь .

1972

УРОК

I

Якось брів я звільна полем,
весь заглиблений у себе.
Поле тихо, ніби лебідь,
що на осінь відлюбив.
Та й не згледівсь,
як уплив я
в голубу тональність неба.
В пролісковій темі неба
всесвіт дихав голубим.

Став блакитним, наче голуб
із небесної купелі.
Став я зовсім невагомий,
ніби вечорова тінь.
Все минуле проминуло
спраглим видивом пустелі,
все моє сумне й веселе
облетіло в голубінь.

Десь у мене за плечима
місто м'яві сни бороло:
важко чахкали заводи,
тонко звискував метал.
Там без лагідних півтонів
кут вривавсь раптово в коло,
коло різко розгиналось
в прямовисну магістраль.

Думав я, що все на світі
тонко з'єднане у сутнім:
все на світі творить в зладі
неперервний колобіг.

Думалось:

коли б не знав я
мову міста прямокутну,
то округлу тишу поля
вже пізнати б я не зміг.

Ще подумалося: в гromі
молодих прокатних станів,
у засмаглих дужих буднях,
в пропотілих сорочках
місто творить тишу поля
ув оправі філігранній,
носить ніжність, як дитину,
на своїх важких руках.

Дунав я, що в кожному серці
є сьогодні, вчора й завтра.
Є минуле і сучасне,
перевтом гіркий вантаж.
Дунав: от би відшукати
місто на учнівській карті,
щоб те місто мало тихий,
акварельний антураж.

От Венеція, скажімо,
голуба, немов гондола,
а чи Ріо-де-Жанейро,
як гарячий помаранч.
От би з'їхати з піраміди,
як в дитинстві, — із стодоли
прямо в казку,
проминувши
суету, і сміх, і плач.
От лягти б на дикім пляжі,
як Адам один, без Єви,
і, забувшись, наслухати,
як осінньо спить Париж.
Чи, обнявши стан гітари,
завернути в... Крагуєваць.
(Стій! Я ж думав — до Мадріда...

Крагуєваць? Що це й звідки?
Я вас не просив у вірш!)

Чи лягти під крону лавра,
вічного, як слава, древа...

"Кр-рагуєваць!" —

знову різко

полоснуло, ніби ніж.

"Кр-рагуєваць!" —

ніби черга

автоматна.

(Кар-ркнув вор-рон. Хр-руснув че-р-реп.
...Р-розколовся вірш).

Пам'ять блима, наче ватра...
Де це? Де це? Де ж це? Де?!
Карту... Карту! Дайте кар-рту!!!
Серце, тихше. Тихше, серце!
(Автомат — у центр грудей).

Цвинтар... парти... цвинтар... парти...
Карта:

Париж, Афіни, Белград...

Кр-ра-гу-є-ваць.

Ю г о с л а в і я

(Будьте ж прокляті ви, карти! І той...

день).

Поховали без оркестрів.
Пульс востаннє дзьобом: тук...
(Ах, маестро. О, маестро!
Та маестр-ро, дайте ж звук!)

Тихше. Тиша кане в камінь.
В тиші — зламане крило.
Все ж забуте під роками,
Все ж травною поросло.
Що ж ти тягнешся руками
До мого серця, пам'ять?
Все ж минуло, все опало,
Все ж травною поросло.
Тридцять років одмінилось.

Скільки згадувати можна?
Оновилось покоління,
возродивсь втридцятье світ.
Вже сини нащадків носять,
як знамена переможні.
"Ви од пам'яті, — хтось хлипа, —
хоч онука вбережить".
...Може, й справді: хай та пам'ять
в нашім серці відболить?

II

Син прийшов із школи.
Гучно полетів портфель під стіл.
Перед люстром окрутнувся.
Скоса зиркнув у вікно.
За балкон комусь петитом
таємниче засвистів.
Став нівроку. Чуб — на плечі.
Джинси, списані з кіно.
Я сказав педагогічно:
"Прибери портфель на стіл".
Він ліниво нахилився, буркнув: "Ну, почавсь
урок"
"Пробачай мені, шановний,
але перше, ніж свистіть,
Ти б нам з матір'ю повідав,
як з оцінками, синок?"
Він скривився: "Ат, набридло,
Я ж казав, що все гаразд".
Я нахмурились традиційно:
"Ти б, шановний, тон змінив,
Це тобі не в класі, хлопче, —
нагадаю в котрий раз.
Я тобі не однокашник..."
"Добре, тату. Зрозумів".

Сірі очі. Білобровий. Вже під носом — перша
тінь.
(Інтересно: цілувався? Я ж у восьмим...
Ат, було).

"Знаєш, цей географ, тату..."

"Ти мені ці речі кинь!"

"Ця історичка..."

"Ти знову за своє, мені на зло?!"

(А підтекстом, підсвідомо
через пам'ять, мов кризь мрево:
"К р а г у є в а ц ь".

Як вони тоді сиділи:
Парами, а чи по троє?
Про війну Столітню вчили
А чи про падіння Трої?

Чи й вони, як ми, на парті
Імена свої лишали?
А можливо, що по карті
Короля свого шукали?..)

Я сказав йому повчально:
"Географію завжди
Треба, сину, добре знати:
вчення — світ, невчення — тьма".
Посміхнувся він скептично,
гумку пожував: "Зажди.
То колись, у ваші літа...
Зараз білих плям нема.
Взяв собі квиток у касі,
і лети, а хочеш: їдь".

Я постукав пальцем строго:

"Слухай, хлопче, і мовчи.

(Боже, як йому, напевне, я повчаннями набрид!)

А історію, — натиснув, — особливо, сину, вчи".

"Що ж, — зітхнув, — ти завше правий: роки, досвід
і т. ін.

Але все ж дозвольте, врешті, вам запитання одне.
Тільки: цур! На цей раз, батьку, йде розмова двох
мужчин.

Я уже давно дорослий. Ти прогавив десь мене".

До паска потягся звично...

і від подиву осів:

Вперше я помітив раптом, що ми зростом нарівні.

Господи, коли ж це сталося?

Певне, й справді я осліп:

Він уже дорослий зовсім!

Хто ж простить мене мені?!

"Слухаю, — сказав я хрипло. —

Викладай усе, як є".

"Треба знать усе, ти кажеш. А задумайсь-но на мент:

От історія, скажімо.

Що вона м е н і дає?

Ну, було щось. Ну, минуло.

А життя ж іде вперед!

От розсудимо тверезо:

раз б у л о, то вже н е м а?

А коли нема,

що з того: сталося воно чи ні?

Зараз, тату, космос кличе.

Там проблем у мене тьма.

Ну, яке ракеті діло,

що було в старовині?!

Чи були троянські війни,

чи тих воєн не було б,

Все одно злетить ракета,

бо в моїх руках ключі.

Ти пробач, що викладаю

я своєю

програму в лоб

І, коли я помиляюсь,

доведи, а не кричи".

* * *

Все довкруг, як мусить бути:

входить вечір, мерхне даль.

Зійде сонце. Зайде сонце.

А затим настане ніч.

Як банально! Як прекрасно
все округлено в спіраль
гармонійно:

так було вже
тисячу тисячоріч.

О стрункий світопорядок —
чергування вічний плин!
Все так мудро у природі:
день — за ніччю, ніч — за днем.
Батько, роль свою скінчивши,
відає нащадкам кін.
Все минає, проминає:
день — за ніччю, ніч — за днем.
Ідеальний ритм природи:
батько вбитий,

я — живу.

Ах, який світопорядок:
ну, поплакав — і забудь.
О жорстокий ритм природи:
вбиті

падають в траву!

О зміїна мудрість кола:
ну, поплакав — і забудь.

Що ж ти тягнешся руками
до мого серця, пам'ять?
Все ж минуло, все опало,
все ж травою поросло!
"Може, сину, й не було?"
"Може, й не було.
А... ти про що?"

III

"Та... просто згадалось. Стривай, а яке сьогодні
число?"

"Ха! — соковито зареготав. — Не іронізуй, батьку:
двадцятье жовтня.

Ти ж завтра іменинник".

"Хо-го! — відгукнувся я у його стилі. — Все ж хоч
одну дату
ти таки пам'ятаєш. А ще кажеш: до чого мені та
історія!"

"Отаким, старий, ти мені подобаєшся... в гуморі".

"Ну, ще б пак! Завтра ж я народився. Власне, в ніч
з 20 на 21 жовтня 1935 року".

"Оце точність! Ану, загляньмо в календар: о котрій
там
сходило і заходило сонце? В життєписі великих кожна
деталь — на вагу золота", — він потягся до календаря,
веселий і нахабно юний.

"Не треба..." — перепинив я йому руку.

Ліниво знизав плечима:

"А то чому?"

"Там... кров".

"Та ти що-о?! — відсахнувся од мене ошелешено. —
Яка... кров? Де? Нічого не розумію".

"Зараз поясню, сину... документально: "В ніч з 20 на
21 жовтня 1941 року карателі під орудою майора
Кеніга
вдерлися в містечко Крагуєваць і розстріляли сім
тисяч
чоловік. Серед них — триста гімназистів. Їх вели
на смерть
покласно, на чолі з учителями...".

"А де цей... Крагуєваць?"

"В Сербії. За сорок верст від Белграда, сину. А ти
кажеш:
що мені та географія".

"Ну, до чого ж тут географія! Не про це зараз...
Я просто
хочу сказати: це ж випадковий збіг і то лише в днях.
Ти ж
народився за шість літ до... цього".

"Е, ні, сину, у цьому світі — ти ж учив — усе
зв'язано:
причина — наслідок, день і ніч, народження й смерть,
куля
і вказівний палець. День мого народження, як і ніч
смерті

Крагуєваця, увійшли у вічний колобіг народжень
і смертей,
ставши клітинами світобудови. Ніщо не зникає
в цьому
світі, сину. Закон збереження матерії і... пам'яті.
Придивися
пильніше: на моїй сорочці — кров".
"Облиш, тату! Це вже... містика. Мені страшно, тату".

IV

"Не бійся. То Пам'ять стає при свічі.
Он тіні якісь ворухнулись вночі.
І жахом дихнула руда каламуть.
І чоботи з ночі, як фатум, ідуть.

Немає облич. Тільки вишкір зубів.
Та усміх кривий на арійській губі.
Стискається коло, як зашморг, ривком..."
"О тату! То ж вітер гуде за вікном".

"Ось Кеніг підносить правицю:

"Moment!"

У компасі стрілка дзвенить, як стилет.
І карта тремтить, як в Освенцімі плац.
І око свинцеве — на Крагуєваць".
"О тату, це просто здалося тобі:
То гнутья дерева в осінній журбі".

Педантичний арієць (в пунктуальності —
теж своя грація)
З чисто прусською точністю зводить
дітей із-за парт.
І в колонах по троє веде ("Liebe Kinder!"
Дистанцію").

Акуратно
покласно на цвинтар,
в сумний
листопад.

* Любі діти! (Нім.)

"Ідуть, як до школи. В портфелях —
книжки.

Сніданки завбачно поклали батьки.
І зошит в клітинку на перший урок.
І вчитель суворо вирівнює крок.
Над свіжими ямами — глина руда..."
"О тату, не треба! То ж лист опада".

"Шість тисяч сімсот вже врастають у ґрунт.
А триста... на цвинтар покласно ідуть.
Географ, немов на уроці, сказав:
"А зараз ви бачите гору Триглав".
І важко плечем ворухнула гора:
"Вбивають людей, та народ
не вмира".

Історик старий повернувся до дітей:
"А зараз ви Косовим полем йдете.
Тут пращурів наших, обагривши схід,
косив ятаганом султан Баязід".
І важко плечем ворухнула гора:
"Вбивають людей, та народ
не вмира".

А триста по Сербії мовчки грядуть...

"О тату, то ж гуси у небі пливуть".

"Зірвавши мости, як бинти із грудей,
метається Тиса: "Куди ж ви... дітей,
куди ж ведете ви невинних дітей?"
...Невинних дітей?!

Комендант Яновського табору (це недалеко, у Львові, сину), штурмфюрер Густав Вільгауз у спортивному азарті стріляв із автомата з балкона канцелярії у в'язнів, що працювали в майстернях, потім передавав автомат своїй дружині, і вона теж стріляла. Інколи, аби потішити дев'ятирічну доньку, Вільгауз примушовав підкидати в повітря 2 — 4-річних дітей і стріляв у них. Донечка плескала в долоньки (боже, яка невинність!) і кричала: "Тату, ще, тату, ще!" — і він

стріляв. Відтоді, сину, коли я бачу на фресках Софії білокрилих янголят, мені хочеться запитати їх: "Ви часом... не з Яновського табору?"

Зірвавши мости, як бинти із грудей,
метається Тиса: "Куди ж ви... дітей?!"
...Фінал наближає рокована грань.
На каски рососою спадає туман.
І в цьому фіналі, як літера "Ф",
рядок починає руде галіфе.

Порядок для Кеніга — понад усе:
"Дистанцію, серби! Куди вас несе?!
Покласно, слов'яни! Учїться, скоти,
хоч зараз порядок і час берегти!"

І перша колона ступає на пруг..."
"О тату, я чую: змикається круг!"

Директор гімназії рветься на смерть:
"Пустить до дітей! Я ж учитель і серб!"

А Кеніг регоче: "Куди тобі? Weg!"
Ми цілим в майбутнє, ти ж —

Plusquamperfekt***.

Директор відрізав: "Ти знай свій урок:
Jedem das Seine***. У мене — урок.

Хлоп'ята! Лишилось нам кілька хвилин.
З усіх вам уроків я вибрав один.
Хай править нам цвинтар одиниці за клас:
І с т о р і я, діти, сьогодні у нас.
Сьогодні не гоже підносити рук..."
"О тату, я чую: змикається круг".

* Геть! (нім.)

** Давноминулий час (нім.).

*** Кожному своє (нім.).

"Оцінка єдина — для мене й для вас.
Її об'єктивно нам виставить час.
Тож перше: під оком холодним війни
уже ви не діти. Затямте, с и н и!
Уже ви не просто родинний оплот,
а в о ї н и, хлопці. За вами — н а р о д.
Судьба ваша вписана в святці коругв".
"О тату, я чую: змикається круг".

"Вам холодно, хлопці? Так завше було,
коли самотність студила чоло
і око свинцеве прискалював крук..."
"О тату, я чую: змикається круг".

"На кожному слові даю собі звіт:
у с і м було страшно липати цей світ.
Ба навіть героям найвищих орбіт,
і їм було жаль полишати білий світ.
О як їм хотілось гукнуть: "Промини!"
Так чом же, питаєш, герої вони?

На кожному слові даю собі звіт:
герої в собі відчували в е с ь с в і т.
І те відчуття їм ставало за щит:
хоч він упаде, так с т о я т и м е ж
с в і т!

Тож в Косовім полі султан Баязід
не просто на серба ішов, а на світ.
І кожен із сербів давав собі звіт:
хоч він упаде, та стоятиме ж світ.

Не треба, слов'яни, підносити рук..."
"О батьку, я чую — з а в е р ш и в с я
круг".

"Он Кеніг піднявсь на колонах чобіт,
в приціл назираючи вічність і мить.
І дума, що от він натисне курок
і крапкою кулі закінчить урок.
Нещасний! Чи він оддає собі звіт,
що ми впадемо, та стоятиме ж світ?!"

А Кеніг регоче: "Облиште слова!
Слова перед кулями, діду, — трава.
Я просто звезду автомат на живіт —
і в яму, старий, і тебе, і твій світ.
І це вам потвердять шість тисяч сімсот,
а він тут розводить про честь і народ!"

Учитель замислено глянув в zenit
і тихо сказав, а почув увесь світ:
"Як рід і Вітчизна — всього лиш слова,
то що вам говорять... Белград і Москва?
Майоре! А пам'ять в якому ряду?"
І Кеніг темніс ураз на виду:
"Старий, ти занадто далеко зайшов.
Зненавистю тхне від твоїх підшов.
Ти добре намацав, де в мене болить,
але не тобі нашу долю судить.
Історію звершую я і курок.
Ти, діду, почав. Я ж з а к і н ч у урок!"
І око холодне прискалив, мов крук...

"О батьку! Ти бачиш: я входжу в цей круг".

"Директор зітхнув: "Наша вічність сплива.
Хай першими стануть останні слова:
Братове! Нам вибив фатальний дзвінок.
Я вчив вас у п е р ш е творити свій крок.
Та знайте:

о с т а н н і й ваш крок на путі
не менше важливий, ніж перший,

в житті,

бо він увінчає спіраль, як виток,
з якого н а щ а д к и творитимуть крок
до істини з істин, якій не зітліть:
"Людина впаде, так стоятиме ж світ".

Слов'яни! Синочки... Мужайтесь... Пора.
Ми — смертні. Та знайте: народ не вмира!"
Соддати зловісно стоять, як мерці,
у Кеніга кров вигаса на лиці.
Вершина Триглав небозвід підпира

великої правди: "Народ не вмира".
Гримить над літами,
як доля, дзвінок:
то, сину, скінчившись,
почався урок.

Якось, сину, брів я полем,
весь заглиблений у себе.
Поле тихо, ніби лебідь,
що на осінь відлюбив.
Та й не згледівсь, як уплив я
в голубу тональність неба.
В пролісковій темі неба
всесвіт дихав голубим.
Дунав я, що в кожному серці
є сьогодні, вчора й завтра.
Є минуле і сучасне,
перевтом гіркий вантаж.
Дунав: от би відшукати
місто на учнівській карті,
щоб те місто мало тихий
акварельний антураж.

Дунав: є велике право
одпочити під лавром світу
всім, хто в тій війні жорстокій
ніс страждання на плечах.
Дунав: нам за всіх дісталось,
то нехай хоч наші діти
не зазнають навіть тіні,
навіть пам'яті меча.

Тільки ж все у цьому світі
тонко з'єднане у сутнім:
за непам'яттю онукам
скепсис зазира до віч.
І тоді для них могили —
просто плити прямокутні,
просто символи байдужі
проминулих віковіч.

Ти прости мені сьогодні
за урок жорстокий, сину,
Я поклав на твої плечі
пам'яті страшний вантаж.
Я боргів не правлю, сину.
Ти нічого нам не винен.
Боржники і кредитори —
то непевне діло, зваж.

Але ж пам'ять... Має пам'ять
зоставатись, як осердя.
Ми від неї, наче віги,
що вчувають корінь свій.
Пам'ять віри. Пам'ять роду.
Пам'ять прапора і серця.
Лиш за пам'яттю в людині
пізнає Людину світ.

Одягай модерні джинси...
Суть не в джинсах і чуприні.
Мила зрадить, друг полишить —
серце з туги заболить.
Та коли людину нагло
пам'ять світова покине,
можна з гиком й у візитці
рачки гнати в неоліт
чи ввігнати в серце чергу,
вперши автомат в живіт".

V

Став нівроку. Чуб — на плечі.

Джинси, списані з кіно.

Тільки щось нове з'явилося

у криницях сірих віч.

Щось поглибшало. Зболіло. Сіллю сипало на дно.

Десь далеко, за безжур'ям диха сивиною ніч.

"Слухай, батьку, — він доросло доторкнувсь мого

плеча.

Якось зовсім по-новому подививсь мені в лице, —
Чуєш, тату, до сьогодні я цього не помічав:
Як же ми з тобою... схожі!

Дерево і... деревце".

Пальцями торкнувсь волосся:

— Бач, а в тебе... сивина.

Як я довго йшов до тебе, заблукавшись десь... колись.
Крізь бездумність та байдужість,

через перший гріх вини

Аж на день твоїх народин в... Крагуєваці зійшлись.

Не тремти: я не зломлюся. Бачиш, я пішов у ріст.

Не стели мені солому на мулький і гострий брук.

Дай мені самому з болем упізнати болю зміст.

Ти не бійсь мене впустити у всесвітньовічний круг.

Хай ударить в крила вітер. Хай мороз мене січе.

Хай відчую, як у жилах кров твоя в мені тече.

Не спиши мене од бурі затулять своїм плечем:

маю ж я колись

майбутнє

взяти на своє плече!

Я тебе сьогодні вперше так побачив... аж болить.

Я себе сьогодні вперше по-новому пізнаю.

Щось мені під серцем, батьку, так пронизливо

дзвенить!

Чи не я то триста першим... в Крагуєваці стою?"

"Не треба, сину. Я не хотів цього. Мені страшно".

"Не бійся: то пам'ять стає при свічі.

Ти чуєш, як скиглять зловісно сичі?

Цей шерхіт... цей шелест надламаних крил...

То книги печально ростуть із могил.

Поранений Гете схилився, як віть:

"Wer reilet so spat durch Nacht und Wind?"*

* Перший рядок з балади Гете "Лісовий цар".

І Шіллер, вжахнувшись, кричить віддаля:
"То Кеніг підняв на багнет немовля!
О, де ж ми з тобою, Вольфгангу, були,
як націю нашу... на розстріл вели?!
Він може й простить нас, невичерпний світ,
та пам'ять, Вольфганг... чи вона ж нам простить?"
Ворушиться ґрунт... розверзається ґрунт!
То триста з дев'ятого круга встають.

(Поховали без оркестрів.
Пульс востаннє дзьобом — тук...
Ах, маестро. О маестро!
Та маестр-ро, дайте ж звук!!!

Вдарте, оркестри,
щоб крига на полюсі трісла,
громом страшним сколихніть в праоснові цей світ,
щоби ожив і сльозою людською умився
меморіально холодний лабрадорит!

Вбиті в Обухівці*,
спалені люто в Капріві**,
мертві з Хатині й Сонгмі,
із кривавих усюд,
встаньте із праху
в святому і праведнім гніві
на всепланетний суд!

Полеглі зітхнули: "Ми звершили суд.
Ви краще живим не давайте заснуть").

А триста грядуть на рокований пруг.
І я з ними входжу у вічності круг.
Учитель підняв, наче долю, дзвінок:
"Народи! Нас пам'ять зове на урок!"
Директор із учнями входить в граніт,

* О б у х і в к а — село на Полтавщині, що в роки війни зазнало трагічної долі Лідіце.

** К а п р і в і — село в Намібії, разом з мешканцями спалене південноафриканськими расистами.

І я серед них, о шістнадцяти літ.
І все, як тоді... Навіть глина руда.

— О сину, отямся — то ж лист опада.

І Кеніг курок ошаліло натис,
та вмер автомат, бо закінчився диск
у ніч, коли, зсунувши смерть на живіт,
стріляв у дітей, поціляючи світ.
А пам'ять гримить мені в скроні,

як ртуть:

"Ти владен простити, але — не забудь
записаний юною кров'ю урок:
з останнього кроку їх — перший твій

крок.

То правда свята, — ти даєш собі звіт, —
що діти впадуть, а стоятиме світ,
та маєш відчути плечем терезів,
що світ цей поважчав у триста разів.
Хай Кеніг своє відстріляв того дня,
а що, коли хтось йому диск поміня?"

Все у цьому світі, сину,
тонко з'єднане у сутнім.
Все в гармонії нещадній
вічний колобіг вершить.
Коли Кеніг у Сантьяго
диск новий вганяє люто,
то в Обухівці й Хатині
мертвим і живим болить".

"Все на цій планеті, батьку,
жорстоко з'єднане у суті!
Куля виліта осою
з пальця правої руки.
І коли "фантом" на джунглі
у піке заходить круто,
то у нас, як в сорок першим,
у хатах летять шибки.
Гримить мені пам'ять у серце, як ртуть:
"Ти владен простити, але — не забудь".

Беру, як меча, твою пам'ять до рук,
щоб зло не прокралось у вічності круг.

Спасибі, мій тату, тобі за урок..."
"Спасибі, мій сину, тобі за урок.
Я чую крізь плін, як останній мій крок
ввіходить у перший твій крок".

1975

ЗАКЛИНАННЯ ВОГНЮ

I

Заходить осінь в сутемінь борів.
Лукавий холод крадеться ласкаво.
Спадає лист, як проминуца слава,
Явивши неминуце стовбурів.

Стоїть висока тиша між отав,
Мов голубий нерукотворний витвір.
Замиславшись, на палець собі вітер
Незчувсь, як павутину насотав.

Прочах окріп гарячих жнивних справ.
Годинник не позиркує спідлоба.
Надходить час осмисліть хліборобу,
Що втратив на лану і що надбав.

Та вже і нас гукає ковила
Вертатися на землю з перелета:
У старовиннім сюртуці сонета
Пора поважних підсумків прийшла.

Притихла ритмів парубоцька гра.
Скував мороз вологих слів одлигу.
Писати строгим віршем Білу книгу
Прийшла пора.

Тепер на точну відстань одійти,
Щоб глянути на себе пильно збоку,
Пронизливо примружуючи око
В оцінці: хто є хто. І хто є ти.

Еге, мій брате... вишні одцвіли.
Вже під очима втома повилася,
І на чолі рішучим карбом часу
Різкі й глибокі борозни лягли.

Похолоділо геть на кружині.
Рясніше стало ліній на долоні.
І першим снігом притрусило скроні,
Якому вже не тануть по весні.

(Ах, сивина — перейденого слід!
Та чи завжди, як вчать колеги досі,
У ній одлунюється сріблом досвід?
А що — як попів марно зжитих літ?

Ачей, нелегко суд чинить собі?
Ото й воно!

Куди простіше, хлопче,
Судить когось, прибравшись уроче
У непорочні ризи голубі).

Улігся пил над обширами крес,
Де мчав я легковажно в перегоні.
Стоїть мій кінь на тихому припоні
І втомлено дожовує овес.

Так виден шлях од витоків увесь,
Немов розгілля власної долоні!..
Стоїть мій кінь на тихому припоні
І втомлено дожовує овес.

На вечір клонить. Тиша — ніби скло.
І чи в мені, чи в струнах павутиння
Рождається мелодія осіння
І м'яко на плече кладе крило:

Потоптали літо коні,
Притоптали
літо
коні,
Пролетіли коні повз воріт
Сивим степом
понад житом...
Одлунала сріблом литим
Малинова музика копит,

Залетіли вітром в серпень —
Тільки терен гірко стерпнув,
Тільки скрикнув болем жовтий лист.

Пролетіли
в перегоні...
Гей, куди ж ви, мої коні,
Та куди ж ви, коники мої?

Зачекайте: ще ж не вечір,
Ще ж у лет не кличе кречет,
Ще в гаях бунтують солов'ї!

Протрубили коні в просинь:
"Вже давно, козаче, осінь.
Подивись на кучері свої".

Та й розтали в оболоні...
Доторкнувсь знічев'я скроні:
Перебіг у пальцях морозець.

Це ж коли, з яких покосів
Так нечутно вийшла осінь?!
Відказала осінь: "Навпростець,
Яром-долом, похід жито,
З-за туману, через літо —
Та до тебе, хлопче, навпростець".

Обпекло, немов огниво...
Кінь стоїть, як біле диво.
"Що ж ти, коню? Де ж моє сідло?!"

Та хутчій на перегони,
Доки дзвонять срібні дзвони,
Доки слід морозом не взяло!

Вдарим, коню, попід жито,
Проминем з розгону літо —
Прямо в перше весняне зело!"

Посміхнулась осінь криво...
Клонить кінь печально гриву,
Головою втомлено хита:

"Щось ти квапишся, одначе.
А чи не забув, козаче,
Що воно ж давно не ті літа.

Як би ти не брав на бога,
Все одно твоя дорога —
Хоч-не-хоч — на осінь поверта.

Озирнись назад пильніше:
Вже проїхали ми більше,
Аніж полишилось нам доріг.

Височить гора в тумані.
Може статись, що й остання.
Так що нині квапитися гріх.

Перевір-но ліпш оружжя.
Підтягни мені підпругжя —
Буде важко брати сей поріг!

Перед тим як в путь рушати,
Варто передумать, брате,
Все, що ми проскочили колись,

Бо заноси молодечі
Вже чинить нам не до речі,
Та й часу, товаришу, в обріз.

Так що думай, та не скоро,
Як достойно взяти гору,
Щоб на посміх не скотитись вниз".

II

...А й справді, коню, вже пора не та.
Поважчало перо, що понад болем
Котилось часом перекотиполем,
Не озираючись на дні й літа.

А варто б озирнутись, далєбі,
Щоб жолудь — в дуб, стерня вернулась в
жито.

І встало з попелу усе прожите,
До витоку джерельця при горбі.

То як жилось?

Здається, не грішив.

Не крався поза спинами лукаво
І за ману скороминущу слави
Ні разу не зміняв товаришів.

Я з ними чесно порівну іспив
Весільний мед і поминальну чашу.
І вчився вкупі сповідати "наше" —
Закон нерозмежованих степів.

Брати мої по голоду й золі —
Війни священної законні діти!
Перед суворими очима світу
Ми не опустим очі до землі.

Бо маєм те, що твердість нам дає, —
Науку, над усі мудрішу й старшу:
Як світ радіє, ми говорим: "наше",
Як світ болить, берем собі: "моє".

Отак жилось.

Над гаманцем не прів.

І слава нам, охрещеним у криці,
Що не пішли молитись на червінці:
Негусто їх було у матерів.

Спасибі, мамо, що в голодний день
Ти, мов у казці, де дарують царства,
Передала єдине із багатства —
Найвищу пробу золотих пісень.

Та ще науку: не таїти зла,
Коли в сусідки, хоч яка вже клята,
Не доведи нас — загориться хата, —
Щоб хата моя скраю не була.

Отак живу.

Здається, без сум'ять.
Човном на чисту бистрину веслюю
І словом віри не менжую всує,
Бо гріх великий — серцем гендлювать.

Здається, все гаразд.
Чому ж, однак,
Якийсь непокій дихає у спину
Так, ніби на плечі моїм провини
Горить і не згоря залятий знак?

І як мороз напровесні сади, —
Він денно й нічно мою душу палить,
І зве суворо до бар'єра пам'ять
Обвинувальним свідком на суді.

І все частіше по стерні жене
Назад, в огонь, у сорок перший вперто, —
В зловісне літо, в сизе літо смерті,
У літо моє сьоме зве мене.

III

...Ми з матір'ю вертаємо в село
З невдалої утечі від тевтона:
Полуторка із нашої колони
Осіла на підстрелене крило.

Від Чутового до Санжар моїх —
Верстов із сотню. Тягнемо помалу.
Уже давно нас вдома поховали.
А ми йдемо... по смерті до живих.

Вже тридцять сім сплигло відтоді літ.
Чимало з пам'яті роки покрали.
Та видиво одне страшніш покари,
Як рана паскрізна, мені болить.
...Минули вдосвіта якесь село.
За вигоном котило поле вдалеч.
Безлюдний шлях.

Лиш, мов зелена галич,

За все на світі!

...Тоскний день зими.

О, як цинічно на промерзлій мжичці
Сміються квіти у вінках з ялиці!
Пригаслий шепіт бродить між людьми.

А я стою... Це я стою чи ні?
Лопати... Сніг... І чорна прірва ями.
І сумно світиться обличчя мами
З-під жовтої хустинки... у труні.

Було на весь непотріб дорогий
Сміялась: — Ет, не буде з баби дівка! —
А ця жовтенька ситцева хустинка
З усіх гостинців полюбила її.

Вона її на люди берегла.
І щось в очах світилося дитинне,
Коли зі сховку вносила хустину
І лагідно тулила до чола.

І хата щастям повнилась ущерть.
— Бач, угодив, — підходила до люстра. —
Така вже ловка. Бережу на люди.
Та ще — ти ж, сину, не лякайся —
на смерть.

А я сміявся:

— Хай... через сто літ! —

Хіба ж я знав, що вже давно, стражденна,
Вона ховала лютий біль од мене!
Хіба ж я знав, як тяжко їй болить?!

А коли й знав би, що б тоді вчинив
Супроти невмолимої хвороби,
Що косить маршала і хлібороба,
Не розібравши вислуг і чинів?

О, я б всі квіти скликав до села!..
Але пощо тобі тепер ці квіти?
І хто мені простить на сьому світі,
Що ти на той дочасно відійшла?!

Як хочеться вину, що душу ссе,
Звалить на когось!

Та даремні мислі,
Бо з тої миті, як на світ родився,
Я вже відповідаю в нім за все!

За все на світі!..

Хто мені простить
Останній зліт Гагаріна у небо
І три зорі, що мертво серед степу
Упали із космічних верховіть?

Як ниють кості на дощі і град...
А може, справа не в дощі і хмарі,
А може, то кричали пальці Хари,
Коли трощив їх каблуками кат?

Чи думав ти про те, коли низав
В намисто свої вірші волошкові,
Що пальці, коли топчуть їх підкови,
Трищать, як віти?

Кажеш, що не знав,
Бо то далеко. Бачиш як!

...А друг,
Такий близький, що де вже тобі ближче:
Росли ж оба на спільнім попелищі
У холоднечі повоєнних скрух.

Ходили в школу в дядькових "хабе",
В німецьких чоботях важких, як гирі.
А так же легко мріялось в довірі,
І так манило небо голубе!

Так чисто все було. На видноті.
І юний шепіт під мовчанням вишні,
І перші вдачі, і наївні вірші —
Усе було так чесно у житті!

Який у нього був щасливий старт!
Коли на рядовій студентській сцені
Він чарував нас в юнім одкровенні,
Ми всі раділи: "Істинно — талант".

Ми знали його в щасті і в біді.
То, може, скажете: не помічали,
Як в ньому з часом щось не те помалу
Прокльовувалось вперто вже тоді?

Чого там!

Все частіше до села
Я приїздив із города без нього.
І на німе запитання небоги
Ховав свій погляд: "Знаєте... діла..."

Все рідше він ділив із нами хліб.
Усе частіше обминав спогорда.
Та як мінялася його подоба,
Коли до чільних він, як муха, лип!

За оплеск зайвий, за грайливе "біс"
Вже ладен стать і сатані за брата,
Забути нас, а може, і... продати
Себе

і все, у чому поклялись.

То ми мовчали? Ні, братове! Де ж —
Ми так його розносили суворо
По темних закапелках... коридора,
При стрічах обнімаючи: "Ростеш!"

І вже коли вчувалось: будь біді,
Що треба б чоловіка зупинити, —
Я ж і тоді мовчав... талановито.
Як г е н і а л ь н о я мовчав тоді!

Бо чистий сам, хоч одягайте німб.
О, не врятує білина манжети!
Бо з миті, як на світ родивсь, поете,
Ти вже за все відповідаєш в нім.

І ще не знати, хто в провині більш:
Чи сам неправий, чи отой із виду
Благопристойний, що промовчав кривду
І не впустив у сонну совість біль!

...Здається, жив по-людськи.

Та чи б зміг

Проголосить уріст перед добою,
Що і зерна неправди за собою
Не відчуваю, чистий, наче сніг?

Чи зміг би?..

О, пощо оце в мені

Ти розкотурхав, коню, звичний спокій,
Щоб сто питань у прямоті жорстокій
Повстали, ніби сфінкси кам'яні?!

А так же зручно малося в житті:
Ладком, неквапно. Правильно. В колону.
Ніде не переступлено закону,
Нікому не перейдено путі.

Ну, правда, натикався на осіб,
Що поклонялись богові одному:
"Мені потрібно — дайте!

А потому...

Уже й громаді.

І не руш мій сніп!"

Та, господи, за свій короткий вік
Хіба ж усю звоюєш тлю і накип?!
Ну, от сусід. Звели на нього наклеп,
Хоч я ж казав: не винен чоловік!

І вийшло на моє: десь... через рік
Вернувся: є таки на світі правда!
Я першим кинувся до нього радо,
А він... ударив болем з-під повік

Так, наче завинив я.

Але в чім?!

Не крав, не родичавсь із закордоном.
В своєму домі дорожу законом.
Де треба перемовчати — мовчім.

Та й не догодиш всім...

Чому ж тоді

Той біль сусідів протина багнетом?
...Коли вже народився ти поетом, —
За все відповідай у цім житті

Не тільки за статтями.

Крім стовпів
Із приписів, є ще й закон всевладен —
Єдиний для великої Громади —
Закон нерозмежованих степів!

Закон Громади, що ввійшов у кров.
Він позира на мене пильно й строго.
І що коротша, коню, нам дорога,
То все крутіше судить кожен крок.

...Одвечоріло. Тиша ніби скло.
І чи в мені, чи у яругах ночі
Якась тривога нароста, й рокоче,
І важко на плече кладе крило:

"Озирнись назад пильніше:
Вже проїхали ми більше,
Аніж полишилось нам доріг.

Височить гора в тумані.
Може статись, що й остання.
Так що нині квапитися гріх,

Бо заноси молодечі
Вже чинить нам не до речі,
Та й часу, товаришу, в обріз.
Так що думай, та не скоро,
Як достойно взяти гору,
Щоб на посміх не скотитись вниз".

IV

Так хай замкнеться круг без вороття,
Які б там не чигали остороги!
А раптом все моє життя до цього
Було лиш передмовою життя?

Хай вись остання — все одно іти!
Отож, як перед боєм, в час урочий
Все мусить бути чисте: від сорочки
До помислів, позбутих марноти.

Очиститись до суті.

Суть — огонь —

Праматір і отець світобудови.
Із варива його живу основу
Узяв собі первинний ембріон,

Що крізь мільярди літ, віків і ер,
Підвладний поступу, повільно, плазом
Піднявся з примітиву протоплазми
До вінценосних сірих двох півсфер.

...Щось владне із нічної глибини
Виводить в степ, сповитий в дивне мрево.
І пророста в мені вселенське древо,
Древніше господа і сатани.

Встав я, високий, чолом —

в позахмарні чертоги.

Сторонам світу вклонивсь чотирьом, як одвік.
І, укріпивши на сивій могилі триниогу,
Руки простер до небес і заклання прорік:

— Птицям пророчим, корінню, кротові

і листу,

Землям, і водам, і предначертанням долонь,
Знакам сузір'їв і числам магічного смислу, —
Внемліть! — наказую: я закликаю Вогонь.

З магми пекельної,

з тайни купальського цвіту,

З урвищ Тибету, з печер і огранених скель,

З Мертвого моря,

з безсмертних сувоїв санскриту,

З жовтого мрева німих Аравійських пустель;

З капищ поганських, забутих в румовищах

лісу,

Кожному світить у серці жертвна зернина,
Кожен од неї для іншого світиться весь.
Навіть як зорі вмирають у ніч горобину,
Пломінь душі осяває чертоги небес.

Випала доля їм горда, тяжка і красива:
Самозгоряючи, світу світить.

І коли

Тіло одійде — душа їхня сяє на диво.
Адже нескорті: від полум'я в пламінь пішли.

Вони — як зорі.

Та вдивись в зеніт:
Між ними на житейськiм небосхилі
Прогалини чорніють, як могили.
То ями тьми — мій лютий антисвіт.

Там править вавілонська круговерть,
Де верх бере у підступах спритніший,
Де спить на троні господом всевишнім
Шматок металу жовтого, як смерть.

Поріддя тьми, вони мене одвік
Ненавидять, бо гострим оком світла
Прозрів я їхню порожнечу ситу,
І смерті їхньої фатальний лик.

В ділах кривих сягнувши до вінця,
Вони доконче знали, що їм треба:
Аби напевне вбить вогонь і небо, —
Завжди ловили в прорізі серця.

Вони своє пекельне ремесло
У сім потів учили не даремно:
Так ями з трупами рівняли рівно,
Аби й знаку по мертвих не було.

Та в мить, коли, здавалось, на кону
Вже тільки морок правив і шабашив, —
Я піднімався в узголів'ї павших
Мечем двогострим Вічного вогню.

Вдивися:

при горбку у долині,
При братських і могилах одиноких,
На всіх вітрах, низинних і високих,
Горять, як знаки віхові, —
огні.

Їм, доки світу, з варті не зійти.
Вони стоять на грані непохитно.
У сяйві їх, як під рентгеном, видно:
І хто є хто. І навіть — хто є ти...

У

Я весь у всьому.
І коли в тобі
Клекоче племінь вищої потреби:
Достойним будь синів мого неба, —
Ти мусиш начертати на гербі:
"За все і всіх триматиму одвіт:
За день грядущий,
в зав'язі сповитий,
За дуб, знічев'я в жолуді убитий,
За все на світі.
І — за цілий світ!"

І присягнись на отчім спориші
Не одступить від першого завіту:
За всі скарби і золото на світі
Не промінять святий вогонь душі!

...І присягнися: за чужу платню,
За всі заморські дива і палати
Не проміняти з отчого багаття
Ані зернини рідного вогню!

(Дивися:

онде побрели вони
На ласий кусень із чужого блюда,
Продавши дим Вітчизни
за валюту

Курильниць ложних
в храмі чужини.

Тепер вони б спалили всі ліси,
Щоб обігріти плоть свою убогу,
Та марне!
Мерзнуть о чужім порогу
В космічнім хладі, як бездомні пси);

...І присягнись:
до скону берегти
Вогонь ласкавий маминого слова,
В якому ти відкрив світобудову,
І людству квіткою одкрився
ти.

(Дивись:
вони, мов кураї старі,
Згубивши ґрунт, к чужому не пристали,
І хоч громохко шелестять устами,
Та світ мовчить: не чують матері).

...І присягнись:
за золоті тини,
За всі земні утіхи та багатства
Не промінять святий світильник братства:
Йому нема і не було ціни!

...І присягнись: коли поріддя тьми —
Мої довіку вороги закляті —
Тебе притиснуть дулом автомата
На виборі між звірами й людьми

І за утечу в світ, де править смерк,
Тобі життя дарують споловини, —
Клянися, що з достойністю Людини
Ти закарбуєш:

"Вибираю смерть".

Й коли не на учбовий полігон,
А в смертну січ позве Отчизна-мати, —
Ти чесно назовеш координати,
На себе викликаючи огонь!

...Коли відчуєш: кожен, як один,
Мій заповіт для тебе власним стане —
Рушай в дорогу: висота остання
Тобі постане першою з вершин,
З якої ти побачиш вищий пік;
І на порозі до нової висі
Пізнаєш сенс життя свого до суті:
Ти на землі затим і народився,
Аби до віку, по останній скрик
У небо прагнуть, щоб... землі сягнути.

Та добре зваж: не квапся на біду.
І коли приймеш всі мої закони,
Тоді лиш бий у вічового дзвона,
І я — прийду!

VI

Ви, чие ім'я з великої літери пишем!
Мамо моя з пелюстками ласкавих долонь!
Роде мій древній, увінчаний хлібом всевишнім!
О, укріпіть мене:
я викликаю Вогонь!

1977

КРИЛО

I

Потяглися журавлі
вдалеч плавко.
Доганяв їх листопад за селом.
А один, як сирота,
гірко плакав
З перебитим у лікті крилом.

А ішов собі хлоп'як через луки.
Запримітив сірому здаля.
Він узяв, як дитину
на руки
І додому приніс журавля.

Поселив за комодом в куточку.
(Звідти смішно стирчав йому ніс).
Мати вишила журавку сорочку.
Батько кеди з крамниці приніс.

Стало швидко крило заживати.
І, коли відгуляла зима,
Якось вийшов цибато із хати,
Стрепенувся, злетів
і — нема...

Похилився хлоп'як біля ганку.
Від зажури ще більше змалів...
Коли це вересневого ранку
Повен двір прибуло журавлів!
Вийшов з гурту у кедах цибато
І сказав хлоп'яку:
— Не журись!

Щовесни прилігатиму, брате,
Бо крилом я до тебе приріс.

II

Отак вони й росли, як близнюки.
Навчив журавлик хлопчика літати.
Коли село хилилося до сну,
Вони удвох виходили на луки,
І журавель розповідав малому
Про Африку, про Ніл і піраміди,
Що вельми схожі на стоги тутешні,
Про модно розфарбованих папуг,
Які по-людськи вміють говорити.
І ще про різні дива та дива,
Що і перо журавки не опише!
А потім над селом вони злітали,
І зорі їм ховалися під крила,
І так обом їм хороше було!
Незчулись, як хлоп'як закінчив школу.
І якось він надвечір у леваду
Прийшов не сам.

І журавель сказав їй:
"Щаслива ти. Достойна в тебе пара.
Я вас обох приймаю. І — люблю".
О, як утрюх їм високо літалось!
І так у світі хороше було!

III

А поруч жив сусіда-завидюх.
Стояла в нього на два ганки хата.
Добра усякого – аж розпирало
Суцільний мур.
Лиш де-не-де у шпари
Вужами витикалися антени.
Дітей у нього не було.
Зате
Мав сад, задушений глухим парканом.
(Той сад здаля минали солов'ї).

Собаки не любили його, страх!
Тому й ходив завжди з ціпком дебелим,
А де ступав, — там не росла трава...

* * *

Якось опівночі петляв по луках:
Щось крадене за пазухою ніс.
А гульк — з туману виринула з'ява.

То був журавлик.

Він до чоловіка
За звичкою довірливо ішов.
(Бо думав же — л ю д и н а)...

Зеленим люто засвітилися очі:
"Ага, так ось хто вистежив мене?!
То на ж тобі!" — Ціпок зловісно свиснув.
І тільки зойк злетів. І... обірвався.

* * *

Ішов по луках весело юнак
На зустріч із своїм цибатим братом.
Та зопалу об щось м'яке спіткнувся.
Під ноги глянув — сполотнів, як місяць:
Лежав долілиць мертвий журавель.
Припав до нього
і сахнувся дико,
Коли у мертвім оці журавля,
Як в дзеркалі, своє лице угледів,
Що просто на очах старіло важко:
Одна по одній зморшки проступали,
Кришилися зуби, западали щоки, —
І він ставав столітнім, древнім дідом.
А потім щось під серцем обірвалось,
І сич зареготав, як потурнак:
"У ж е т о б і н і к о л и н е л і т а т и !"
Повів незрячим поглядом.

Нараз
Опікся оком об ціпок терновий —
І все до скрику зрозумів. Усе!

IV

Сусіда саме, приховавши кражу,
Уже до сну збирався.

Коли це
Примарно тихо прочинились двері
І хтось нечутно перейшов поріг.
Він придивився — і здерев'янів:
Стояв юнак, сивіший від туману,
З обличчям сірим, як сира земля,
А з правого плеча звисало в нього
Замість руки

надламане крило.
Повільно, ніби в напівзабутті,
Він лівою господарю простяг
Ціпок терновий... у крові по лікоть.
"Не я! — завив господар, наче вовк, —
Свят-свят, не я!!!" —

він кинувсь до дверей
І остовпів: як завше,

на колоду
Вони заперті наглухо були.
Нікого. Тихо-тихо, як у ямі...
Щовечора усі, як є, замки
Перевіряв руками і зубами,
Але щоразу, саме опівночі,
І саме на дванадцятім ударі
Незрима сила прохиляла двері,
І на порозі виростав юнак
З обличчям сірим, як сира земля,
Сивіший від туману.

А з плеча
Замість правиці

важко опадало
Крило.
Повільно, ніби в напівсні,
Лівицею господарю підносив
Ціпок терновий... у крові по лікоть...

Щоночі дядько, як у пастці вовк,
Метався, бився об замки пудові,

Нікого не знаходячи.

І врешті
Зламався, як ціпок... у лікті.

V

Одного дня, обходячи людей,
Поза хатами він прокравсь до суду
І, захлинаючись, шептав:

“Це я!

Це я... убив.

О, знову він іде
По мене, т о й...

з крилом замість руки!

Сховайте... А як треба — посадіть.

Та тільки ж не навсправжки,

а для ока.

Мо', пересиджу, доки т о й... забуде!"

* * *

Старий суддя замислено дививсь
Кудись далеко, може, аж... за Ельбу.
У нагородній планці ордени
На піджаку пліч-о-пліч спочивали.
Коли зарослий, вовкуватий дядько,
Як злодій, скрадливо переступив
Крутий поріг суворої кімнати, —
Криваво засвітились ордени,
Усі як є. А їх було д в а н а д ц я т ь.

Суддя дививсь повз дядька. Говорив,
Мов сам до себе: “Бач, схотів чого:
В тюрмі сховатись. Пересидіть кару...
Не вийде, дядьку,
Ти таке вчинив,
Що і статті у кодексі немає,
За котрою судили б ми тебе.
Ти ж найсвятіше — н е б о, — дядьку, вбив.
А це вже вище від людського суду.
Хіба що совістю тебе скарать?”

Так і її ти вже давно продав
Втридорога... із салом на базарі.
Ото хіба іще зостався страх.
То хай хоч страх тебе щодня вбиває;
Він, слава долі, не підсудний нам!"

* * *

Потяглися журавлі вдалеч плавко.
Доганяв їх листопад за селом.
Тільки сивий чоловік тихо плакав,
Юний... сивий чоловік німо плакав
З перебитим у лікті крилом.

1981

ДУМА ПРО МІСТО

Києву — на його півторатисячоліття

ЗАСПІВ

Про час як час. Про вічне і минуще
(А те розсудить часу булава);
Про корінь мій в дохристиянській пуці;
Про те, що навіть пам'ять... забува;

Про оні дні, до явлення Бояна,
Який увічніть Ярославів здвиг;
Про хижий усміх молодого хана,
Коли він грівся при багатті з книг;

Об тім, як ми, іще в миру — поляни,
Ішли до капищ сонцю на поклін;
Про юний дзвін на гожі сподівани
І на пожежу посивілий дзвін;

Про те, що ми і клянемо, і славим,
Гортаючи пергаменти старі, —
Я за нащадковим нещадним правом
Розпочинаю слово на Горі.

І

Крута Гора!

Одним плечем — зелена.
А друге, наче лезом палаша,
Одсічене потоком Борисфена, —
І кожен шар відкритий, мов душа.

На цій Горі, в zenіті безгоміння
Стою один під хорами небес,
І чую, як з верха і до коріння
Гора — в мені, і я — у ній увесьь.

Віки лежать спресовані, як сходи,
А я, живий, покіль іще стою
До того дня, коли рука природи
Вкладе у пласт минущу плоть мою.

І по мені колись, мов по карнизу,
Нащадок ступить ближче до зорі.
І Гору цю з верхів'я до пониззя
В собі відчує, і себе — в Горі.

(Безсмертя — в усвідомленні причини:
зернина
рветься в колос по стеблі, себе осмислюючи
в колоскові. Так само колос прагне до землі,
щоб у зерні пізнати свою основу).

Він теж за правом юного нащадка
Осмислювати Гору цю почне,
За шаром шар гортаючи нещадно
Олжу і правду, отже — і мене.

Нехай же у буденному намулі
Тривожне відчуття не обмине:
Так само, як сьогодні я — минуле,
В грядущому судитимуть мене.

Але затям, прийдешнього поете,
Що й ти минеш у мрево голубе, —
І твій онук судитиме тебе
Отак же, як судитимеш мене ти!

Бо нас єдна в позачасовім ряді
Нещадна пам'ять. І коли судить,
Минуле прагнемо лише по правді, —
Сьогодні

маємо
по правді
жити!

...На цьому слові, сонце замоливши,
Рушаю в пам'ять вічної Гори.
"Чи вернешся? — питають явори.
"А то вже, як... зоря мені запише".

II

Опускаюсь шар за шаром до підніжжя важко.
Натикаюсь на залогу крупівської міни...
Б'юсь у скелі обелісків, мов у кліті пташка...
Та коли ж я, мамо, вийду на левади мирні?!

Як же мало в тобі, Горо, далей мироносних!
Тільки взявся за чепіги — заgrimіло збоку:
Ворухнулись шоломи в плямах купоросних,
Хиžo в цісарськiм орлані спалахнуло око.

Тільки стрівся серед поля з мирною сохою,
Як ревнуло з потойбіччя, жовто і гортанно:
Сонце в куряві осліпло сизою совою,
Гострі брови, як гадюки, вигнулись у хана.

Весь закутаний по брови у боброві хутра,
Хан тремтить чи то від жаху, чи від пропасниці.
Хоч палають округ нього фоліанти мудрі,
Хоч вогонь в соборах шаста, як руда лисиця.

Хтось кричить: "Не озирайся: горе тобі буде!
Ти жени у глиб минулу — не питай дороги!"
Тільки ж ламане оружжя ранить мені груди,
Гострі кості, яко терни, протинають ноги...

Світе, вибравсь я, нарешті, під хороми гожі!
Озираюсь: люд за князя п'є дулівку радо.
А за теремом високим два брати молодші
На свого ж порфиноносця учиняють... зраду.

...Уночі, ножі криваві витерши о поли,
Двоє в шпару вислизають скрадно, мов яриги.
А з-за валу в ту шпарину, ніби смерч із поля,
Удираються із гиком мстиві печеніги.

Я біжу, не озираюсь, крізь ганьбу і славу.
Крізь намови, перемови, притчі во язицех, —
І влітаю... прямо в сонце, на єдваб галяви,
Де при дубі чародіє Головний Язичник.

А довкола, світе-доле, — все гаї та доли!
Тиша гусне, ніби соти, — солодко-медвяна.
Достеменно, як учили метри сивочолі:
Себто — в ритмах гармонійних велич
первозданна.

Ще не лякані ордою першого потопу,
Ходять кози пасторальні — ні межі, ні грядки.
Про які вже там, панове, Азії-Європи,
Коли навіть і про Київ ще немає згадки!

Заливаються діброви срібен солов'ями.
Топчуть коні без припону вічні перелогі.
Слава богу, одпочину да поміж слов'яни!
Ах, пардон, ви ще ж не чули про єдиногога.

Ви ще молитесь на сонце у довірі милій,
Заплітаєте у коси квітку полохливу.
Ви ж такі іще природні, господи помилуй!
Що аж хочеться сплакнути з вашого наїву!

І такі вже непорочні, чисті до нестями!
Он лежить серед галяви, наче ружа повна.
Перса впливли на сонце юно лебедями.
Білі ноги заголила по межу гріховну.

О цнотлива, як росина (кров шаліє в жилах!).
Постривай: замкну, про око, ящик "дипломата".
Вже! Лечу! Уста розкриті: як ти затужилась!
...Але хто се біля тебе вивернувсь пихато?

Хто це так розлігся в біса, п'яно і ліниво?
Певне, муж чи наречений (хай тобі морока!).
Меч одкинув, як непотріб. Спить собі на диво.
Муха повза по мармизі, а йому — нівроку!

— Гей, — кричу я Головному
(волхвові чи магу?), —
Що це в тебе, чоловіче, діється в господі?
Непогано влаштувались, з бісової мами,
Розпустилися до краю в розкошах природи!

Ти б но спробував пожити у двадцятім віці...
Щоб отак меча без варты полишити, діду?
Розлягтися на осонні дівці без спідниці?!
Та за мить від твого роду не знайшли б і сліду!

Ще б не встиг і домолитись враженому дубу, —
Згвалтував би оцю діву корпус реагaju.
Ну, поплакали б за тебе хлопці із пен-клубу,
Заки з племені твого не зосталась... сажа.

То кінчай уже молитву: надивились цирку!
Годі лоба набивати об старі тотеми:
Вам ще ж Київ закладати... з нульового циклу:
(Як вони його збудують при такій системі?!)

Застогнав по цьому слові нелинь до осердя.
Обернувсь до мене важко жрець, як
з потойбіччя.

Білий світ переді мною став біліший смерті,
Коли глянув я зненацька у його обличчя.

III

На сивих пасмах сукровиця терпла.
Лице жорстоко розпанахав спис.
В лівиці дужій билась іще тепла
Правиця власна, зрубана навкіс.

Проклекотав посічено устами:
— Ти хто? Пощо тепер ховати ніж!
Прийшов добити? Вирвати останнє?
То на ж тобі! Бери її — і їж!

Я відсахнувсь, як од жала гадюки,
Я всіх богів згадав, — і став, як мрець,

Коли одсічену по лікоть руку
Простяг мені у божевіллі жрець.

— Чого стоїш? Бери... останнє суще.
За мертві пальці у ясир веди.
Там ще баби з дітьми тремтять у пущі.
Одне молю: хоч сиріт пощади!

Я лепетав:

— Чи наслання гріховне,
Чи я прибився не на той причал!
Та нас же вчили: ви такі... духовні,
Що старожитній лад ваш — ідеал.

Таж пам співали професори звично,
Що поміж вас — гармонія дріма!
І справді — все в природі симетрично,
Так де ж тоді гармонія сама?! —

Його єдине око через пущі
(Слов'янське. Натуральне! Голубе!!)
Летіло наді мною невидющо
Кудись... у смерть, а бачило себе.

Він говорив у маренні неквапно,
Надсилу отверзаючи уста.
І кожне слово падало, мов крапля
Тяжкої крові, яра і густа.

IV

— А ми жили... Все попаски, мов коні.
Ловили рибу і точили мед.
Землі у нас — невиміряні гони:
Попасся вдосталь — і до інших мет.

Я в цім роду найстарший за літами
(О духи лісу, чом я не осліп!)...
До нас чужинці зрідка залітали,
Та ми знімались — і губили слід.

Ми так навчилися ворога дурити,
Що і оружжя брали не завжди.
Та й, зрештою, кого нам боронити,
Коли втікати ще було куди?

А рід зростав. Уже нелегко стало
В тривожну мить збиратися до втеч.
І так уже ординці насідали,
Що довелось узятися за меч.

Хай буде проклят меч — поріддя злого!
Від нього все пішло в нас шкереберть...
Але коли б ми не взяли за нього, —
За нас взялася б невблаганна смерть.

Я відчував, до чого воно йдеться:
Велика сила у мечі дріма,
Коли вона — од праведного серця,
Коли ж од зла — страшнішої нема!

Не стало в нас ні злагоди, ні тиші,
Пішли угору перші із нікчем, —
Уже не наймудріші, а спритніші,
Хто ліпш умів орудувать мечем.

Та з цим до часу ми давали раду,
Коли б не вкралась в душі омела:
Вповзла у рід з-поза болота зрада
І на поріг чужинця привела.

Карали ми відступників нещадно!
Так інші, бач, на ласім повідку
Пішли на сором роду і нещастя
Своїм мечем служити чужаку.

Вони відкрили потаємні схови,
На слід ворожі навели полки,
І от загнали нас у ці діброви,
Притиснувши мечами до ріки.

Оце я тут сказав громаді:

“Люди,
Передихнімо, врешті, хоч на мить.
Побігали по світу, як прибуду,
Чи не пора себе нам зупинить!

Ми зопалу заскочили в загати:
Із трьох боків обсіли чужаки.
Четвертий — вільний. Але як здолати
Тасмний вир Великої Ріки?

І хто завбачить, чи на боці тому
Нас не чатує ворог звіддала?
І врешті: доки ж утікати... з дому,
Бо це ж таки праматірня земля!

Ми на тряских дорогах розгубили
Святе зерно, некошені лани.
Уже не тільки батьківські могили, —
Забули ми, чиїх батьків сини!

Ми віддали поганим на потали
Священні наші, предківські дуби.
Вони, на сором нам, не повтікали, —
Високі свідки нищої ганьби!

Ми вже до того потонули в страмі,
Що не лише — в угоду сатані —
Позабували, де лишили храми, —
Ми скоро вже забудемо пісні!

Нехай мені за свідка буде небо,
Що ми в падінні докотились меж,
Коли вже почали втікати... од себе,
Але від себе, люди, не втечеш!

Отож, громадо, на великій раді
Нам доведеться вибрать рішенець:
Або ми й далі поженем у стаді,
І нас в дорозі виб'ють, як овець;

Або зупинимось на цьому місці
І, всі гуртом, у благовісну мить,
Вали нагорнем, розпочавши місто,
Яке й онуків наших прихистить”.

У

Не рада, а ганьбовище було то!
Одні хапались осліп за мечі
І кидались на мене чорнорото:
Мовляв, ми вої, а не орачі.

— Ти хочеш нас у постолі озуги,
Над грядкою зігнути у дугу,
І волю нашу у хліві замкнути,
І наших коней запрягти в соху!

Гукали другі:

— Годі, потинялись!
Давайте станем, викопаєм рів,
Так всяк своє одділимо тинами,
Щоб не манило у город корів.

Кричали треті

другим

ув озлобі:

— Не плутайте із градом свій город!
Тини свої викохуйте худобі,
А ми поки що — степовий народ!

...Вони б, можливо, гризлися і досі
(Нехай простять їх темноту боги),
Коли б зненацька, мов курчат у просі,
Нас не насіли давні вороги.

Їх провели с в о ї через байраки.
Підступно так, нечутно, уночі,
Що ми не встигли навіть, небораки,
Дістати з піхов злякані мечі.

О, як вони до кореня стинали,
Щоб навіть дух русявий наш умер,
Потіпились мечами над синами,
Погвалтували дочок і сестер.

Лежить мій рід, посічений на друзки.
Лиш купка обійшла пекельних мук
Поза кущами. Та ще я безруко
Стою серед побоїща, мов крук.

...Колись гули:

“Під руку твою прагнем!”
(Її ж обпльовуючи крадькома).
Тепер нема ні винних, ані правих.
Немає роду. І руки... нема.

Він надломився раптом, і по хвилі
Погладив мертве доньчине чоло,
Та й... заспівав, аж світ у божевіллі
Від жаху чорним інесм взяло:

— Доню ж моя, соло, мамина порадо,
Що це ти заснула, наче породілля?
А чи не забула: вже гряде весілля,
На поріг ступає наречений-ладо?

Випікають жони коровай любові.
Друзки і світилки розвивають віно.
У корчах дубових захмеліли вина.
Так чого ж ти хмариш у осмуті брови?

А поглянь: зібрались всі мої поляни.
В гості завітали сіверець і дрегвич.
Заспівавши разом величальну древню,
Сіли в добре коло збратані слов'яни.

Світе, як чекав я на оцю годину,
Як ішов до неї важко через нетрі,
Щоб роди зібрались у одну родину, —
Ради цього, доню, радісно і вмерти!

Під шатром зеленим вікового в'яза
Ти сидиш, мов пава, з молодим у парі.
Вже давно налиті віншувальні чари...
Тільки щось немає із дороги князя.

Певне, притомили коней перелогі.
Вже й зерно весільне встигло вколоситься.
Вже і ти з дівчини стала молодиця...
Тільки щось не видно князя із дороги.

Вже і я гойдаю первінка-онуку:
"Люлі-люлі. Ладо тихо лебедіє.
Поцілую в личко ластів'я-надію..."
І...

поцілував
одсічену
руку.

VI

Отямився. Своє єдине око
Вернув із раю на пекельний крес.
І — застогнав, немов тягар небес
На нього разом обвалився жорстоко.

Поглянув так, що в серці запекло,
І я відчув, як око те огненне
Пройшло крізь мене, ніби через скло,
Прозрівши все: і до, і після мене.

Слова двигтіли дужо, як мости:
— Ще так далеко не сягав ніколи
Я вглиб і ввись. За межі видноколу.
У те, що знав і ще узнаєш ти.

Я впізнаю тебе крізь далину,
Поза віків п'ятнадцяті пороги.
Читаю на лиці твоїм тривоги
І розпачі, гіркіші долину.

Ти біг з гудрону у земне тепло,
Але застав у нас гесну пекла,
І мрія голуба твоя померкла.
І ти подумав: а чи варт було

Возводить град, нагортувать вали,
Дзвіниці мурувати і палати,
Аби за них же потім умирати
Від ханської лукавої стріли?

Пощо було під наспів гусярів
Князів на велелюдді обирати,
Коли вони несли насіння зради
Уже у лоні грішних матерів?

Пощо було загонить сівача
В холодну купіль із хрестом на лобі?
Той хрест повторить у своїй подобі
Нещадну суть дволезого меча.

(Він ще воскресне схрещенням гадюк
На рукаві зеленого мундира, —
І ти одкриєш, що страшніша звіра —
Людина, коли їй меча до рук
Кладе коричнева од злоби віра).

Пощо було?.. Не ліпше крадькома,
Як і раніше, — попаски, мов коні?
Коли ніщо не держить на припоні,
То й умирать, мовляв, за що нема.

...Було пощо!

Ти чуєш, на горбі
Ще несміло криця будити камінь,
Який чекає сторожко віками,
Коли, нарешті, збагнемо собі,

Що доки власний корінь не обрящем,
Як дуб оцей, що освятив мій дід,
Ми канем в безвість племенем пропащим,
По кому навіть не озветься слід.

(Отак би попаски дійшли до згуби. А далі —
кони,
і... пuste сідло. Та я, хоч і останній, але був би.
Однак тебе ніколи б не було!
Та ми з тобою, як в зернині злиті, що у собі
осмислює зело. Бо хто б дізнався: чи жив і я на
світі, коли б тебе ніколи не було?)

Це — грань моя. І я з оцього місця
Не зрушу, доки сонцеві на схід
На крові роду не посію місто,
Щоб в землю з кров'ю не пішов мій рід.

Я починаю град з могил печалі.
Нема за цю підвалину міцніш!
Бо коли знаєш батьківські причали, —
Довіку боронитимеш рубіж!

Кладу з полеглими, мов пагін, руку,
Щоб в дні, як трусоне ворожий смерч,
Вона моєму дальньому онуку
Дала в десницю оборони меч.

...Ще прийде князь.

Його вже повінчали
Єдинородні племена слов'ян.
Вони із харалужними мечами
Грядуть на ще не роджений майдан,
Де вдарять дзвони срібної ограни, —
І осиниться райдугою град,
Коли собі і світові слов'яни
Відкриють бога істинного:
"Брат".

Ще містом Кия наречуть врочисто
Це городище. Та заглавна суть
Не в імені, а у самому м і с т і,
З якого нас упізнавать почнуть.

Ми станем прахом, як осінне листя,
І все ж озовемося крізь віки,

Бо перших нас, як віще благовістя,
Осяяла сама потреба міста,
Яке вже вам довершувать... з руки.

Було нам важко. Вам не легше буде:
Посунуть мором орди на рубіж;
І хрест ганьби придавить ваші груди,
І зрада вийме з-за халяви ніж.

Ще ринуть з розпанаханих висот
Хрестаті птиці в божевільнім свисті.
Вони клюватимуть під корінь місто.
Уб'ють і камінь. Та не вб'ють народ.

Він забуває з пам'яті, як з павіті,
На дереві громовому по грозі.
І возведе в небаченій красі
Із попелища град на зрубях пам'яті.

(Закон добра я вивів із... меча. Нещадна суть його, але
дволеза: коли ти хочеш миру з піднебесся, як щедрого
дощу для сівача.

Коли ти мрієш, щоби дитинча твоє меча в грядущім
не тримало, — навчи в годину гожу сівача, щоб, вику-
вавши із меча орало, він не забув у пору градопалу,
як із орала викувать меча).

Згибати тяжко. То лякливий бреше,
Що — легко, утікаючи, як тать.
А правда в тому, що і жити легше,
Коли у тебе є за що вмирать!

(А неминущість — не таке вже й диво. Її закон я ви-
відав у жита: лиш те зерно в колоссі буде жити, яке в
жнива осмислює посіви).

* * *

Ураз труснуло всю світобудову, —
І тиша впала на свічадо плес.
...Стою один під хорами небес.
Гора — в мені. Дніпро — її основа.

Чи був мій шлях до предківських понизь,
Чи пращур засвітивсь до мене нині,
Чи він мені одкрився у прозорінні,
Чи я йому в осяянні відкривсь, —

Не в тому корінь.

А важливо те,
Що є Гора. І град у велелюдді.
Вслухаюсь: дише. Отже, він росте.
Коли ж росте, не тільки є — перебуде,
Допоки Брама Золотої груди
Голубить братства джерело святе!

1980

СІМ

Поема

ВІКТОРУ КІБЕНКУ
МИКОЛІ ВАЦУКУ
ВАСИЛЮ ІГНАТЕНКУ
МИКОЛІ ТИТЕНКУ
ВОЛОДИМИРУ ТИЩУРІ
ВОЛОДИМИРУ ПРАВИКУ
(Мов з козацького реєстру,
Чи не правда?)...
І всі шестеро — пожежники,
Тільки сьомий,
ВОЛОДИМИР ШЕВЧЕНКО, —
Кінорежисер...
Де ви тепер,
Матерів своїх діти,
Колисаєте сон?
...Вдарило в очі світло,
Ясніше тисячі сонць.

1

Струсонуло цілим світом.
В Страхоліссі перед світом
Брязнув дуб тисячолітній —
Охнула земля.
Тільки — пилу мертва хмарка,
Та ще крук зловтішно каркнув:
— От і всі кінці,
Хлопці-молодці!
Самоїли дух і тіло,
Доки й корінь переїли! —
І регоче, гад,
Аж мороз — до п'ят.

Дзьоб націливши, мов жерло,
Карка: — Ну, нарешті зжерли —
Та не просто дуб
На криничний зруб,
А тисячолітній символ,
Під яким щодня місили
Для дітей казки:
"Ми, бач, козаки!"

А тепер вже діло часу —
Розжувать і стовбур в масу,
Щоб і знак погиб,
І — вперед, углиб:
Позаяк струбили жертву,
Саме час наспів
Одне одного дожерти
Під застольний спів.

Слава богу, зуби добрі
(Як-не-як, а й корінь дроблять):
На здоровля — їж,
Тільки чимскоріш,
Щоб, дивися, кляте плем'я
Не взялося їсти землю... —
І регоче, гад,
Аж мороз — до п'ят.

— Дай-но, — карка, — світе, сили
Дожувать їм врешті символ
І себе самих — без солі,
Щоб земля їх не носила.
Порятуй нас, доле,
Від цієї поторочі,
Хай самих себе поточать
Шашіллю до пір'я,
Щоб на цьому світі
Хоч zostались звірі!

Я кажу йому:
— Чи так же
Завинився рід наш, враже!

М'ясо
з вилупків дебелих,
Хліб із хворого зерна
Доти їли,
що в дебілів
З'їхали самі сповна.

— Ну, — кажу, — так це знедавна:
Гени, коди, ДНК...
А раніш велося справно,
Від природного струмка.

— Що?! — Він з подиву аж звився. —
Та на всіх ділах і мислях
Ваших —
озирнись! —
Ще задовго до потопу
Знак гадючий
мізантропа
Кільцями повивсь!

Хочеш глянуть в ретро?
На! Знімаю ретуш.

2

На вилах — вола.
На хресті — Христа.
Гуса Яна...
На майдані.
То куди вже далі, пане?!
Бабця вироста
Нишком з-під хреста.
Підкида хмизку в багаття...
О пречиста діво-мати —
Простота ж свята!
Хоче прислужитись Яну:
Підсуває п'ятипало
(Бач, і руці не відпали!)
Та ворухить хмиз...
Що ж ти очі вниз?!

Це ж твоя — людська! — подоба,
А не сатанинська проба:
Біс тут ні при чім.
О, береш в приціл
Знову Понтія Пілата!
Але ж Понтій теж, сказати б,
Твій по крові брат!

І регоче, гад,
Аж мороз — до п'ят.

— Гей, — почав я грізно, — круче,
Щось ти взяв занадто круто, —
Та й затнувсь, бо власні пальці —
Достеменно як у бабці
Звідти... з-за хреста.
Зціпило уста.
А він маже,
Сила вража:
— Бачу, не дійшло.
Може, щоб велось ясніше,
Перекинемось на вірші?
Згода?

Почали:
"Великодній дощ
тротуаром шов-
ковая зелена
ярилась з-під землі.
Це Христос воскрес
мертвих воскресити..."

Гарно вишито, панотче?
Тільки ж чом боян примовчав,
Як воскреслі під хрестом
Воскресителя Ісуса
Прибивали в тілі й душі
До гріхів своїх,
як брусів,
Щовеликдень молотком?!
Щоб на свята великодні
Відмоливши всенародно

Крашанку христову,
Согрішити знову...

Отакі діла,
Мосціпане:
На вилах — вола.
На хресті — Христа.
Гуса Яна —
На майдані...
Далі нікуди, миряни:
Ваше плем'я окаянне
Виродилося в нінащо,
Бо коли своє, найкраще,
Палить, аж сопе,
І на себе, в ямі сидя,
Землю з червами і гиддю
Весело гребе,
То, вважай, у біовиді
Вижило себе.
Прожило себе!

А рекли ж: "В і н е ц ь!"
Щоб на вас правець!
Ще й заглавними аршинно
Величалися:

"Л ю д и н а !"

Теж мені святі
Браття во Христі!

Та у кожнім з вас зміїна,
Схована під одежину,
Била в три хвости
Ще у сповитку. —

Загнаний в кутку:
— Гей, — кричу я, — ти
Переходиш міру, враже!
Не вичорній мені в сажі
Золоті слова:

"Шовковая, зелена..."
Певно, що — трава.

— А по тій траві,—
Кряче він мені, —
Із дірою в голові
Під обрізом у прицілі
Тягнуть голову артілі...
Ех, діла землі!

А по тій траві
За діла криві
На відплату в повну міру
Півсела везуть в сибіри
Да по тій траві,
Все по тій траві...

— Постривай, — кажу, —
Це ж покіль межу
Ми гуртом не розсотали,
Та коли б не... (що си стало
З пам'яттю?) Коли б не той...
З прізвищем із сталі. —

Він же — в регіт, гад,
Аж мороз — до п'ят:

— Он завів куди?!
Ліпше ти зажди
Та скажи на ласку й милість,
Чи не ви тоді,
Колінкуючи, молились:
"Батьку Сталіне, веди нас
(Себто весь народ)
До нових висот!"

І валили ходом хресним,
І йому тварили меси.
Хто ж вас тяг, — повідай чесно, —
Всіх за язика?
Ну! Чия рука?

І хто тебе послав чинити суд
Над волею моєю безборонно,
Так ніби ти єдиний знаєш суть,
Так ніби ти один — закон в законі?!

— Чого це ти раптом засмикавсь, як лис?
Кого ти питаєш? У себе вдивись.
Який ще там ворон? — зайшовся до сліз. —
Твій ворон давно, мов коліно, обліз.
Ти стільки його по катренах тягав,
Що він перевівся на зайвий тягар.
І навіть маля, розжувавши твій вірш,
Сприймає його за курча — і не більш.

Я — з'ява страшніша. Я — з кості твоєї
і шкіри.
Колись величавсь песимізмом і вельми
цінивсь,
Так ти ж мене зраджував стільки, що,
втративши віру,
Я з жовчю злигався. І маєш нащадка —
цинізм.

— Невже ж ми всі, — я вже волаю
в пам'ять, —
Невже не той обрали шлях і брід?
Невже ж діди, конаючи на палях,
Не виправдали на землі наш рід?!

— Ти знов хитруєш утекти
Від сповіді в дідівську славу?
Так то ж вони дістали право
Людьми назватись, а — не ти!

— Хіба ж не я... хіба ж не ми
У рукопашному стремлінні
В космічні гони безгомінні
Ішли одчайсно проти тьми
Непізаного, щоб пізнати
Таїнь світів надсвітлових,
І умирали, як солдати,

В ядрі розлущуючи атом.
Задля живих!

— Задля живих?! — Він звивсь,
як вурдалака,

І в божевільнім реготі осів:
— Спасибі ж вам за попіл Нагасакі
Від імені грядущих Хіросімі!

Та хто ж вам видав дозвіл, волохатим,
Що ледве злізли із дерев на твердь,
Лапищами терзатъ невинний атом
І, в зраненому, розбудити смерть?!

Нездарні лад навести в рідній хаті,
Ще не пізнали таїнства огню,
А вже до нього тягнетесь, рукаті,
Щоб землю з небом випалить на пню!

Чи вам одним земля — у нагороду,
Що ви її прибрали всю до рук?
На неї мають право від природи
Роса і сарна, соловій... і крук.

Трощіть себе до атомного пилу,
Гребіть судомно золото до ям,
Та не тягніть же землю у могилу —
Вона дарована не тільки вам!

(Квітка стояла так граціозно.
Ніжка —

в грайливім па.
— Тільки ж чому це під віями сльози? —
Я запитав у панни.

— Хто вас образив? Де ваша хустка? —
Тихо торкнув мізинним.

...Скрипнула жерстю синя пелюстка,
Сухо розпавшись тліном.

Божа коровка — мов короковка,
Радість яка малечі!
А придивився — лиш оболонка
Мертвої порожнечі.

Сів на травинку коник, як поні.
Вусики пружать в парі.
Мав упіймати диво в долоні —
Ніжки сухі відпали.

Клени на майське вибрались віче
Похизуватись клечанням.
А придивився: жовті, як свічі,
В присмерку поминальнім.

— Хто ж це накоїв? — стиснуло горло.
Сиво мовчало груддя...
Вдарив у скроню каменем ворон:
— Люди!)

...Отямився.

Зв'язав уривки ниті
Розмові.
Повернувся від забуття:
— Ти зміщуєш в одне усе на світі, —
І н а с, і їх женеш під каяття
Однакове.

Але ж не ми підпалювали хату
У Хіросімі з ядерних трутів.
Чому ж ми мусимо покутувати
Чужі гріхи?..

Він люто протруїв
Мене пекельним оком.

І цинічно
Уже й не каркнув — змієм просичав:
— А хто ж мене, сліпого, научав,
Що всі ми — люди? І права довічні
На рівність нам природа воздала,
Яка б у тебе шкіра не була, —

О, як ця омана купує!

Бо все — як було:

І ночі, і дні пропливають

у звичному плині.

І сонце щоранку підводить античне чоло,

І місяць щовечір гойдає колиску дитині,

Нуртує загал у робочій, крутій товчії,

Будуються плани житейські на завтрашній

вечір.

І жони несуть з магазинів у вулик сім'ї

Наїдки, вгинаючи емансиповані плечі.

І збори киплять, наганяючи переполох

Вітрами оновлень на вигаслі душі і гасла.

І маску нову приміряє старий демагог,

Слизьким язиком натискаючи ревно

на гласність.

І кожному світить своя, доморосла, мета,

І кожен, як може,

утверджує в ній особисте:

В димах Запоріжжя доварюють предки метал,

Яким добивають в екстазі стільці

їх сини-металісти...

Життя — як життя. Не спинить його

коловорот.

І кожен по-своєму радий маленькому щастю:

Скрипить на негоду стареча застояна плоть,

І скрикує плоть молода у zenіті зачаття.

Кого ж ви зачинаєте... на смерть,

Коли у вашому спадковім кодї

Вже перетято сув'язь родоводу

Ножем радіаційним до осердь?!

Чи відаєте, сотворивши плід,

Чи знаєте, що з вашої утроби

У світ полізуть виродки безлобі,

Яких ще не родив донині світ?!

І вас пожеруть,
і наплодять своє страхолісся,
Де замість чола і обличчя
розверзнуться рот.
І жєнщини ваші,
уже від народження лисі,
Народять химер,
що зжують навіть слово "народ".

І риби триокі повзтимуть в отруєній масі.
І птиці безкрилі гіснами в ніч прокличать.
І ляже тотального розпаду брезкла печать
На твій біовид,
що недавно людьми називався.

І мова, якою діди дивували світи,
І пісня твоя —
заніміють безгубо на камінь.
І все, що надбали тобі покоління віками, —
Умре за межею, якої вже не перейти!

Він каркав і тіпався,
як в пропасниці,
Аж тліла на кігтях руда роговиця,
І темні, як ніч, його демонські крила,
Здавалосьь,
і сонце навіки закрили.

І тільки над Прип'яттю, дужо і владно,
Якесь нетутешнє вставало свічадо,
І сяйво його пробивалось уперто
Крізь темінь і крила, во злєбі простерті,
І лики якісь, як сузір'я, вогніли.
І їх було шість...
І мене осінило!

Воно струменіло могутньо від ликів шести.
І гостре його неземного зачаття світіння
У все прозирало до первісної наготи —
Від формули крові до стронцію душ
і коріння.

І видно було, як в магічному кристалі, до тла:
Від черв'я, що точать пожадно живу бадилину,
До жінки, що суне в пелюшках за "трюшку"
дитину

З похмілля,
бо матір в собі вже давно пропила.
До сина чийогось, — у нього ще й вус
не зійшов, —
А він уже корчиться в гиблім чаду кокаїну,
Зіжмаканий, наче папір з-під брудних
підшов,
Де стоптано пам'ять — останню опору
людини.

До тих янголят, що в сирітських будинках.
ячать
І в кожне жіноче обличчя вглядаються, чулі.
А їхні відреченці, наче данайські зозулі,
У гніздах сусідніх розбещену плоть веселять...

Те світло не знає ні кордонів, ані заборон.
Воно проникає під кітель, і шкіру, і попіл
І важко іде в споночилий від горя Чорнобиль,
Як віск, прошиваючи у саркофазі бетон.

І перст його грізний вказуюче застеріга
Межу, що встає за четвертим до розпачу
зримо:
Там привидам білим гойдаються ядерні зими,
Де вмерзне у кригу останнього звіра нога,
Коли чоловіцтво і далі...
від себе повзтимає.

— Тримайтеся, люди! — гримить з рокової
версти. —
Убийте зневіру: встає над проваллям оплотом

Стіна порятунку, означена сяйвом шести
Новітніх подвижників вашої ж крові і плоті!

(...А сьомий у зону ("Володю, куди?!")
Летить. Кінокамера плівку жене.
Він хоче те сяйво спинить назавжди
І сам через мить спалахне.
І в титрах за шостим на всі небеса височенно
Огненним клинописом сьомий світає:
"Шевченко").

А світло струмує живим джерелом по віках —
З глибин ханаанських по нинішній день
і годину.
І ти досягаєш до зашпорів у п'ястуках,
Як дорого сплачено право назватись —
Людина;

Як ратно стояв за ім'я своє
предківське рус,
З кострів самозречення сам воскресаючи
Руссю.
Як віщо горів і горить, не згоряючи, Гус,
В стражданнях людських допиваючи чашу
Ісуса.

Та лінія світла тече з Берестечка у Брест,
Бо всі, хто на Волзі й під Жовтими Водами
впали,
Хоч скільки б віків поміж ними кордон
мурували, —
Єдині в часах, бо єдиний несли вони хрест,
Де кров'ю впеклася присяга: "Вітчизна
і честь!"

І твердості їхнього духу
немає рівні!
Та все ж я стою по останню годину і подих:
Є вища звитяга, ніж в полі оружному
подвиг, —
Їх віра, в якій не хитнулися навіть у дні,

Коли її чоботом стоптував сам напівбог,
З чийм вони іменем йшли на багнет,
як на палю,
На кого в глухих таборах Колими уповали
По свій (в два аршини) останній
промерзлий чертог?!

Вже тим вони справдились світу, вікам і добі,
Що, вирвавши ідола з кров'ю рукою своєю,
Самі ж і очистились змученою душею
Від того,
кому, може, вірили більш, як собі!

Чи знайдеться міра на білому світі всьому,
Яка б осягнула страждання народу і силу,
Що навіть, зірвавши з корогви
несправджений символ,
Не втратив дитинної віри в корогву саму?!
Вклонись йому, світе! Можливо, своїми
грудьми,
Коли уже ядерний шнур засичав під тобою.
Він ще раз тебе — після крупівського
градобою —
Від смерті вберіг непоправною смертю семи.

Коли він т а к и х
колисає для людства синів —
Йому не було і не буде ввік недороду!
Вклоніться, великі народи,
моєму народу:
Він навіть у пеклі душею до вас ясенів!

Він ще назове, не минаючи, всіх імена,
Хто зманював хитро його
в алкогольні затони,
І вирубав лаври у головах Бородіна,
І славу козацьку обпльовував жовчю багна,
І шабаш чинив
над останками Багратіона!
Він все перебуде, бо вже на гірких сухарях
Усе перебув — і не вигаснув у милосерді.

Він сиріт дрібних (о ганьба! — при живих
матерях!)
Отецькою ласкою вигріє в лагіднім серці.

7

Та тільки не вчіть його жити
з чужих букварів.
І, квіти з могил його вкравши,
не спродуйте ницо
Сп'янілим з любові.
При світлі с в о ї х прапорів
Він бачить усе.
І тяжка його в карі
десниця.

А він не забуде ніколи людського добра
І в пам'ять запише усіх, не питаючи націй, —
Від юних солдатів до вчених найвищих
інстанцій, —
Хто нас в Страхоліссі закрив од чуми
радіацій,
І горе навпіл розділив, і омився з Дніпра.

Прийдіте до нього усі, в кого віра живе.
На жито грядуще, на щедрю годину і долю!
О матір Терезо, — стеблинка індійського
поля, —
Ти вища, ніж мати, вознесена іменем "Божа",
О, як ти на матір мою милосердієм схожа! —
Прийди і врачуй матерів із гірких полинів,
Що в тузі сирітській уже не чекають синів.

Прийдіте під шати калини — слов'янського
миру —
Усі, хто не молить приречено долю сумирну,
А в поті солонім із петри довічної віри
Возводить нащадкам собор всепланетного
миру!

Чи знаєш ти, світе, як сиво ридає полин,
Як тяжко, як тужно моєму народу болить!?
...А світло сузір'я семи лебедить,
як струна,
І ворон, осліплий від нього,
безкрило кона

В траві...

 'шов-
ковою зеленою
Тичина пішов.
Озирнувшись на мить,
Ворону кинув:
 — Каїне,
Минуле, як рана, болить,
Але тобі не покаюся,
Бо все це — моє:
Ні продать, ні купить.
І мені, а не третьому,
Нещадно його судить.
І самому собі не прощатися.
І — очищатися.

...Болить.

ЗМІСТ

- 9 **СУРМИ СОВІСТІ**
- 10 Благословіння
- 12 Сурми совісті
- 14 Афганцеві
- 16 Молитва
- 18 Перевдягання душ
- 22 Таємна вечерея
- 28 "Гряде пророк!.."
- 30 Гей, слов'яни!
- 32 Парад перед брамою вічності
- 34 "Не погасне висока потуга Дніпра"
- 35 **МІЙ БОРГ**
- 36 Вибір
- 37 Як упав же він
- 39 Живим — од полеглих...
- 41 Не для дітей
- 42 На березі вічності
- 46 Формула
- 47 Про хоробрість
- 49 Перстень долі
- 50 Мати
- 51 "На гострі брили кинули його"
- 52 Романтичне інтермеццо
- 54 "Од квіту вишень стало в світі біло так"
- 55 Балада про вогонь і принципи
- 57 "Ти — зорею. А я — кленом..."
- 58 Ринг
- 60 Ялинка
- 64 "В снах безжурного дитинства..."
- 65 Чарівник
- 66 "Мати сіяла сон"
- 67 "Я в центрі кола..."
- 68 "Ти гукай не гукай..."
- 69 "О ви, з одвертим поблиском очей..."

70. "Страшно зустріти смерть"
71 "Усе поспішає..."
72 "О, як ми ревно..."
73 "Оспалі віршарі..."
74 Відлуння
76 Мій борг
78 Стою на землі
82 Притча про ноги
84 Кумир
86 Миколі Кибальчичу
88 Біла мелодія
90 "Над Полтавою — літо бабине"
91 "І звідкіль воно хмара волохата"
92 Золоті ворота
94 Про середину
98 "Гей, дуби мої — зелені хмарочоси"
99 Принцип
102 Ніч масок
108 "Коли ескадрилья ішла на зближення"
110 "Літа вже не мчать..."
111 "Беруть на клини молоді міста"
112 "Погоня... І постріл... І змилений круп"
114 "Був чоловік..."
116 "Мені на сірому причалі"
117 "Між людей у будні й свята..."
119 "Іезуїт цілує..."
120 "Коли ти вже на терези двобою..."

121 НА ТРИВОЖНІЙ СТРУНІ

- 122 Балада про Шевченкове перо
124 "Це було..."
125 Дядько Яків
127 Долоня
128 "Говорили-балакали дві верби..."
129 Балада про картузи
131 Дискусія з глобусом
134 "О жовтий квіт мелодії розстань"
135 До зали "А"
137 До зали "Б"
138 Музика
139 Та було у матері чотири сини
141 У поета гроші завелись...
145 Робота
148 Кінь

- 150 Похорон учителя
152 Танцюють грузини
153 Мікеланджело
156 Диптих
157 Пушкін в Одесі
159 Пісня про матір
161 "О дивна ніч..."
162 "Це мою хату вже замітає холодний вітер"
163 Мелодія
165 "Був я вітром..."
166 "Так много записалося в поети"
168 Парубоцька балада
170 Вальс
171 "Я спокійно б лежав під вагою століть"
173 "Мати наша — сивая горлиця"
174 Товариству
176 "В час туманів за далеким Світязем"
177 "За рікою тільки вишні"
178 "О, це осіннє журавлине "кру!"
179 Балада
182 "Пахнуть сонцем дині спілі"
184 Гекзаметр
185 Притча про славу
189 Лев Толстой
191 Пісня віхоли
193 Прощальний вальс
194 Повернися!
196 Іронічний танок
198 У вінок Павлові Тичині
200 До проблеми часу
201 До проблеми добра і зла
203 До проблеми "Шевченко і народ"
205 Ще раз про досвід
206 Пісня
207 Стара пісня на новий мотив
208 Ода музиці
209 До проблеми: "Революція і митець"
211 Надія
212 "Звідав я мить..."
213 "Отак вітерцем перейти за леваду..."
215 "Людей, звичайно, більше, ніж народу"
216 "А зрадник завше продає когось"
217 "Ох і навчився ж прощати..."
218 Тиша
219 Смітгярі

- 220 Помста землі
222 Похвала собаці
224 "Летів до тебе турманом..."
225 "Двері в святилище Слова..."
226 "Він гріб в такому захваті гонитви"
227 "На спаді літ над складнощами світу"
228 "Зрадити може гвинтівка, кохана ..."
229 При гончарному крузі

231 ОСВІДЧЕННЯ

- 232 Дивовижа
235 Береги двадцять першого віку
237 Лебедина пісня
238 Собі на п'ятдесятиліття
244 Маршал
249 ...А час наступає потужно...
250 "Ми покоління пасинків війни"
251 Оскарження Святослава
253 Прозріння
255 За тобою
256 Освідчення
258 "Перед людьми і землею..."

259 ДОЛЯ

Поєми та цикли поезій

- 260 Сковорода і світ
266 Сиве сонце моє
278 Дорога
303 Доля
333 Рух
347 Урок
366 Заклинання вогню
385 Крило
391 Дума про місто
406 Сім

Борис Ілліч ОЛІЙНИК

ШЛЯХ

Вірші та поеми

Художнє оформлення *Р. К. Пахолюка*
Художній редактор *Р. І. Калиш*
Технічний редактор *І. М. Лукашенко*
Коректори *Л.Г.Бузіашвілі, Н.С.Редичук*

Здано до набору 09.07.95. Підп. до друку 11.08.95. Формат 84×100/32.
Папір офс. № 1. Гарн. Балтика. Офс друк. Ум. друк. арк. 21,06.
Ум. фарбо-відб. 21,06. Обл.-вид. арк. 18,57. Зам. 5-197.

Видавництво "Наукова думка" 252601 Київ-4, вул. Терещенківська, 3

АТ «Книга». 254655 Київ-53, МСП, вул. Артема, 25.

DOOR
MAINTENANCE
*** BIDDING**
TAKING